

**HENKEVÄÄ KURIA, ROHKEAA MIELTÄ JA HORJUMATONTA
ITSELUOTTAMUSTA**

Jatkosodan Päämajan kaukopartiomiesten sotiluuden ilmenemismuodot ja edustavuus verrattuna suomalaisen sotilaspedagogiikan vuosina 1918–1939 luomaan ideaalisotiluuteen

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Aate- ja oppihistorian
pro gradu –tutkielma
Syyskuu 2014
Arttu Kantola

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
1. KANSAKUNNAN TAISTELUUN KASVATTAMINEN 1918–1939	
1.1. Suomalaisen sotilaskasvatuksen tausta ja kehittyminen	9
1.2. Sotilaspedagogiikka oppiaineeksi	23
1.3. Henkevää kuria ja sisäistettyä sotilaallista toimintaa – pedagogiikka käytännössä.	33
1.4. Kunnia, velvollisuus, tahto – sotiluuden ilmentymät ja yhteiskunnallinen tarkoitus	44
2. SOTILUUDEN IDEAALISUUS JA KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET 1941–1944	
2.1. Erikoisjoukkosodankäynnin tausta, vaatimukset ja tarkoitus	52
2.2. Ei pelkällä kylmäverisyydellä ja kestävyydellä – koulutus kaukopartiointiin	57
2.3. Kaukopartiomiesten vaatimukset ja toiminnan poikkeavuus	65
2.4. Sissi taistelee ja kuolee yksin – sotiluus yksilöissä ja yhteisössä	77
LOPPULAUSE	88
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	93

JOHDANTO

sota on jotakin, johon yhteiskunta tai kulttuuri pakottaa miehet, jotka täytyy raahata sotaan potkien ja huutaen, aivopestä ja saattaa kuriin heidän ollessaan sodassa, ja sodan jälkeen heitä täytyy palkita ja heille täytyy osoittaa kunnioitusta¹

Opinnäytetyössäni tutkin kuinka suomalaisia asevelvollisia valmennettiin 1920- ja 1930 – luvuilla sotaan niin fyysisesti kuin ennen kaikkea henkisesti. Tässä keskeinen lähestymisnäkökulma on sotilaskasvatuksen tutkiminen ja sen liittäminen laajemmin sosiaaliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen kontekstiinsa. Toisena keskeisenä teemana on teoreettisen ja käytännön valmistautumisen ilmeneminen jatkosodan aikaisessa erikoisjoukkotoiminnassa kaukopartiotoiminnasta tarkasteltuna.

Historiallinen tausta

Suomi itsenäistyi vuonna 1917 ja vuonna 1918 sisällissota repi vasta itsenäistyneen valtion hajalle. Armeija syntyi Suomessa poikkeuksellisissa olosuhteissa sisällissotaa käyvän valtion laillisen hallituksen armeijaksi. Tästä johtuen vuoden 1918 perintö jäi pitkäksi aikaa leimaamaan puolustusvoimia ja jakamaan kansan suhtautumista maanpuolustukseen. Vasemmalta ja työväenliikkeestä katsoen maanpuolustus oli valkoisen Suomen ihannointia, jonka seurauksena vasemmistotaustaisen varusmiehen oli lähes mahdotonta edetä sotilasuralla. Valkoiselle porvarilliselle Suomelle armeija oli niin valtiollisen suvereniteetin takaaja kuin sisäisen turvallisuuden suojaaja.² Sisällissodan jälkeen valkoisen voittaja-osapuolen johdolla aloitettiin kansankunnan rakentamisprojekti, jonka alkuvaiheita leimasivat monenlaiset ristiriidat niin jakautuneen kansan sisällä kuin myös suhteissa naapurivaltioihin.

Kansankunnan integroimisessa luotiin suuret odotukset kansan kasvattamiseen ja oikeanlaisena pidetyn isänmaallisuuden luomiseen. Tässä tehtävässä kansankunnan sivistämisessä ja siveellisten arvojen sekä virallisten asenteiden omaksuttamisessa koululaitokselle ja armeijalle ladattiin suuret odotukset. Asevelvollisuuslaki hyväksyttiin lokakuussa 1922 ja oppivelvollisuuslaki oli astunut voimaan vuotta aiemmin.³

¹ Ahlbäck 2006, 108. Siteeraus muokattu Anders Ahlbäckin tekemästä lainauksesta, jossa hän siteeraa Joshua S. Goldsteinia. Goldstein 2001, 253.

² Salokangas 2003, 623.

³ Toiskallio 2009, 12

Lähes loputon sarka oli kynnettävänä niin kansan kasvattamisessa ja kouluttamisessa kuin asevelvollisuusarmeijan aseman vakiinnuttamisessa. Armeijan ja asevelvollisuuden asema vasta itsenäistyneessä valtiossa ei ollut vankalla pohjalla ja alkutaipaleellaan se sai jyrkkääkin arvostelua osakseen. Keskeisiä kritiikin kohteita olivat asepalvelusajan kesto ja ennen kaikkea armeijan saama kielteinen julkisuus asevelvollisten kohtelussa.⁴

Armeija ei toki sisäisestikään ollut yhtenäinen, sillä upseerikunnassa oli kahta eri traditiota. Mannerheimin ohella monet upseerit olivat palvelleet Venäjän armeijassa sisäistäen tsaarinarmeijan sotilasperinteet. Vastapoolin muodostivat nuoremmat Saksassa sotilaskoulutuksensa saaneet jääkärit, jotka valtaan päästyään 1920-luvun puolivälissä alkoivat innokkuudella ja suoranaishuolimattana ajaa oppejaan ja käsityksiään niin puolustusvoimiin kuin laajemminkin yhteiskunnan tietoisuuteen ja alitajuntaan.⁵

1930-luku oli selkeämmin vakiintumisen aikaa armeijassa, vaikka yhteiskunnallinen myllerryks äärioikeistolaisuuden muodossa oli levottomuuksien aiheuttajana yhteiskunnallisesti. Armeija ei kuitenkaan oikeistolaisista⁶ aineksistaan huolimatta kääntynyt ääriaineksien puolelle vaan oli tukemassa virallista yhteiskuntajärjestystä.⁷ Vuosikymmenen aikaan myös asevelvollisten kohtelu oli muuttunut käytännöllispainotteisemmaksi, palvelusturvallisuus oli parantunut ja muutenkin asevelvollisten asenteet ja kokemukset armeijasta olivat muuttuneet myönteisemmiksi.⁸ Myös vasemmisto- ja työläistäustaisessa väestössä käsitys armeijasta oli muuttunut, sillä nyt armeija koettiin välttämättömänä laitoksena niin uhkaavaa neuvostobolsevismiä kuin kotoperäisiä epädemokraattisia aineksia vastaan.⁹

1930-luvun lopulle tultaessa alkoi itsenäistymisen jälkeen aloitettu työ tuottaa tulosta ja yhteiskunnallisesti katsottuna Suomi oli huomattavasti vakaantuneemmassa tilassa. Suomi oli sisällissota taakkanaan luonut puolustuksensa demokraattisessa yhteiskunnassa, missä vaikuttivat monet vastakkaiset paineet ja vaihtelevat käsitykset siitä, mitä yhteiskunta eniten tarvitsi. Ulkopoliittisesti tarkasteltuna tilanne oli räjähdysherkkä ja suhteet Neuvostoliittoon

⁴ Ahlbäck 2010, 152; Toiskallio 2009, 16; Mälkki 2009, 54

⁵ Salokangas 2003, 623–625.

⁶ Mäntsälän kapinan yhteydessä Tampereen Rykmentissä monet kanta-aliupseerit olivat vaihtaneet univormunsa mustaan paitaan ja olivat lähdössä mukaan kapinaan tai ainakin tukivat sitä. Rykmentin komentajan oli pantava arvovaltansa täysin peliin, jotta sai suostuteltua kapinaan lähtijät luopumaan aikeistaan. Upseeristo ei osoittanut näin selkeästi kantaansa asiaan, vaikka rykmentissä olikin muistitiedon mukaan ”kahenlaista ilmaa”. Mälkki 2009, 53.

⁷ Vuoden 1932 Mäntsälän kapinaksi kutsutussa tapahtumasarjassa armeijan raskasta kalustoa ja sotaväkeä oli ryhmitettyä Mäntsälän-tien varressa valmiina asettumaan kapinallisia vastaan. Salokangas 2003, 640.

⁸ Ahlbäck 2006, 119, 122.

⁹ Kivimäki 2013, 173.

olivat tulehtuneet. Tämä sai punamultahallituksen 1930-luvun loppupuolella lisäämään varustautumismäärärahoja, vaikka niitä olisi tarvittu kipeästi myös yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Tilanteen taustalla olevan ajattelun paradoksaalisuutta kuvasi se, että nojaamalla puolustuspolitiikka pelkästään aseisiin saattoi se kääntyä itseään vastaan eli yhteiskunnan militarisoitumiseen ja demokraattisten vapauksien kaventumiseen.¹⁰ Suomi joutui toisen maailmansodan riepotukseen marraskuun lopussa 1939. Tähän oli toki varauduttu ja tuona hetkenä teoreettisten pohdintojen, käytännön harjoitusten ja henkisen valmentautumisen skeemojen vastaavuus vallitseviin sodan reaalisiin olosuhteisiin todellistui.

Kaikesta valmistautumisesta huolimatta talvisodan jälkeen havahduttiin tilanteeseen, jossa oli käynyt selväksi nykyaikaisen sodankäynnin vaateet. Tämän pohjalta erityisesti sotilaallisen tiedustelun merkitys korostui. Yhtenä keskeisenä ratkaisuna tiedon tarpeen tyydyttämiseksi kehitettiin välirauhan ja jatkosodan aikana sissitoimintaan perustuva kaukopartiotoiminta. Suomalaisten sissien hallitsemalla metsäsodalla on ollut sodankäynnissä pitkä traditio. Sissejä ja korpisotureita on taistellut vihollisen selustassa jo 1300-luvulta 1800-luvulle saakka. Jatkosodan sissitaktiikka oli siis varhaisen sodankäyntitaktiikan jatkumoa, jota tultiin ihmettelemään aina ulkomailta asti.¹¹

Jatkosodan aikaisen kaukopartiotoiminnan juuret ulottuivat talvisodan kokeiluihin ja välirauhan aikaiseen huolelliseen valmistautumiseen kaukopartiointiin ja jatkuivat läpi jatkosodan aina valmiudesta sodan jälkeiseen toimintaan. Välirauhan aikana kaukopartiomiehiä alettiin rekrytoida ja kouluttaa sekä käyttää salaisessa tiedustelussa niin, että jatkosodan alettua kaukopartiotoiminnalle oli henkinen, koulutuksellinen kuin materiaalinenkin valmius.¹² Kaukopartioiden tehtävänä oli hankkia vihollisen selustasta paikan päältä sellaista tietoa, joka oli elintärkeää sotamenestyksen kannalta, eikä sitä muulla keinoin voitu saada.¹³

Tutkimustehtävä ja työn rakenne

Pro gradu –tutkielmassani tutkin, kuinka suomalaisia asevelvollisia valmennettiin sotaan vuosien 1918–1939 välisenä aikana sotilaskoulutuksen kautta ja kuinka nämä opit soveltui-
vat myöhemmin jatkosodan aikaiseen kaukopartiotoimintaan. Liitän tähän laajemman kansalaiskasvatuksen ja ruumiinkulttuurin vaikutuksen, sillä niitä ei voi sivuuttaa ajanjaksolle

¹⁰ Salokangas 2003, 662.

¹¹ Janhila 2010, 50–51.

¹² Janhila 2010, 48.

¹³ Janhila 2009, 13.

luonnollisesti kuuluneina ihmis- ja maailmankuvan muokkausvälineinä. Tutkin, mihin sotilaskasvatus perustui ja millaista se oli luonteeltaan sekä miten sotilaskasvatuksellinen ajattelu näkyi virallisesti muun muassa julkaistuissa ohjesäännöissä ja koulutusoppaissa ennen toista maailmansotaa.

Kytken tämän teoreettis-spekulatiivisen valmentamisen työni toisessa luvussa käytännölliseen ilmentymään ja luotuun ihannekuvaan sotilaallisesta toimintakyvystä. Selvitän sotaan valmistautumisen teoreettisen ja käytännöllisen parhaimmiston sotiluutta¹⁴ erikoisjoukko-toiminnassa kaukopartiojoukkoja tutkittaessa. Nähdäkseni tämä on perusteltua, koska erityisesti Päämajan alaisena toimineita kaukopartiojoukkoja voi pitää jo lähtökohtaisesti valiojoukkoina verrattuna tavallisiin rintamaosastoihin. Pääsyvaatimukset olivat korkeat ja kaukopartiojoukkoihin hakeuduttiin vapaaehtoisesti ja usein henkilökohtaisten suositusten kautta. Sotilasaineksen tuli olla homogeenista huippuluokkaa, jota edelleen kehitettiin kouluttamisen ja käytännön toiminnan kautta karsimalla epäsoveliaat yksilöt pois. Tässä mielessä kaukopartiojoukkojen käytännön tutkiminen antaa kuvaa siitä, minkälaisia suomalaisten sotilaiden tuli ideaalisimmillaan olla, jotta he sopeutuisivat sodan rasittaviin ja kuluttaviin olosuhteisiin toimintakykynsä säilyttämällä. Kokoavana teemana tutkin, minkälaista vaikutusta ennen sotia vallinneella psyko-fyysis-sosiaalisella valmentamisella oli erikoisjoukkotoiminnassa ja miten vallinneen sopeuttamisen vaikutus ilmeni kaukopartiomiehien toiminnassa ja ajattelussa.

Lähdeaineisto

Lähteinäni käytän *Suomen sotilasaikakauslehdien*¹⁵ artikkeleita sotilaskoulutuksesta ja -kasvatuksesta vuosilta 1920–1939. Ajanjakso luo kuvan siihen kehitykseen ja keskusteluun, jota suomalaisten asevelvollisten kouluttamisessa ja kasvattamisessa sekä sen keinoista ja päämääristä käytiin sotaan valmistautuvassa valtiossa. Lisäksi tutkin sotilaskasvatuksen keskeisten ajattelijoiden laatimia kirjoituksia aihepiiristä ja vertaan näiden kirjoitusten vaikutusta ilmestyneisiin ohjesääntöihin ja koulutusoppaisiin. Sotilaskasvatuksellisista asioista kirjoittaneet upseerit toimivat armeijassa pedagogisissa tehtävissä, mistä johtuen heille oli muodostunut käsitys siitä, mikä oli armeijan kasvatuksellinen ja koulutuksellinen päämäärä ja

¹⁴ Sotiluudella (engl. *soldiership*) tarkoitetaan ihmisen sotilaana olemista alati muuttuvassa maailmassa, jossa sotiluus on osa turvallisuustoimijuutta. Toiskallio 2009, 5.

¹⁵ Upseeriliiton julkaisema aikakauslehti, joka ilmestyi vuosien 1920–1935 välisenä aikana nimellä *Suomen sotilasaikakauslehti*. Vuodesta 1935 lähtien julkaistu nimellä *Sotilasaikakauslehti*.

kuinka siihen päästiin. Kirjoittajien asema armeijassa oli hyvin keskeinen, sillä he olivat korkealla valtahierarkiassa toimien muun muassa Kadettikoulun ja Reserviupseerinkoulun johtajina sekä heitä lähellä olleet henkilöt nousivat armeijan toiminnan ja kehittämisen kannalta korkeisiin asemiin.

Erikoisjoukkotoimintaa tutkittaessa käytän valikoidusti kaukopartiokirjallisuutta ja partioiden laatimia partiokertomuksia sekä kaukopartiomiesten haastatteluita¹⁶. Tärkeimpänä yksittäisenä opillisena lähteenäni on kesällä 1944 ilmestynyt majuri Paul Marttinan kirjoittama *Kaukopartio-opas* (KaPO¹⁷), joka kiteyttää oleellisen sodan aikana saaduista kaukopartiointikokemuksista. Opas kertoo, mitä erikoisjoukkotoiminta Suomessa oli ja kuinka se järjestettiin, sekä minkälaisia ominaisuuksia toiminnalta ja sitä suorittaneelta miehistöltä vaadittiin. Oppaan pohjalta onkin hedelmällistä tutkia vertailemalla, miten varhaisvaiheen sotilaspedagogiikka vastasi erikoisjoukkotoimintaan ja mitkä asiat poikkesivat yleisestä sotilaskasvatuksellisesta ajattelusta.

Kokemuksellisuutta antavana taustalähteenä muistelmien ohella käytän *Kansa Taisteli* -lehden¹⁸ kaukopartiointia koskevia kertomuksia, joita lehden ilmestymisaikana julkaistiin runsaasti. *Kansa Taisteli* -lehden aineistoon suhtaudun kriittisellä varauksella sekä sen muistitietoon perustuvan luonteen että lehden patrioottisuutta ja sotasankaruutta korostavan sävyn suoksi. Aineisto kuitenkin puolustaa paikkansa tutkimuksessani sen vuoksi, että näkökulmani on ideaalikuva rakentamisessa. Tässä suhteessa muistojen, tunteiden ja kokemusten merkitys sekä niiden käsittely korostuu ratkaisevasti, kun ne liitetään sosiaaliskulttuuriseen kontekstiin, joka itsenäistymisen jälkeisillä vuosikymmenillä luotiin. Näin ollen henkilökohtaisestikin värittyneiden ja muokkautuneiden muistojen tulkinta kertoo aina myös kertojansa lisäksi vallinneesta ajasta, sen olosuhteista, arvoista ja normeista.

¹⁶ Tärkein ja kattavin haastattelumateriaali on 1980-luvun alkupuolella taltioitu *Kaukopartiomuistelmat*, jossa entiset kaukopartiomiehet käyvät läpi sodan aikaisia kokemuksiaan. Nämä yhteensä lähes 17 tuntia kestävät muistelmat koostuu useasta osasta ja kattaa monipuolisesti muistelmia partioretkestä, toiminnan luonteesta, miesten ominaisuuksista ja luonteenpiirteistä sekä vapaa-ajan vietosta. TKU/A/86/144–147

¹⁷ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas* (KaPO). PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA. Kaukopartio-oppaan tekeminen alkoi vuonna 1942, jolloin kaukopartio-osasto Marttinan päällikkö majuri Paul Marttina antoi alaisinaan toimineille partionjohtajille tehtäväksi koota kirjallisesti yhteen partioinnista saadut kokemukset. Marttinen & Tikkanen 2004, 94.

¹⁸ Sotamuisto ry:n julkaisema lehti, joka ilmestyi vuosien 1957–1986 välisenä aikana nimellä *Kansa taisteli. Miehet kertovat: kuvauksia sotiemme tapahtumista*. Lehden toimitus oli sodanaikaisen ylemmän upseeriston ohjauksessa, mistä johtuen historioitsija Ville Kivimäen mukaan lehden tekstejä todennäköisesti valittiin patrioottisuutta ja sotasankaruutta korostavalta arvopohjalta. Kivimäki 2006, 204 viite 70.

Tutkimusmenetelmät ja aiempi tutkimus

Tutkimusmenetelmänä käytän vertailevaa diskurssianalyysiä. Pyrin valikoidusti lukemalla nostamaan esiin keskeisiä ajattelumalleja aineistosta ja kiteyttämään niistä keskeisen diskurssin, jota sekä sotaan valmistautumisessa että sodan aikana kaukopartiojoukoissa käytiin. Diskurssit ovat työni kannalta historiallisesti paikantuvia ja todellisuutta rakentavina, muokkaavina ja uudistavina käytäntöjä, jotka vuorovaikutuksessa keskenään jäsentyvät teksteiksi. Teksteistä pyrin analysoimaan ajan aatteellisten ajattelutapojen vuoropuhelua, jossa diskurssit julkilausuvat ja jäsentävät maailmaa sekä tuottavat tietoa että käyttävät vaikutusvaltaa. Käytetyt diskurssit luovat aina rajallisen ja valikoidun kuvan maailmasta ja kertovat paljon käytetyistä arvoista, jotka puolestaan kertovat paljon niiden asettajista. Tässä mielessä työssä on nähtävissä mentaliteettihistorian näkökulmaa, jonka avulla selitän niitä arvoja ja asenteita, jotka muokkasivat julkilausuttua kieltä.¹⁹ Vertaan myös aiemman tutkimuksen esiintuomaa kuvaa vallinneista olosuhteista ja ajattelumalleista, jotka pyrin kiteyttämään dialogimaisesti omaan työhöni erikoisjoukkotoiminnasta ja sille luodusta merkitysjärjestelmästä katsottuna.

Aiempaa tutkimusta Suomesta toisessa maailmansodassa ja siihen valmistautumisesta kuin myös kaukopartiotoiminnasta on saatavilla runsaasti. Keskeisimpiä tutkimuksia työlleni ovat Anders Ahlbäckin ja Ville Kivimäen niin kutsutun uuden sotahistorian²⁰ tutkimukset sekä Sotakorkeakoulun sotilaskasvatusta- ja pedagogiikkaa koskevat tutkimukset. Aiemman tutkimuksen painopisteenä kaukopartiotoiminnan osalta on ollut tiedustelun kehittyminen organisaatiohistoriana. Suoranaisesti aatehistoriallisesta näkökulmasta tehtyä tutkimusta kaukopartiotoiminnasta en ole havainnut, vaikka sen sotataidollisiin teemoihin onkin aiemmassa tutkimuksessa koulutuksen ja taktiikan osalta viitattu. Tutkielmani tarkoituksena on pyrkiä avaamaan ajatuksellisia toimintamalleja ja niiden perusteita erikoisjoukkotoiminnasta, jotta ymmärryksemme tästä edelleenkin myyttisestä aiheesta kasvaisi.

¹⁹ Martikainen 2013, 9–10, 30–32. Elina Martikainen selittää kirjallisuudessa sotaan liittyvien diskurssien paikantamisesta ja niiden liittämisen historialliseen kontekstiinsa aatehistoriallista taustaa selvittämällä. Tämä Martikaisen mukaan mahdollistaa diskurssien mentaalisen taustan ja ilmiöille annettujen merkitysten muutosten hahmottamisen; Hyrkkänen 2002, 100–101. Mentaliteetin ja diskurssin suhteesta.

²⁰ Engl. *New Military History*, jonka nimestään huolimatta arvioidaan tulleen esiin 1960-luvun sosiaalisten, poliittisten ja aatteellisten mullistusten aikana. Ominaista uudelle sotahistorialle on dialogimaisuus toisten historiantutkimuksen suuntausten kanssa kuten alkuun sosiaalishistorian ja sittemmin kulttuurihistorian näkökulmien ja metodologioiden omaksumisessa. Tarkkaa määritelmää uudelle sotahistorialle ainakaan suomenkielissä ei ole sen dynaamisen ja muuttuvan luonteen vuoksi. Bourke 2006, 21, 42. (suom. Ville Kivimäki).

1. KANSAKUNNAN TAISTELUUN KASVATTAMINEN 1918–1939

1.1. Suomalaisen sotilaskasvatuksen tausta ja kehittyminen

Tässä luvussa tutkin, kuinka suomalaisia asevelvollisia alettiin valmistaa sotaan itsenäistymisen jälkeen. Sotien välinen aika 1918–1939 antaa oivallisen ajallisen ja laajan taustan, sillä tuona ajankohtana yli puoli miljoonaa 20–21-vuotiasta suomalaista miestä suoritti varusmieskoulutuksen.²¹ Kuinka suomalaisista miehistä ja tulevista sukupolvista koulutettiin taitavia sotilaita ja miten heidät varustettiin sotaa varten? Miesten tuli olla korkeasti motivoituneita, itseohjautuvia isänmaallisia, uhrautuvia ja velvollisuudentuntoisia. Lisäksi olennaisena missiona oli osoittaa sotilasorganisaation tehokkuus kouluttajana ja vakuuttaa epäilijät osoittamalla varusmiesajan myönteinen kasvatuksellinen vaikutus. Armeijan imagon kohottaminen oli myös kansan kasvatuksen ohella keskeisessä osassa. Tässä tehtävässä tärkeää käytännönharjoitusten rinnalla oli asevelvollisten valistaminen ja heidän kasvattaminen, jonka tarkoituksena oli omaksuttaa myönteinen asenne sotilaspalvelukseen ja velvollisuuksiin uudessa valkoisessa kansallisvaltiossa.²²

Sotilaskoulutukseen erottamattomasti kuuluneessa sotilaskasvatuksen ymmärtämisessä on lähdettävä sen aatehistoriallisesta kontekstista, johon keskeisesti myös kulttuuri- ja sosiaalhistoria kuuluivat. Tällöin huomio kiinnittyy tärkeisiin taustavaikuttajiin sotilaskoulutuksen kehittämisessä 1920- ja 1930-luvuilla herättäen kolme perustavaa kysymystä. Mihin varhainen sotilaspedagogiikka perustui ja millaista se oli luonteeltaan sekä miten sotilaspedagoginen ajattelu näkyi ohjesäännöissä, koulutusoppaissa ja muissa dokumenteissa? Kontekstin hahmottamiseksi tulee kiinnittää huomiota siihen, että varsinkin 1920-luvulla luotiin se opillinen teoria, jonka mukaan suomalaisia asevelvollisia kasvatettiin ja koulutettiin. Pian Suomen itsenäistymisen jälkeen sisällissota repi kansakunnan kahtia. Paljon oli tehtävää vastasyntyneen ristiriitaisen yhteiskunnan ja armeijan kasvatus- ja koulutustoiminnan sekä kansan yleisen koulutuksen kehittämisessä.²³

Kansalaiskasvatuksesta

Seuraavaksi luon katsauksen laajempaan taustalla vallinneeseen kasvatukseen liittyvään kehitykseen, johon sotilaskasvatus erottamattomasti 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kytkey-

²¹ Ahlbäck 2006, 110.

²² Ahlbäck 2010, 146.

²³ Toiskallio 2009, 12.

tyi. Pauli Arola on vuonna 2003 julkaistussa väitöskirjassaan *Tavoitteena kunnan kansalainen*²⁴ selvittänyt perusteellisesti kansalaiskasvatuksen ja koulun kehittymistä Suomessa itsenäistymisen alkuvuosille saakka. 1700-luvulta lähtien maailmaa ei enää ymmärretty staattisena, vaan sen katsottiin kehittyvän. Keskeisistä tausta-ajatteliijoista riippuen käsitys kehityksestä vaihteli: Hegelille kehittyminen oli ideoiden dialektista kehittymistä historiassa, Marx käsitti kehittymisen tuotantovoimien ja yhteiskuntarakenteen vuorovaikutuksena ja luokkataisteluna, Darwin puolestaan näki kehittymisen syyt luonnonvalinnassa. Yhtenä keskeisenä tuloksena oli Herbert Spencerin sosiaalispencerismi, joka selitti kulttuurien ja yhteiskuntien välisiä eroja niiden välisellä taistelulla olemassaolostaan. Yhteistä näille suuntauksille oli näkemys siitä, että ihmiselämä, yhteiskunta ja kulttuuri muuttuivat ja useimmin kehitys nähtiin edistyksenä korkeammalle tasolle alkukantaisuudesta kohti kulttuurikansojen joukkoa. Suomessa valtavirtana kristillisessä yhtenäiskulttuurissa oli Hegeliin pohjautuva snellmanilainen ajattelu ja nationalismi.²⁵

1800-luvulle leimaa antaneesta nationalismista huolimatta yhteiskunnan ja osallistuvan kansalaisuuden teemat ovat kuitenkin huomattavasti syvemmällä historiassa. Tasavaltalaisuus eli republikanismi²⁶ klassisessa merkityksessään korosti kansalaishyveitä - ja velvollisuuksia, tasavaltaista valtiomuotoa, edellytti aktiivista kansalaisten osallistumista valtiolliseen elämään ja piti yhteisön hyvän tavoittelua ensisijaisena verrattuna yksilöllisiin intresseihin. Perustana oli ajatus kansalaisten suorasta suhteesta valtioon ja päätöksentekoon, joka lopulta kiteytyi vaatimukseen tasavaltaisesta valtiomuodosta. 1800-luvulta lähtien tasavaltalaisuuden periaate oli edesauttamassa tasavaltaisten valtiomuotojen yleistymistä Euroopassa.²⁷ Valistusajan ajattelijoiden ja Ranskan vallankumouksen myötä uushumanistisessa ajattelussa kasvatus ja sivistys nousivat keskeisiksi teemoiksi. Georg Henrik von Wrightin mukaan uus-

²⁴ Arola 2003, *Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun ja kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924*.

²⁵ Arola 2003, 3.

²⁶ Tasavaltalaisuuden eli republikanismi- käsitteen alkuperä oli antiikin Roomassa, missä latinankielinen termi *res publica* tarkoitti julkista asiaa. Täten se viittasi hallintotapaan, jonka pohjalta jokaista kansalaista koskevien asioiden päätöksistä tulisi käydä keskustelua aluksi vapaasti yhteisessä julkisessa tilassa ja myöhemmin päättää kaikkien kansalaisten kesken. Keskiajan jälkeen renessanssihumanismissa nousi uudelleen eloon ajatus yhteiskunnallisesta tai poliittisesta elämäntavasta. Tässä antiikin ihanteita mukailevassa klassisessa republikanismissa ihmiset hallitsivat itse itseään lakien kautta, osallistuivat asioiden julkiseen pohdintaan ja hoitivat julkisia virkoja. Olennaista oli käsitys vapaudesta, joka oli vastakohta orjana olemiselle. Tämän pohjalta vapauskäsityksen ajateltiin johtavan tiettyihin kansalaisoikeuksiin ja tuottavan käsityksen kansalaisesta, joka käytti oikeuksiaan julkisesti. Klassisesta tasavaltalaisuudesta kehittyi valistusajan ajattelijoiden sekä Ranskan ja Yhdysvaltojen vallankumousten myötä moderni tasavaltalaisuus, joka perustui erityisesti Montesquieun ja Rousseauun tulkitoihin tasavaltalaisuudesta. Uutena asiana oli vallanjako, minkä seurauksena tasavaltalaisuudesta muotoutui ideologia, joka vastusti aristokraattista monarkiaa ja aateliston etuoikeuksia. van Gelder & Skinner 2002, 2–3; Kylmäkoski 2000, 3.

²⁷ van Gelder & Skinner 2002, 2–3; Kylmäkoski 2000, 3.

humanismin taustalla välkkyi Ranskan vallankumouksen päättyminen despotiaan ja sen jäänteiden sulautuminen Napoleonin imperialismiin, joiden seurauksena vaadittiin, että:

Kahleistaan vapautettu ihminen on peto, joka täytyy kesyttää, ennen kuin se kykenee kestämään vapauden.²⁸

Tässä ”ihmisen kesyttämisessä” oli kyse siitä, että suuremman vapauden ja oikeuksien tarjoutuessa ihmisille kasvatusta ja sivistäminen nousivat keskeisiksi välineiksi, jotta aiemmilta menneisyyden kauhuilta voitaisiin välttyä. Vapaus oli siis ymmärrettävä laaja-alaisesti orjuudesta vapautumisena niin yksilö- kuin yhteiskuntatasolla fyysisesti ja henkisesti, mutta tämän edellytyksenä oli tiedostaa velvollisuudet, mitä ihmisenä olemisen yhteisönsä jäsenenä oli. Vapaus ei missään nimessä ollut hetkellistä mielihalujen toteuttamista vaan osallistuvaa ja vastuullista yhteiseen hyvinvointiin suuntautuvaa kasvamista. Muuttuvassa yhteiskunnassa ihmisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisääntyessä ihminen nähtiin aktiivisena toimijana *kansalaisena*, joka omilla teoillaan ja valinnoillaan oli itse rakentamassa suhdettaan yhteiskuntaan ja valtioon. Kansalaiskasvatusta oli tietoista kasvatustoimintaa, jonka tarkoituksena oli ihmisten valmentaminen kansalaisuuden asettamiin vaateisiin. Kansalaiskasvatuksen sisällön ja suunnan määrittävät kulloinkin vallalla olevat käsitykset kansalaisen asemasta ja velvollisuuksista, kansalaisihanne sekä käsitys siitä, millaisia tietoja ja taitoja kansalaiset tarvitsevat. Kasvatusta oli ja on luonteeltaan poliittis-ideologista ja sen vuoksi se liittyy vallankäyttöön, joka määrittelee ja kontrolloi kasvatuksen muodon ja sisällön.²⁹

Kansanopetusta haluttiin kehittää 1800-luvulla ja pestalozzilais-sosiaalipedagogisessa hengessä kansakoulun tehtävänä oli sosiaalista kansallisvaltion kansalaiseksi. Kansalaisille haluttiin oppivelvollisuuden myötä antaa sellainen perussivistys muun muassa kirjoitus- ja lukutaidossa, jotta he selviäisivät demokratian vaatimuksista sekä teollistumisen mukanaan tuomasta lisääntyvästä osaamisen ja ammattitaidon vaatimuksesta. Tavoitteena koko keskusteluun osallistuneella kentällä oli kansakoulun saaminen jokaisen suomalaisen lapsen kouluksi, minkä vuoksi vaadittiin oppivelvollisuutta. Oppivelvollisuus kytkettiin yleiseen tasa-arvon ihanteeseen ja siihen, että sivistys oli ”yhdenvertaisuuspyrintöjen lujin tuki”. Oppivelvollisuusasia oli ollut vireillä kansakouluasetuksen syntymästä vuodesta 1866 asti, mutta lopulta siitä päättäminen jäi kuitenkin ensimmäisen maailmansodan myllerrykseen.³⁰

²⁸ von Wright 1981, 162.

²⁹ Arola 2003, 4–6.

³⁰ Arola 2003, 6–7, 11–12.

Suomessa pohdintoja kansalaiskasvatuksesta käytiin itsenäistymiseen saakka. Kasvatuksen teoreettiseksi pohjaksi muodostui *herbartilaisuus*³¹, jonka airuena Suomessa oli professori Mikael Soininen (1860–1924). Lähtökohtana hänellä oli kasvatuksen sielutieteellinen (psykologinen) pohja eli tieto, tunne ja tahto. Psykologiseen perustaan kuului kiinteästi toisena tekijänä kasvatuksen siveellisyys eli eettisyys, joka tarjosi ihanteen siitä, mikä oli kasvatuksen päämäärä ja muodosti pohjan ihmisen korkeammalle henkisellem elämälle. Uutena asiana verrattuna aiempaan hegeliläiseen spekulatiiviseen kasvatusoppiin oli se, että herbartilaisuuden mukana psykologia juurtui kasvatustieteeseen. Psykologian avulla voitiin määrittää kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat siitä, kuinka kasvatustyö käytännössä olisi suoritettava. Soinisen mukaan kasvatuksen päämäärä oli kasvattaa luja ja siveellinen luonne, jossa tahtoon vaikuttaminen tiedollisella toiminnalla oli välttämätöntä. Metodologisesti kansalaiskasvattamisessa historianopetuksella oli tärkeä rooli, sillä se herättäisi Soinisen painottaman ”siveellisen harrastuksen” kansalaiskunnan kohentamisessa. Edelleen historianopetuksen yhteyteen haluttiin kiinteästi liittää yhteiskuntaopin opettaminen yhteiskunnallisen valistuksen levittämiseksi. Kansalaiskasvatus oli yhdistelmä tiedollista ja siveellistä toimintaa, jonka tehtävänä oli kasvattaa asialliseen ja johdonmukaiseen ajatteluun kykeneviä ihmisiä, joiden kirkkaimpana ajatuksena mielessä olisi kansakunnan ja yhteiskunnan yhteiset edut.³²

Soinisen ajaman herbartilaisuuden lisäksi kasvatukseen tuli vaikutteita myös amerikkalaisesta pragmatismista. Intellektualismi oli väistymässä käytännöllisyyttä korostavien tarpeiden tieltä.³³ Jouko Ahon mukaan Suomeen tulleesta kokeellisesta kasvatusopista huolimatta kasvatustieteessä oli herbartilainen perinne, joka nojasi saksalaiseen idealismiin ja sen ajamiin kansallis-siveellisiin kasvatusihanteisiin.³⁴ Moraalipedagogiset painotukset kuitenkin painottivat uudenlaisen kurinalaisuuden merkitystä kansalaiseksi kasvattamisessa ja kritisoiivat kotikasvatuksessa käytettyjä vanhoja kurinpidollisia menetelmiä. Tahdon lujittamisessa ja mielen muokkauksessa tarvittiin tehokkaampia metodeja.³⁵ Saksalainen moraalipedagogi Friedrich Foerster toi ajattelussaan esille, että kouluopetuksen ja laajemmin kansalaiskasva-

³¹ Saksalaisen filosofian professorin ja aikansa huomattavan kasvatusoppineen Johann Friedrich Herbartin (1776–1841) mukaan nimetty kasvatusopin suuntaus. Herbartia pidetään ”tieteellisen pedagogiikan” perustajana. Herbart pyrki luomaan systemaattisen ja loogisen kasvatustieteellisen oppirakennelman, jossa perustana oli etiikka ja psykologia. Etiikan tehtävänä oli osoittaa kasvatuksen päämäärä ja psykologian tehtävänä oli osoittaa keinot, joilla päämääriin voitiin päästä. Oppirakennelmaan kuului kolme toisiinsa liittyvää opillista kokonaisuutta: 1. *Oppi mielteiden omaksumisesta*, 2. *oppi harrastuksesta ja siveellisestä luonteesta* ja 3. *oppi kasvatuksen keinoista*. Myöhemmin nimetyn muodollisten asteiden teorian mukaan opetuksessa oli tärkeä noudattaa neljää vaihetta: selvyyttä, assosiaatiota, systeemiä ja metodia. Kivirauma 2004, 166–168.

³² Arola 2003, 12–13; Rinne 2004, 213–214.

³³ Arola 2003, 14.

³⁴ Aho 1993, 194.

³⁵ Arola 2003, 16.

tuksen tuli perustua kristinuskosta omaksutuille eettisille periaatteille. Tärkeää oli kasvattaa pelkkien älynlahjojen kehittämisen sijaan kokonaisvaltaisia persoonia.³⁶ Foersteria mukailleen pedagogi ja koulutuspoliitikko Oskari Mantere (1874–1942) toi esille ideaa menestyksekkäästi alulle pannusta oppilaiden itsehallinnasta. Sen mukaan ”sokean kuuliaisuuden tilalle astuu vapaaehtoinen kuuliaisuus – ulkonaisin keinoin ylläpidetyn kurin tilalle astuu kasvatus itsekuriin”³⁷ eli oppilaita harjoitettiin siihen vapauteen, joka heille koitti koulusta pääsyn jälkeen. Kansalaisyhteiskunnan sivistymisen idea puski itsensä läpi koulumaailman kurikäsitykseen kuten edellä olevassa lainauksessa ilmenee. Ihminen ”kesytettiin” itsekuriin lapsesta pitäen, jotta hän voisi kehittyä ”villieläimestä” ihmisenä yhdenvertaisen, tasa-arvoisen kansallisvaltion kansalaiseksi, joka osaisi käyttää vapauttaan ja oikeuksiaan vastuullisesti tiedostamalla velvollisuutensa yhteisen hyvän edessä.

Ajatusten myötä kehittyi työkoulu, jonka uskottiin olevan tulevaisuuden koulu. Koulun tarkoituksena oli lujittaa oppilaan luonnetta ja tehostaa hänen toimintakykyä. Opetusohjelmassa annettiin käsintehdyllä työllä suuri merkitys ja älyllisen sekä siveellisen kasvatuksen haluttiin perustuvan käytännön toiminnallisuuteen vastaten enemmän aikakauden yhteiskunnan ja tuotantoelämän muuttuviin vaateisiin.³⁸ Kansalaisyhteiskunnan tärkeäksi areenaksi muodostui kuitenkin vuoden 1921 oppivelvollisuuslakiin perustunut koululaitos. Sukupuolittuneessa opetusohjelmassaan ja siihen liittyvissä arvoissa kansakoulun tehtävänä oli muokata erilaisista sosiaalisista taustoista tulevista lapsista velvollisuudentuntoisia ja isänmaallisia kansalaisia, jotka olivat yhdenvertaisia ja tasa-arvoisia keskenään. Maanpuolustuksellisuuteen, isänmaallisuuteen ja kristillisyyteen nojaavien arvojen pohjalta pojista kasvatettiin maanpuolustajia ja tytöistä äitejä, jotka ylläpitivät moraalista ja siveellistä puhtautta.³⁹ Aikakaudelle oli ominaista hyvin suuri optimismi sen suhteen, että ihmisiin voitiin vaikuttaa erinäisin keinoin. Tämän kääntöpuolena oli pelko kansalaisten muodostamien yhteiskuntien rappeutumisesta, jos toimenpiteisiin ei ryhdyttäisi. Esimerkkejä kansojen ”irrationaalisenä” nähdystä toiminnasta, kun oli jo 1900-luvun alkuvuosikymmeniin tultaessa saatu runsaasti.

³⁶ Aho 1993, 194.

³⁷ Mantere 1914–1915a, 227–230.

³⁸ Arola 2003, 17–18.

³⁹ Kivimäki 2013, 171.

Aikalaislähteessä vuodelta 1918 lääkäri ja filosofi Lars Ringbom kuvasi Suomen sisällissodan aikaista ”punaista maniaa”, *det röda vanvettet*, teoksessaan *Inbördskriget i Finland. Psykologiska anteckningar*. ”Punaiselle manialle” poliittisena kiihottumisena ominaista oli sen samankaltaisuus uskonnollisen fanatismiin kanssa. Tälle tyypillistä oli vainoharhaisuus, *paranoia* ja suuruudenhulluus. Sosialistisessa kiihotuksessa mallia otettiin suoraan Venäjän bolsevisti-
sesta vallankumouksesta, jonka tavoitteena oli luoda uudenlainen vapauden ideaali ja tuhota kapitalistinen yhteiskuntajärjestelmä muuttamalla se kommunistiseksi. Huolestuttavinta Ringbomin mukaan oli se, että agitoinnilla oli niin suuri kosketuspinta suomalaisten ”massojen” mielentiloihin, joihin luotiin kuvaa porvarien työläisiin kohdistamista vainoista sekä horisontissa siintäneestä paremmasta tulevaisuudesta. Tämä kiteytyi banderolleissa ja iskulauseissa, joissa vastapuoli esitettiin ”lahtarina”. Kansalla ei nähty olevan riittävää kriittisyyttä kiihotukseen, mikä puolestaan johti entistä vihamielisempään ja vainoharhaisempaan ilmapiiriin, jolloin ilmeni Ringbomin kuvaamaa akuuttia ja kroonista ”murhaekstaasia”. Tämä vihantäyteinen ilmapiiri levisi yhdeltä toiselle suggestion tavoin. Tällöin joukon ”luonnollisiksi” johtajiksi nousivat ne, jotka koko elämänsä olivat yhteiskuntaa vastaan kääntyneitä rikollisia. Vallinneissa oloissa nämä agitaattorit veivät joukon omalle tasolleen, joka lopulta oli ei kenenkään hallittava lauma sokeana raivosta olevia ”villieläimiä”.⁴⁰ Uhkakuvien kommunistinen yhteiskuntajärjestelmä ja punainen mania olivat kansallisen kasvat-
us- ja sivistysprojektin dystopia, jota kaikin keinoin ja kaikkialla suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa tuli vastustaa.

Huoli suomalaisten sielujen mielentilasta ja niiden muokkautumisesta vääränlaisiksi oli lähes käsin kosketeltava. Sosialistiset aatteet ja niiden aiheuttama ”venäläistauti” olivat hyvin suuria huolenaiheita erityisesti vasta itsenäistyneen maan armeijassa, jota alettiin organisoida sisällissodan jälkeen. Suomessa asetettiin komitea henkisenhoidon järjestämiseksi sotaväessä vuonna 1919. Komitean kokoonpanoon kuului kaksi sotilaspappia, kaksi jääkäriupseeria ja yksi koulutarkastaja. Mietinnössään 30.6.1919 se toi esiin asevelvollisten asenteita ja antoi toimintaehdotuksia tilanteen muuttamiseksi. Tärkeänä pidettiin siviiliarvojen, kansalaistaitojen ja henkisen voiman merkitystä armeijalle nykyaikaisessa sodassa. Tämän pohjalta haluttiin varmistaa, että asevelvollisilla oli kansallisvaltion kansalaisuuden edellyttämät kansalaistaidot ja oikeanlainen arvomaailma ennen heidän aseistamistaan. Vahvasti ja teknisesti va-

⁴⁰ Ringbom 1918, 100, 102–103, 108–109.

rustettu armeija nähtiin yhteiskunnallisesti vaarallisena, mikäli levottomuuksien aikana asevelvollisia ei motivoinut asevelvollisuuden suorittamiseen ”korkean isänmaallinen henki”, joka moraalisine periaatteineen estäisi armeijaa ”antautumasta” kansan parissa ilmenevien ”epäterveellisten” liikkeiden tukijoiksi. Tämän vuoksi katsottiin ensisijaisen tärkeäksi armeijan pitäminen korkean isänmaalliseksi katsotuissa käsissä, jotka ohjasivat kansallisvaltion asevelvollisten toimintaa ja ajattelua laillista yhteiskuntajärjestelmää suojeleviksi.⁴¹ Taustalla vaikutti sivistyneistön pelko siitä, että työväestö ei sisäistäisi kansakunnan puolustamista, jolloin asevelvollisuusarmeija ei kykenisikään täyttämään sille uskottua tehtävää. Pahimmissa skenaarioissa nähtiin upseerien olevan uhassa tulla ammutuiksi Venäjän vallankumouksen tapahtumien mukaisesti.⁴²

Oikeanlaisen asenteen muokkaamisessa ja välttämättöminä pidettyjen kansalaistaitojen omaksuttamisessa tuli asevelvollisille opettaa perustietoa isänmaasta ja sen historiasta sekä täydentää puuttuvia perusopetuksen taitoja lukemisessa, kirjoittamisessa ja matematiikassa. Armeijalle ladattiin tässä hyvin suuret odotukset liittyen sen kasvatukselliseen potentiaaliin, jossa oleellista oli usko asevelvollisten iän merkityksestä mielen muokkauksessa. Huoli kansallisesta selviytymisestä oli suuri, mikä ilmeni pelkona irrationaalisista sivistymättömistä massoista ja sen ”ryssittymisestä”. Äänioikeutettu kansa haluttiin pitää vahvassa sosiaalisessa kontrollissa ja lojaalina valtiolle. Tässä tehtävässä oppivelvollisuuden tulon myötä, kuten Pauli Arola on todennut, koulusta tuli entistä enemmän vallalla olevan sosiaalisen järjestelmän ylläpidon väline, joka idealisoi maalaiselämää, uskonnollisuutta ja painotti isänmaan historiaa⁴³. Tätä samaa peruskaavaa pyrittiin ajamaan asevelvollisille kansalaiskasvatuksen muodossa, minkä tavoitteena oli lainkuuliainen ja vallitsevalle järjestelmälle lojaali kansalainen, joka olisi tietoinen kansansa menneisyydestä.⁴⁴ Tarkoituksena tällä oikeanlaisina katsottujen arvojen, aatteiden ja ihanteiden iskostamisessa koko kansalle oli näkemys siitä lähtökohdasta, että kansalaiset olisivat lähtökohtaisesti tasavertaisia perussivistyksensä suhteen.

Armeija yhteiskunnallisessa ristiaallokossa – asevelvollisuuden outoudesta ja asepalveluksen pituudesta

Varsinkin 1920-luku oli syvällisen murrosten aikaa, jolloin suomalaiset olivat juuri kokeneet sisällissodan julmuuden, mistä johtuen yhtenäisen kansakunnan rakentaminen oli hyvin

⁴¹ Ahlbäck 2010, 147–148.

⁴² Mälkki 2009, 71.

⁴³ Arola 2003, 205–210.

⁴⁴ Ahlbäck 2010, 146–150.

haastavaa. Aikakautta yhteiskunnallisesti leimasi myös välivallan aalto, joka pyyhkäisi verisesti Suomen yli. Asiaa tutkineen Martti Lehden mukaan erityisesti henkirikollisuus saavutti Suomessa kansainvälisesti poikkeuksellisen korkean tason, jota koskaan aiemmin eikä myöhemminkään Suomen historiassa ole esiintynyt. Tämä johtui monesta tekijästä, mutta keskeisiä vaikuttajia olivat nopea yhteiskunnallinen ja taloudellinen murros, joka aiheutti varsinkin nuorisolle paineita entistä kilpailuhenkisempänä arvomaailmana ja epävarmana tulevaisuuden näkymänä. Tilannetta kärjisti se, että juuri 1920-luvun alkupuolella täysi-ikäisyyden saavuttaneet ikäluokat olivat poikkeuksellisen suuria, mistä johtuen kaikki eivät löytäneet paikkaansa yhteiskunnassa. Tämä näkyi erityisesti turhautumisena, joka kanavoitui väkivaltaiseen käyttäytymiseen, jonka tuhoa edelleen pahensi suurien ikäluokkien ”kyllästäminen pirtulla ja käsiaseilla” sekä raaistanut arvomaailmaa, joka hyväksyi väkivallan yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinona.⁴⁵

Armeijan tehtävä maan turvallisuuden takaajana ja sisäisen integraation tekijänä ei 1920-luvun alun yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa ristipaineessa sekä raaistuneessa arvomaailmassa ollut helppo. Aikaa leimasi molemminpuolinen häpeä sisällissodasta ja voittajapuolen harjoittama unohtamaan pakottaminen.⁴⁶ Yksi armeijaan liittyvistä asioista oli se, minkälaiseksi vasta itsenäistyneen kansan armeija luotaisiin vastakkain asettuneessa maassa. Armeijan asemalle yhteiskunnassa toi ongelmia lisäksi se, ettei ollut yksiselitteistä kantaa asevelvollisuusarmeijan aseman puolesta, vaan sitä pitkälle kritisoiitiin 1920-luvun aikana. Varsinkin vasemmiston puolelta esitettiin kritiikkiä armeijaa kohtaan ja se loi mielikuvaa kidutusta tuottavasta koneistosta petomaisine upseereineen ja asepalveluksesta niin fyysisesti kuin henkisesti taannuttavan monotonisena.⁴⁷

Toisaalta armeijan toimintatapoja oli helppo kritisoida, sillä armeija itsessäänkin oli vielä 1920-luvun puoliväliin saakka sisäisen hajaannuksen tilassa. Suomalainen asevelvollisuusarmeija oli sekä instituutiona että käsitteenä vielä hyvin lapsen kengissä, eikä sen päämääristä ja luonteesta ollut vielä sellaista konsensuaalista selkeyttä, että koko kansa olisi tuntenut sen omakseen. Itsenäistymisen jälkeen Suomessa ei vielä ollut sellaista vertailupohjaa siitä, minkälaista asepalvelus pääasiallisesti tavallisista kansalaisista koostuneessa armeijassa oli. Tästä johtuen Suomessa ei ollut vielä perinnettä asevelvollisuudesta, jossa asevelvollisuus olisi suomalaisia yhdistävä instituutio niin myönteisessä kuin kielteisessä mielessä. Traditio

⁴⁵ Lehti 2001, 328.

⁴⁶ Toiskallio 2009, 13.

⁴⁷ Ahlbäck 2010, 151.

oli vasta muokkautumassa. Keskustelua heräsi jo heti asevelvollisuusarmeijan syntyvaiheessa, jolloin armeijan kovalla kurilla haluttiin muuttaa suomalaisten käyttäytymistä ”kaidalle polulle” oli sitten kyseessä suojeluskuntalainen tai vasemmistolainen.⁴⁸ Tyytymättömiä asepalvelukseen oltiin sekä oikeiston että vasemmiston keskuudessa. Rauhanajan armeijan koulutustapa saattoi tuntua sisällissodan kokeneilta nöyryyttävältä, jota edelleen varsinkin alokkaiden huonosti istuvat vaatteet ja muutoinkin puutteellisuus korostivat. Kurinpito ja siihen totuttaminen oli kaikkein olennaisin asia koulutuksessa, ei niinkään sodankäyntitaitojen opettaminen.⁴⁹

Tilannetta mutkisti nuoren armeijan monet puutteet. Esimiehet sekä heidän käytänteensä niin alipäällystön kuin päällystön osalta olivat epäyhtenäisiä. Tästä johtuen koulutus oli kirjavaa, minkä seurauksena varusmiesten käsittely tapahtui moninaisten oppien mukaisesti. Koulutuksessa oli preussilaista ja venäläistä sotilaskuria sekä niiden persoonallisia sovelluksia yhdistettynä vielä ammattikuntaan eksyneillä soveltumattomilla kouluttajajaksilöillä.⁵⁰ Äärimmäinen kuri sekä esimiesten auktoriteetin ehdottomuus ja vallankäytön rajoittamattomuus saivat aikaan vastustusta ja hämmennystä varusmiehissä. Kaikki tämä uutuus ja ennen kaikkea outous niin asevelvollisuuden käsitteessä kuin käytännössä saivat aikaiseksi varusmiehissä vastenmielisyyttä, mitä edelleen lisäsivät sotilaselämän mukanaan tuomat henkilökohtaisen vapauden rajoitukset. Tätä taustaa vasten huomioiden ei ole ihme, että sopeutumattomuutta, tottumattomuutta ja suoranaista vastenmielisyyttä alistua käskyvaltaan esiintyi merkittävästi. Tämä ilmeni erityisesti suurina karkaamislukuina varusmiespalveluksesta ja poisjäämisinä kutsuntatilaisuuksista. Armeijahan sinällään ei ollut suomalaisille uusi asia, vaan asevelvollisuuteen liittyvä asepalvelus, joka oli kokemuksena outo ja tuntematon. Armeijassa ololla oli ollut tietty vapaaehtoisuuden leima, minkä vuoksi lomille päästetty varusmies saattoi nähdä tärkeämmäksi jäädä kotiseudulleen töitä tekemään kuin palaamisen asepalvelusta suorittamaan. Suurimpana ongelmana armeijalla olikin kukistaa miesten palvelusta kohtaan tuntema outous ja saada asevelvolliset ymmärtämään palveluksen merkitys.⁵¹

Armeijaa kohtaan esitettiin runsaasti kritiikkiä ja ennen kaikkea se kulminoitui varsinkin varusmiesten kohdalla uudentyyppiseen kuriin, mikä oli täysin erilaista kuin mihin he olivat

⁴⁸ Mälkki 2009, 54–55.

⁴⁹ Mälkki 2009, 51.

⁵⁰ Kronlund 1988, 82.

⁵¹ Mälkki 2009, 56–57; Kronlund 1988, 82.

siviilielämässä tottuneet. On toisaalta hyvin ymmärrettävää, miksi varusmiehet reagoivat hyvinkin voimakkaasti koulutukseen, sillä monet heistä olivat jo mahdolliset koulunsa käyneet ja olleet työelämässä useamman vuoden ajan ennen kuin he astuivat 21 vuoden isässä varusmiespalvelukseen. Asepalvelukseen astuttaessa tilanne käännettiin jälleen päällelleen ja varusmiehistä tulikin mitään osaamattomia alokkaita, joita kohdeltiin hyvinkin kirjaviiden käytänteiden mukaisesti. Asia ei todennäköisesti olisi kuriin suhtautumisen kohdalla ollut niin ristiriitaisen outo, mikäli kouluttajien kurikäsitykset olisivat olleet yhdenmukaiset. Voi väittää, että niin kouluttajilta kuin koulutettavilta puuttui yhdenmukainen kurikäsitys ja ylipäänsä käsitys siitä, mikä oli armeijan tehtävä ja kuinka kouluttaa varusmiehiä. Keskustelu asevelvollisuuden ympärillä oli vielä kiihkeästi kesken, eikä se voinut olla heijastumatta armeijaan.

Keskustelu asevelvollisuudesta ja asepalveluajan pituudesta nousi myös poliittisen elämän päiväjärjestykseen 1920-luvulla. 1919 säädetyssä väliaikaisessa asevelvollisuuslaissa oli varusmiesten palvelusajaksi säädetty puolitoista vuotta. Pian vuotta myöhemmin kuitenkin palvelusaika vakiintui vuoteen. Vuoden 1920 lopulla eduskunta ilmaisi, että palveluajan tuli olla mahdollisimman lyhyt enimmillään vuoden mittainen. Uudessa lokakuussa 1922 hyväksytyssä asevelvollisuuslaissa säädettiin yleiseksi eli lyhyimmäksi palvelusajaksi yksi vuosi vakinaisessa väessä. Erikoiskoulutettujen kuten ratsuväen, tykistön ja reservin johtajien palveluajaksi säädettiin vuosi ja kolme kuukautta.⁵² Asevelvollisuuslakia rukattiin vielä ennen sotia vuonna 1932, jolloin säädetty laki poikkesi edellisestä siten, että yleiseksi palvelusajaksi miehistöille aselajista riippumatta tuli rauhan aikana 350 päivää. Reservin upseereilla ja aliupseereilla koulutusajaksi määräytyi 440 päivää. Vielä muutoksena aiempaan lakiin oli se, että aiemmin Suomen pohjoisimpien alueiden miehet olivat olleet automaattisesti palveluksesta vapautettuja, mutta nyt heidät voitiin määrätä palvelukseen paikalliseen rajavartiostoon. Vasta vuoden 1932 asevelvollisuuslaki lopetti heti itsenäistymisestä lähtien vallinneen keskustelun varusmiesajan pituudesta.⁵³

Palvelusajan lyhentämistä perusteltiin taloudellisin syin ja 1920-luvun edetessä vetoamalla kansainvälisissä suhteissa tapahtuneeseen rauhalliseen ajanjaksoon. Ideana säästöjen taustalla oli kohdentaa varat asevoimien parempaan varusteluun niin, että armeijasta tulisi ajan vaateiden mukaisesti ammattimainen ja hyvin varustettu. Armeijan ajamaan kasvatukselliseen ja sivistävään tehtävään Maalaisliitto vastasi vetoamalla kansakoulun, suojeluskuntien

⁵² Kronlund 1988, 233.

⁵³ Kronlund 1988, 397.

ja urheilujärjestöjen kasvatustyöhön, joka oli muokannut asevelvollisista nopeampia omaksumaan opetetut asiat lyhyemmässä ajassa.⁵⁴

Ehdotukset palvelusajan lyhentämisestä saivat kiihkeän keskustelun aikaiseksi sotilasammattihenkilöiden keskuudessa, jotka näkivät kyseisten toimenpiteiden vaarantavan sotilaallista varautumista ja valmistautumista. Tilannetta perusteltiin sotilaskoulutettavien asevelvollisten terveyden kannalta, joka vaarantuisi lyhennetyssä ajassa muodostuvien kohtuuttomien lisärasitusten vuoksi. Sotilaat näkivät myös suomalaisten varusmiesten sivistystason olevan länsimaalaisittain alhaisella tasolla, mikä heidän kannanotoissaan suorastaan pakotti pidentämään palvelusaikaa. Lyhyempi palvelusaika tuottaisi heikosti kasvatettuja sotilaita, minkä seurauksena olisi sotilaallisen suorituskyvyn kannalta ala-arvoinen armeija. Suomalaisten upseerien kannanottojen perusteluissa ensimmäinen maailmansota oli osoittanut, että minimaalisella koulutuksella taistelleet joukot olivat kärsineet raskaita tappioita, minkä vuoksi lyhimmäksi palveluajaksi haluttiin kaksi vuotta⁵⁵. Resurssipulasta johtuen armeijan sisälläkin oli tyhjäkäyntiä, sillä kokonaispalvelusajan ja todellisen koulutukseen käytettävän ajan välillä oli suuri ero. Varusmiehet suorittivat palvelusaikanaan huomattavia määriä myös keittiö-, siivous- ja vartiopalvelusta, koska armeijalla ei ollut rahaa palkata työntekijöitä siviilivirkoihin.⁵⁶

Yhtäältä yhteiskunnallisesti vaadittiin säästöjä ja varojen kohdentamisen priorisointia ja toisaalta armeijan ammattimaistamista sekä parempaa varustamista. Vaateiden ristipaineessa ja resurssien niukkuudessa sekä koulutettavan aineksen kirjavuuden vuoksi ei ollut toisaalta ihme, että kouluttajat kokivat asepalvelusajan lyhentämisen vievän pohjan maanpuolustukselliselta työltä. Pessimistisesti katsottuna tämä näkyi koko kansan kuntoisuuden alenemisenä, sillä armeijalla ei olisi mahdollisuutta toimia tehokkaasti koko asevelvollisen miespuolaisen väestön kasvattajana. Sotilaskasvatus- ja koulutusasioissa voimakkaasti kantaa otti jääkärimajuri Heikki Nurmio, joka puolusti vuoden kestävästä asepalvelusta ja pohti myös, että oliko tämäkään riittävä aika, sillä:

Sotilaskoulutuksen tehtävänä täytyy paitsi aseiden käytön ja taistelutoiminnan opettamista olla – kehittää sotilaissa myöskin ne moraaliset voimat ja ominaisuudet, joista uuden ajan etevimmät sotapäälliköt ovat sanoneet, että ne merkitsevät 2/3 voitosta.⁵⁷

⁵⁴ Mälkki 2009, 53–54.

⁵⁵ Mälkki 2008, 144.

⁵⁶ Mälkki 2009, 53–54.

⁵⁷ Nurmio 1925a, 267.

Nurmio jatkoi argumentointiaan perustelemalla, että heti armeijan perustamisen jälkeen oli sille tullut keskeiseksi tehtäväksi olla kansan kasvatuslaitos, jonka tehtävänä oli antaa sotilaskoulutuksen ohella kansalaissivistystä nostavaa opetusta, jossa kasvatuksellisilla asioilla oli suuri arvonsa. Pyrkimyksenä oli kasvattaa ”kunnon kansalaisia ja isänmaallisia miehiä”, jotka sodassa toimivat itsenäisen harkitusti ja kypsästi.⁵⁸ Näin ollen asevelvollisuusajan lyhentäminen nähtiin upseerien piirissä hetkittäisien säästöjen yli tulevaisuuden kalliina kustannuksina, jotka maksettaisiin kouluttamattomien ja henkisesti valmentamattomien miesten verellä. Ammattisotilashenkilöstö oli huomionnut sitä vastaan kohdistetun arvostelun ja pyrki vastaamaan sekä julkisessa keskustelussa esitetyillä kannanotoillaan että kehittämällä ja tehostamalla omia toimintatapojaan. Paine muuttaa toimintamalleja yhteiskunnan puolelta oli käynyt niin voimakkaaksi, että armeijan oli muutettava toimintamallejaan, jotta sen olemassaolo asevelvollisuusarmeijana olisi säilynyt. Varsinkin varusmiesten kohdalla tuli kiinnittää huomiota kouluttamisen inhimillistämiseen ja uudenaikaistamiseen.

Varusmiesten kohtelusta virinnyt keskustelu

Kasvatus ja koulu –lehdessä vuonna 1925 kokoomuksen kansanedustaja ja kasvatusalan vaikuttaja teologian tohtori Paavo Virkkunen kritisoi armeijan kasvatuksellisia menetelmiä ja vaati niiden tehostamista ja toi esiin huolensa kansallisen armeijan siveellisestä kuntoisuudesta. Terävin kritiikki Virkkuselta osui epäinhimilliseen ja ihmisarvoa alentavaan kohteluun, jota asepalvelusta suorittavat hänen mukaansa joutuivat kokemaan. Virkkunen vaati erityisesti kurinpidon kehittämistä siten, että se vastaisi ”nykyaikaisen inhimillisen nuoren sielunelämää kunnioittavan pedagogiikan vaatimuksia”⁵⁹. Virkkunen teroitti kielenkantansa terävimmilleen ja antoi verbaalisen miekkansa viiltää syvälle:

Ken on esim. asevelvollisten vankilasiirtolassa tutustunut rangaistujen nuorten miesten rikoksiin ja niiden tapahtumasarjaan, hänen täytyy tuskallisesti todeta, että hairahdukseen on enemmän kuin nuori mies itse ollut syyppä hänen *älytön ja kopeileva komentajansa*, jolla oli valta, mutta jolta *puuttui vallankäytön taito*.⁶⁰

Tämänkaltainen asetelma luonnollisesti Virkkusen mukaan katkeroitti ja paadutti koulutettavia. Virkkunen vaati menetelmien nykyaikaiseksi kehittämisen lisäksi omaisille parempia ja virallisia mahdollisuuksia valvoa jälkeläistensä kohtelua ja kasvatusta. Virkkunen vaati erityisen ”isien neuvoston” muodostamista armeijaan samaan tapaan kuin kouluihin oli muodos-

⁵⁸ Nurmio 1925a, 266–267

⁵⁹ Virkkunen 1925, 82.

⁶⁰ Ibidem. Kursivointi tekijän.

tettu vanhempien neuvostoja. Tämän pedagogista asiantuntemusta omaavan yhteiskunnallisesti arvovaltaisista henkilöistä kootun neuvoston tehtäväksi Virkkunen näki luottamuksellisen neuvonnan ja tuen antamisen armeijan edistämiseksi ja rakentavien suhteiden luomisen armeijan yhteiskunnan välille.⁶¹

Sana ja Miekka –lehdessä vuonna 1925 Nurmio myönsi Virkkusen esittämän kritiikin aiheellisuuden, mutta vaati pohtimaan parannusehdotusten soveltuvuutta armeijaan varsinkin ”isien neuvoston” osalta. Nurmio näki huolenaiheen relevanttiuden ja painotti sitä seikkaa, että armeijan tuli säilyttää hyvät ja rakentavat suhteet päättäjiin ja kansaan, sillä hänen mukaansa ”armeija on pienoiskuva kansasta”. Kansan mieliala armeijaa kohtaan vaikutti siihen, minkälainen mieliala armeijassa vallitsisi. Tämä seikka edelleen korostui kansanarmeijoiden ja yleisen asevelvollisuuden myötä, jolloin armeija ei ollut enää oma eristäytynyt instituutiionsa, vaan elimellinen osa yhteiskuntaa. Nurmio myönsi kasvatuksellisen puolen olleen armeijan alkuvaiheessa heikkoa, sillä koulutuksellisissa tehtävissä toimineet eivät olleet saaneet pedagogista koulutusta ja muutenkin resurssien puute oli vaivannut armeijaa. Kurin merkitys ilman moraalisia perusteita oli ollut ylikorostunutta armeijan organisoitumisaikana, jolloin ei ollut yhtenäistä käsitystä siitä, mitä sotilaskurilla ja miehistön kohtelulla tarkoitettiin.⁶²

Varsinkin alkuvaiheen sotilaskasvatuksellisen opetuksen painotus oli saksalaista muodolliseen kuriin nojaavaa, mikä sai osakseen yhteiskunnallisesti jyrkkää arvostelua. Tämän kulttuurisen suoran lainan omaksuttaminen nähtiin myös ainakin sotilaskasvatuksen ydinhenkilöiden keskuudessa ongelmallisena. Sotilaskoulutuksesta haluttiin muokata suomalaisiin oloihin soveltuvaa ja huomioida suomalaisen sotilasaineksen erilaisuus verrattuna saksalaiseen. Ongelmallisimmaksi nähtiin ”preussilaisen kurin” ja sen ehdottoman alistumisen vaatimuksen yhteensovittaminen kansalliseen uhrautumista vaativaan patriotismiin. Yhtenä ratkaisuna oli ulkoistaa vastenmielisenä pidetty ilmiö vierasperäiseksi älyttömyydeksi, joka ei sopinut suomalaisen miehen luonteeseen.⁶³

Varhaisvaiheen sotilaskasvatuksen keulamiehiin kuulunut Nurmio näki suomalaiseen kansanluonteeseen kuuluvan olennaisesti sitkeyden, sisun ja sen taipumuksen ”urheilumaisiin” tehtäviin, minkä johdosta hän piti suomalaisia sotilasaineksena valioluokkaisena. Koulutusta

⁶¹ Virkkunen 1925, 82–84.

⁶² Nurmio 1925b, 327–328.

⁶³ Ahlbäck 2010, 130; Mälkki 2008, 96–100.

haittaavana tekijänä hän näki suomalaisten ”ujouden” ja sulkeutuneisuuden. Nurmio painotti, että sotilaskoulutuksessa sen vakavuudesta huolimatta oli tärkeää keventää mielialaa ”hilpeämmäksi” huumorin avulla, jotta palvelusaika ei koituisi henkisesti liian raskaaksi. Tällöin koulutettavat kiintyisivät paremmin osaksi joukkoa ja pysyisivät ”loitolla kaikenkaltaisista paheista, jotka ulkoapäin pyrkivät saamaan jalansijaa”.⁶⁴ Anders Ahlbäckin tulkinnan mukaan Nurmio vihjasi, että kansallismieliset soturit tulisi henkisesti yhdistää yhteisellä tarkoituksella eikä jakaa sotilaallisilla tai sosiaalisilla hierarkioilla.⁶⁵ Suomalaista miestä tulisi kouluttaa, kasvattaa ja johtaa omien kotoperäisten menetelmien mukaisesti, mikäli haluttiin päästä toivottuihin päämääriin.

Tavoitteena oli velvollisuudentuntoinen, kurinalainen, taitava sotilas, jolle isänmaanrakkaus ja kansakunnan menneisyys olivat äärimmilleen vietyinä itsensä uhraamisen arvoisia asioita. Toisaalta koulutuksen ja kasvatuksen kautta korostettiin tämän perinteen jatkamista yli sukupolvien niin, että tulevatkin sukupolvet tietäisivät, miksi maata tuli puolustaa ja miksi itsensä uhraaminen isänmaalle oli suurin kunnia asia, jonka suomalainen mies saattoi tehdä. Tähän yhteyteen kaikki vierasperäinen ja pakolla iskostettu iti huonosti, kun kyseessä oli oman terveyden ja henkensä sekä perheen ja laajemmin kansakunnan asettaminen vaaralle alttiiksi. Lisäksi armeijan hierarkkisuudesta huolimatta oli tärkeää herättää tunne tasa-arvoisuudesta niin johtajien kuin johdettavien kesken siten, että niin miehistön jäsen kuin upseerikin tiesi oman roolinsa yhteisössä ja teki kaikkensa sen eteen. Sosiaalisesti katsottuna eriarvoisuus ja tiettyjen ryhmien etuoikeudet herättivät jännitteitä, jotka johtivat sisäisiin konflikteihin. Ideana olikin se, että korkeampi-arvoisten tuli tehdä sotilaskoulutuksessa samat asiat kuin koulutettavienkin ja osoitettava, että he itsekin kykenivät niihin asioihin, joita koulutettavilta vaadittiin.

On syytä painottaa, että vaikka armeija näyttäytyikin ulospäin hyvinkin autoritaariselta ja totaaliselta instituutiolta, mitä se varmasti onkin varsinkin kuriin liittyen, kun sitä vertaa siviilimaailmassa vallitsevaan. Kuitenkin armeija toimii sekä sen omien käytänteidensä että yhteiskunnallisen diskurssin kautta vuorovaikutuksessa laajasti koko yhteisön kanssa. Vaikka armeijaa leimasikin alkuvaiheen tietynlainen salamyhkäisyys ja vähäinen tiedottaminen sen asioista ulkopuolisille, niin siitä huolimatta armeija itsessään ei voinut olla oma erillinen saarekkeensa valtiossa. Tämän asian tiedostivat myös kouluttajat ja pyrkivät muuttamaan toimintatapojaan ja alaiensa kohtelua niiden puitteiden sallimissa rajoissa, jotka olivat

⁶⁴ Nurmio 1925b, 332.

⁶⁵ Ahlbäck 2010, 130.

mahdollisia. Mikäli armeija olisi ollut täysin totalitaarinen laitos ilman minkäänlaista inhimillisyyttä tai muutoshalua asioiden muuttamiseksi kuten usein esitettiin, olisi sen toiminta todennäköisesti loppunut hyvin nopeasti. Tai jatkuakseen koko yhteiskunnan olosuhteiden olisi täytynyt muuttua demokraattisesta kansalaisoikeuksia polkevaksi totalitarismiksi. Kuitenkin on muistettava, että Suomi 1920-luvulla toimi edelleen demokratian parlamentaaristen periaatteiden mukaisesti ja armeija oli osa yhteiskuntaa. Yleisellä tasolla katsottiin siihen pätevän myös samat periaatteet kuten muuhunkin yhteiskuntaan, eikä se voinut toimia täysin mielivaltaisesti ilman lakia, jonka kansalaiset säätivät. Tämän vuoksi sotilaskoulutuksenkin osana yhteiskuntaa ja kansallisvaltiota oli oltava yhdenmukaista yhteiskunnassa vallitsevien normien ja arvojen sekä kehittyvän suomalaisen kulttuurin kanssa.

1.2. Sotilaspedagogiikka oppiaineeksi

1920-luvulla moderniin sodankäyntiin kouluttamiseksi lähdin tutkimaan sotilaskasvatusta sen tieteellisistä ja kulttuurisista vaikutteista. Käytännössä täydennän vastauksia jo aiemmin esitettyihin kysymyksiin siitä, mitkä olivat taustavaikuttajat sotilaspedagogiikalle ja mihin se perustui. Sotilaskoulutuksessa yhdistyy kasvatusta ja sotatieteellisiä aineksia ja ominaista sille on hyvin suuri psykologinen vaikuttaminen ihmis- ja maailmankuvaan⁶⁶. Tässä mielessä sotilaskasvatusta lähestyy indoktrinaatiota, jossa kasvatettavien mieliin iskostetaan tietyn tyyppistä ajattelu-, käyttäytymis- ja toimintamallia.

Sodan kuvan modernisoitumisesta ja koneellistumisesta huolimatta nähtiin ihmisen merkitys sekä ennen kaikkea yksilön ja yhteisön henkiset voimavarat keskeisiksi taistelumenestyksen kannalta. Maanpuolustuskorkeakoulun sotilaspedagogiikan ensimmäisenä professorina (1999-2009) toimineen Jarmo Toiskallion tulkinnan mukaan jo 1800-luvun alkuvuosikymmenillä kuuluisa sotateoreetikko Carl von Clausewitz (1780–1831) oli tuonut asiaa esiin nostamalla sen seikan, että sotilaallinen toiminta oli henkisten voimien ja vaikutusten kenttää, eikä tulisi liikaa luottaa moderniin tieteen teoreettisiin käsityksiin, jotka aineellistavat ja liiaksi yksinkertaistavat matematisoimalla maailmaa. Varsinkaan sodan muuttuvassa maailmassa mikään ei ole varmaa, minkä vuoksi sotilaskasvatusta taustalla tärkeää oli toivon ja uskon luominen yhteiskuntajärjestykseen, joka tulisi olemaan vakaa ja kestävä tulevaisuuden haasteet.⁶⁷ Tämä seikka olennaisesti liittyi sotilaspedagogiikan varhaisvaiheen pää-

⁶⁶ Toiskallio 2009, 5.

⁶⁷ Toiskallio 2009, 9–10.

määriin, jonka tavoitteena oli ideaalikuva yhdenvertaisesta ja tasavaltalaisesta kansallisvaltiosta, johon erottamattomasti kansanarmeija pienoiskuvana yhteiskunnasta kuului. Kansalainen osana tätä organismia oli ajatusrakennelman mukaan ideaalikansalainen, jota kasvatettiin omaksumaan ja tavoittelemaan kansallisvaltion hyveitä. Nämä hyveet olivat sekä sosiaalisen ja yhteiskunnan turvallisuuden tekijöitä että koko kansallisvaltion koossa pysymisen ja lujittumisen liima.

Suomen sotakouluihin sotilaspedagogiikka tuli oppiaineeksi 1920-luvun puolivälissä, koska upseerikunnalle haluttiin saada yhtenäinen sotilaskoulutus sotilaspedagogiikassa ajan vaatimusten mukaisesti. Vielä 1920- ja 1930-luvuilla sotilaspedagogiikka ei ollut varsinainen tieteenala, vaikka sen arveltiin sellaiseksi vielä muotoutuvan.⁶⁸ Vastaanotto ei kuitenkaan ollut mieluisa upseerien keskuudessa, vaikka sotilaspedagogiikalla nähtiin olevan annettavaa yleisen pedagogiikan ohella. Sotilaspedagogiikka nähtiin muutosvastaisissa ”vanhoillisissa piireissä” tungettelevana ja epämieluisana.⁶⁹

Vastenmielisyyden taustalla vaikutti Suomen itsenäistymisen jälkeen koulutuskulttuuriset ja sotilastraditionaaliset tekijät, joiden pohjalta nuoren armeijan upseeristo muodostui kolmesta pääryhmästä. Ryhmät olivat entisen Suomen Kadettikoulun käyneet ja Venäjän armeijassa palvelleet upseerit, Saksassa koulutuksensa saaneet jääkäriupseerit ja Suomen itsenäistymisen aikana sotakouluissa koulutetut upseerit. Näiden ryhmien välillä oli sekä sukupolvellinen että kokemuksellinen ero. Vanhinta ja kokeneinta kantaa edustivat Venäjän vallan alla koulutetut upseerit, joista monet olivat meritoituneet korkeilla sotilasopinnoilla ja kokemuksellaan esikuntatyöskentelyssä. Tsaarinajan upseereilla oli hallussaan itsenäistymisen jälkeen armeijan korkeimmat virat. Jääkäriupseerit olivat nuoria ja nopeasti ylenneitä. Nuorempina upseereina heillä oli enintään joukkueenjohtajan koulutus ja he olivat toimineet vuoden 1918 sodassa rintamaupseereina, vanhemman koulukunnan toimiessa enimmäkseen esikuntatehtävissä. Jääkäriupseerit asettuivat avoimeen vastarintaan niin kutsuttuja ”ryssänupseereita” vastaan ja vastarinta huipentui vuoden 1924 ”upseerikapinaan”. Vastarintaan asettumisessa ei niinkään ollut kyse isänmaallisuuteen liittyvistä epäilyistä tai työmotivaation puutteesta, vaan ”kasvatuksellisista” eroista kuten Juha Mälkki toteaa⁷⁰. Kapinasta seurasi vuoden puoliväliin 1926 kestänyt tapahtumaketju, jonka huipentumana sotaväen päälliköksi nimitettiin 25.5.1926 suomenkielinen ja -mielinen jääkäritaustainen kenraalima-

⁶⁸ Toiskallio 2009, 13.

⁶⁹ Anttila 1926, 528, 532.

⁷⁰ Mälkki 2008, 99.

juri Arne Sihvo. Prosessin aikana useat Venäjällä koulutuksensa saaneet upseerit erosivat viroistaan tai heidät siirrettiin toisarvoisiin tehtäviin, minkä seurauksena jääkäriupseerit ottivat vallan niin armeijassa kuin suojeluskunnissa.⁷¹

Tilanne armeijassa vakiintui niin, että vuoden 1924 syksystä alkaen armeijaa alettiin uudistaa ja sotilaspedagogiikkaa alettiin opettaa upseeri- ja aliupseerikouluissa. Tätä varten vuosien 1924–1925 aikana sotilaspedagogisilla kursseilla opettajina toimi yliopistokoulutuksen saaneita henkilöitä, joiden tehtävänä oli järjestää armeijan opetus kasvatus- ja opetusopin mukaisiksi, jotta ne voitiin edelleen siirtää läpikäytäviksi joukko-osastotasolla. Komppanian päälliköille suunnatun sotilaspedagogisen kurssin sisältöön kuului sielutiedettä ja yleisen kasvatus- ja opetusopin pääpiirteet sekä niiden soveltaminen sotilaalliseen toimintaan. Eri-tyistä huomiota kiinnitettiin sotilaskuriin, miehistön kohteluun, isänmaalliseen valistustyöhön, puolustustahdon kasvattamiseen, oppilaiden itsetoiminnan (omatoimisuuden) ja havainnollisuuden periaatteen noudattamiseen. Tehdyistä toimenpiteistä huolimatta Nurmio painotti näiden olevan vasta pedagogiikan alkeita ja paljon oli edelleen tehtävänä. Nurmio toivoikin, että alkanut kehitys jatkuisi uusilla kursseilla, menetelmien kehittämällä ja viranomaisten jatkuvalla valvonnalla.⁷²

Sotilaspedagogiikan alullepanijoita Suomessa olivat Saksassa jääkärikoulutuksen saaneet Hannes Anttila (1893–1968), Heikki Nurmio (1887–1947), Taavetti Laatikainen (1886–1954) ja Elmo E. Kaila (1886–1935). Sotilaskoulutuksen lisäksi pastori Anttila oli saanut teologisen koulutuksen Saksassa ja Helsingissä hän jatkoi opintojaan teologiassa, kasvatustieteessä ja sielutieteessä. Filosofian maisteri Nurmio oli ollut historian ja äidinkielen opettaja ennen jääkäriaikaa ja filosofian kandidaatti Laatikainen oli toiminut äidinkielen ja historian opettajana. Filosofian maisteri Kaila, joka myöhemmin väitteli filosofian tohtoriksi maantieteessä oli keskeisessä roolissa sekä suojeluskuntajärjestössä että Akateemisessa Karjala Seurassa (AKS). Sotilaskasvatuksellisen työnsä ohella Kaila pyrki ajamaan niin armeijaan kuin yhteiskunnan laajempiin kerroksiin kiihkeää venäläisvastaisuutta.⁷³ Sotilaallisten yhteyksiensä lisäksi keskushenkilöillä oli kiinteät yhteydet aikansa yhteiskunnallisesti vaikuttaneisiin järjestöihin, joiden kautta he pyrkivät levittämään edelleen oppejansa.

⁷¹ Kronlund 1988, 268, 275.

⁷² Nurmio 1925b, 329–330.

⁷³ Toiskallio 2009, 13–14.

Koulutuksessa tai paremminkin kasvatuksessa tässä tapauksessa kasvatuksen ihanteellisuus eli arvopitoinen aatteellisuus oli läpitunkevaa. Sotilaspedagogiikka oli oppia kansan henkisestä kehittämisestä sen opetustaidollisten painotusten lisäksi. Upseeri oli ennen kaikkea kasvattaja, jonka päätehtävänä teorioissa nähtiin ihanteellisuus ja uskon luominen tulevaisuuteen. Tässä J. V. Snellmanin vaikutus oli konkreettinen:

Melkein kuka korpraali tahansa kelpaa ohjaamaan ja valvomaan pelkkää sotilaallista harjoitusta. Mutta kasvattajan tehtävää hoitamaan kelpaa ainoastaan se, joka innostuneena siihen antautuu, jolla on tietoa ja kykyä nuorison johtamiseen ja riittävästi isänmaanrakkautta omistautuakseen tähän tehtäväänsä.⁷⁴

Sotilaspedagogisessa ajattelussa upseeri ja sotilaskouluttaja nähtiin ensisijaisesti taitavan opettajamaisena kasvattajan roolissa, jonka tuli olla ennen kaikkea tehtäväänsä motivoitunut ja sitoutunut. Mitä tältä isänmaataan rakastavalta tehtäväänsä omistautuneelta kasvattaja roolimallilta vaadittiin? Hannes Anttila kokosi yhteen opettajan ihannekuvan kuusi osatekijää vuonna 1929, joiden kiteymänä opettajalle oli huudahdus: ”Tunne itsesi!”⁷⁵ Ensinnäkin Anttila näki tärkeäksi, että opettajan persoonallisuus oli opetukseen sovelias. Toiseksi hyvin normatiivisesti opettajan oli elettävä niin kuin opetti. Menetelmissään opettajan tuli olla rauhallinen ja hillitty, jotta voisi oppilaisiinsa syvemmin vaikuttaa. Opettajan tuli ymmärtää oppilaitaan ja olla hyväntahtoisen optimistinen, jotta voisi ohjata oppilaitaan oikeaan suuntaan. Opettajan tuli olla päämäärätietoinen ja asetettava menetelmät sen mukaisesti. Viimeiseksi opettajan tuli olla perusteellisen perehtynyt opettamansa aiheeseen sekä sen taustoihin, jotta säilyttäisi arvovaltansa opettaviensa edessä.⁷⁶ Varusmiesten kanssa työskentelevän oli aikakauden sotilaspedagogisten ajattelijoiden mukaan oltava kärsivällinen kasvattaja, joka osasi vankan teoreettisen ja käytännöllisen tietämyksensä ja osaamisensa pohjalta iskostaa esimerkkinsä voimalla koulutettavat asiat nuorten miesten mieliin. Yhteys yleiseen pedagogiikkaan oli ilmeinen ja sotilaspedagogiikan oppi-isät tämän tunnustivatkin ja pitivät ”siviilipedagogiikkaa” sotilaspedagogiikan ”isoveljenä”, jolla oli paljon annettavaa sotilaiden kasvatukselle ja koulutukselle.

⁷⁴ Snellman 1930, 440.

⁷⁵ Anttila 1929, 9.

⁷⁶ Anttila 1929, 10–14.

Persoonallisuuden ja ”itsetoiminnan” korostaminen tulivat pedagogiikkaan herbartilaisuuden snellmanilaisella vaikutuksella. Tässä snellmanilaisessa kasvatustajatteluksessa keskeisiä toisiinsa liittyviä käsitteitä olivat vapaus, sivistys ja persoonallinen itsetietoisuus. Koulutuksessa oli luotava tilaa yksilön persoonallisuuden kehittymiselle, jotta sosiaalinen etäisyys koulutettavien ja kouluttajan välillä vähenisi, mikä puolestaan johtaisi aidompaan, tasavertaisempaan vuorovaikutukseen näiden välillä. Suomessa asevelvollisten kasvatustajatteluksessa tämä tarkoitti kouluttajille muun muassa sitä, että upseerin tuli keskustella alaitensa kanssa ja olla kiinnostunut heidän elämästään. Alaisten suomalaisuuteen liittyvää ujoutta ja sulkeutuneisuutta haluttiin karistaa ja kannustaa heitä avoimemmin omatoimisuuteen ja itsenäiseen ajatteluun muokkaamalla kouluttajista inhimillisempiä roolimalleja. Kasvatuksessa vaatimus yksilöllisen persoonan kehittymiselle johtaa jännitteeseen individualisaatio–sosialisaatio-ongelmaan eli siihen, kuinka sovittaa yhteen kasvatuksen sosiaalistava tehtävä ja omaksi yksilökseen ohjaamisen tehtävä. Humboldtin hengessä kasvatuksella oli sivistävä vaikutus, joka oli ”ihmiseksi tulemistä”.⁷⁷ Kasvattajan rooli erityisesti armeijakontekstissa oli hyvin haastava, sillä toisaalta armeija edellytti koulutettaviltaan ehdotonta kurinalaisuutta ja sosiaalistettua itsensä uhraamista, mutta toisaalta kasvatustajattelu painotti myös yksilöllistä persoonaksi kasvamista. Miten tämä pedagogiikan perustavanalaatuinen problematiikka olisi yhteensovitettavissa?

Yleisessä pedagogiikassa Mikael Soinisella oli näkemys siitä, että kasvatuksen tarkoituksena oli harjoittaa tahtoa ja kehittää *lujaa siveellistä luonnetta*, jonka ilmentymiä olivat yksilön päämäärätietoisuus, oma-aloitteisuus, aktiivisuus ja vastuullisuus. Tärkeää oli sekä oman hyvinvoinnin että yleisen hyvinvoinnin lisääntyminen. Edelleen Soininen erotteli toisistaan välittömien ja hetkellisten nautintojen pitempiaikaisista hyvästä elämästä tuovista valinnoista.

Se, joka pyytää ainoastaan hetkellistä nautintoa, huolimatta siitä, tuottaako se tulevaisuudessa vaikkapa täydellistä turmiota, on kevytmielinen himojen orja ja vetää puoleensa siveellisen paheksumisen.⁷⁸

Lainauksesta on nähtävissä stoalaisen⁷⁹ filosofian vaikutusta aikakaudelle ominaiseen ihmiskuvaan, jossa nousee esiin ennen kaikkea mielen lujuus koettelemusten ja kiusausten edessä,

⁷⁷ Toiskallio 2009, 35–36.

⁷⁸ Soininen 1919, 16.

jotta yksilö voisi kasvaa omatoimiseksi persoonallisuudeksi. Vapaan ja sivistyneen yksilön tuli osallistua yhteisönsä toimintaan ja hänen velvollisuutenaan oli harjoittaa yhteisössä arvostettuja hyveitä siinä roolissa, mikä hänellä oli. Soininen painotti kasvatustieteessä siveysopin lisäksi sielutiedettä eli psykologiaa, jonka tehtävänä kasvatuksessa oli osoittaa minkälainen ihminen sisimmässään oli, mitkä asiat siihen vaikuttivat ja kuinka ihminen kehittyi. Kasvatustieteen tehtävänä oli tutkia, miten hoitaa ja ohjata kasvatettavan ”sielunvoimia”, jotta ne kehittyisivät oikein. Huomio kiinnittyy mielenkiintoisesti siihen, että kasvattaja ei voinut vaikuttaa kaikkeen kuten perinnöllisiin ominaisuuksiin, joiden kanssa oli vain eletävä. Toisaalta yksilölliseen kasvamiseen liittyen tuli antaa tilaa ja mahdollisuuksia niin, ettei kasvattajan tehtävä ollut kokoajan valvoa ja ohjata kasvatettavaa ”oikealle” tielle. Omatoiminen, kokemuksiin perustuva oppiminen nähtiin hedelmällisenä pidemmällä aikavälillä, vaikka sen välittömät vaikutukset olisivatkin saaneet kasvattajan toivottomaksi.⁸⁰ Soinisen periaatteet olivat sotilaspedagogiikassa tunnettuja, sillä vuonna 1911 ilmestyneellä teoksella *Lyhyt Kasvatus- ja Opetusoppi* oli merkittävä osa opettajankoulutuksessa ja se oli käytössä myös Kadettikoulussa.⁸¹

Soinisen kuvauksissa oli nähtävissä orastavia vaateita yksilöllisyyden ja persoonan kehittämiseksi, jossa hän korosti ”itsetoiminnan” merkitystä. Hänen mukaansa kasvatus tarkoitti tahdon kasvatusta ja lujan luonteen kehittämistä. Tietynlainen ”harrastuksen herättäminen”, jossa oppilas sai omatoimisesti hankkia tietonsa kiinnostuksen kohteestaan oli tärkeää. Lisäksi olennaista oli antaa oppilaiden itse vapaasti havainnoida tutkittavaa kohdetta ilman opettajan välitöntä puuttumista asiaan tai pikkutarkkaa kysymysten esittämistä. Tärkeää oli myös, että oppilaat saivat keskenään kommentoida ja täydentää toistensa tekemiä havaintoja. Opettaja lopuksi tarvittaessa täydensi ja kokosi asiat yhteen. Aikakaudelle tärkeässä his-

⁷⁹ Stoalaisuus on kolmannella vuosisadalla eaa. alkanut filosofinen suuntaus. Sen ytimessä on etiikka antiikin aikaisessa merkityksessään elämäntaitona, jossa vain hyve on hyvää ja se tuo onnen. Stoalaisuudessa vain hyveen harjoittaminen on absoluuttinen velvollisuus ja ihmisen päämääränä on luonnon seuraaminen, mikä käsitetään sekä universumiksi että ihmisluonnoksi. Luonto antaa järjen välityksellä ohjeita, joita tulee seurata, jolloin luonto ja järki yhdistyvät ja ihminen elää onnellista elämää. Tässä onnellisuus riippuu täysin hyveellisyydestä eli itsestä, ei ulkoisista olosuhteista, jolloin itsensä hallitsemisen merkitys korostuu. Sielun kuuluu hallita ruumista ja järjen sielua, jota uhkaa intohimo kuten vihan, kateuden, pelon ja säälin kaltaiset tunteet. Vapaus saavutetaan vain tukahduttamalla nämä tunteet ja kontrolloimalla niitä, jolloin saavutetaan tunteista vapaa olotila. Stoalaisuuteen kuuluu myös tiukka fatalismi, joka perustuu stoalaisuuden käsitykseen luonnonfilosofiasta, jonka mukaan niin maailmankaikkeuden kuin ihmiselämien kohtalot ovat ennalta määrättyt. Eettisesti viisain toimintamalli on siis väistämättömän hyväksyminen ja kohtalon rakastaminen, jolloin viisas ottaa kaiken vastaan tyynen rauhallisesti, tällöin esim. kuolemaa ja sairauksia ei tule pelätä elämänsä kiertokulkuun kuuluvina. Stoalaisuuteen liittyvä moraalinen rigorismi ei kuitenkaan tarkoita itseriittoisena syrjään vetäytymistä, vaan stoalaisuudessa korostuu yhteisöllisten velvollisuuksien täyttämisen merkitys ja osallistuva elämä niissä rooleissa, jotka kohtalo on ihmisille osoittanut. Nordin 1999, 107–109, 111–113.

⁸⁰ Soininen 1919, 9–17.

⁸¹ Toiskallio 2009, 17.

torian opetuksessa tapauksia tuli käsitellä vaatimalla oppilailta eläytymiskykyä ja asettumista toisen asemaan esimerkiksi kysymällä, kuinka he olisivat itse menetelleet tilanteessa ja vertailemalla esitettyjä vaihtoehtoja toisiinsa.⁸² Soinisen painoituksissa näkyy vankka halu luottaa opetettavien omaan havainnointiin ja itsenäiseen oppimiseen sekä sosiaalisesti muodostettuun käsitykseen opetuksessa käsitellyistä asioista. Opettaja ei siis ole tiedon kaataja vaan hyväntahtoinen, mutta tarvittaessa lujan päämäärätietoinen oikealle tielle opastaja, joka itsekin tiedosti ja tunnusti vallitsevat olosuhteet sekä koulutettavien kyvykkyyden että omien resurssiensa puitteissa.

Pedagogiikassa Suomen itsenäistymisen ensimmäisillä vuosikymmenillä näkyi jännitteisyyttä. Psykologisen testausmenetelmien muodossa vannottiin vankkaan luonnontieteelliseen. Armeijan piirissäkin käytiin keskustelua sekä ulkomaisista psykologisista soveltuvuuskokeista ja niistä saaduista kokemuksista että pienimuotoisista Suomessa tehdyistä kokeiluista⁸³. Toisaalta kuitenkin vanha humanismin nojaava käytännöllis-filosofisen kasvatustieteen oppi painotti toisenlaisia asioita ja kritisoi uuden positivistisen tieteen ihannetta ja sen liiaksi matematisoivaa maailmankuvaa. Kasvatuksen ei haluttu ajautuvan puhtaan tieteelliseksi, sillä se olisi merkinnyt kasvatuksellisen arvopohjan menettämistä.⁸⁴ ”Kasvatuksen maailman” erottaminen toisista henkisen toiminnan alueista olisi tarkoittanut sen inhimillisen merkittävyyden ja arvon menettämistä sekä kasvatuksen pelkistymistä. Tällöin kasvatuksesta jäljelle olisi jäänyt ”puhdas” kasvatustiede, joka toki nojaisi tieteelliseen ajatteluun ja eksaktiuteen, mutta sen kohteena olisi ollut ”elämän kokonaisuuden” kannalta mitättömät seikat. Aikakauden kasvatustieteilijä Juho Hollo painotti yhteistyötä eri ihmistieteiden välillä siten, että kasvatuksessa ”pyrkimyksenä täytyy olla kasvatuksen teorian ja kasvatustieteen saattaminen niiden luonnolliseen kosketussuhteeseen toisten inhimillisen tiedon alueiden kanssa”.⁸⁵

Mielenkiintoisella tavalla Nurmio pohti henkisten voimien ja ruumiillisen kunnan vaateita ja suomalaista sotilasluonnetta sekä niiden liittämistä tuonaikaisen sodan moraalisiin vaikutuksiin. Rauhanajan palvelus nähtiin ennen kaikkea koulutuksena sotaa varten, jossa jokaisen sotilaan tuli olla sekä sotilaallisesti taitavia että puolustustahdollisesti järkkymättömiä ja vastuullisia toimijoita. Tässä erityisesti kouluttajien merkitys ja heidän vuorovaikutukselliset

⁸² Soininen 1919, 151–156.

⁸³ Ks. mm. Kraemer B. 1931, 103–114; Wikman L. 1934, 283–301.

⁸⁴ Toiskallio 2009; 32–33

⁸⁵ Hollo 1927, 27, 38.

taitonsa korostuivat. Upseerin täytyi tulla lähemmäksi alaisiaan ja olla heille kasvattaja, joka välitti ja iskosti puolustustahdon komponentit: kurin, täsmällisyyden, järjestyksen halun, kunnian- ja velvollisuuden tunteen, yhteenkuuluvuuden ja ennen kaikkea isänmaanrakkautta. Tämän saavuttamiseksi oli armeijassa oltava ”ankara sotilaskuri”, jonka edellytyksenä oli upseerien järkähtämättömyys, mutta samalla tahdikkaus. Aiempaan Virkkusen esittämään sotilaskuri kritiikkiin Nurmio vastasi vetoamalla siihen, että kouluttajien tuli olla päteviä, tuntea alaiset ja olla johdonmukaisia, jotta alaiset ymmärsivät käskyjen sisällön.⁸⁶ Upseerin tuli olla toisaalta ankaran johdonmukainen ja inhimillinen, mutta hän ei saanut olla ylimielinen, veltto, tekopyhä tai muuten ”hempeämielinen”. Sotilaita johtaessaan upseerin tuli alaisiaan kohtaan sotilasvalan kohtaan vedoten olla ”oikeudenmukainen, pitää isällistä huolta heidän hyvinvoinnistaan, hankkia tietoja heidän toiveistaan sekä olla heidän neuvonantajansa ja ohjaajansa”.⁸⁷ Mikäli upseeri käytti kasvattajana rankaisuvälityksensä tuli sen tapahtua inhimillisesti, ”eikä missään tapauksessa saa käyttää rankaisukeinoja, jotka voivat loukata rangaistavan mieskohtaista kunniaa”.⁸⁸

Näin ollen on yhteen sovitettavissa pedagogiikan ongelma yksilön ja yhteisön välillä varsinkin, kun se suhteutetaan aikakauden kontekstiinsa. Siveellisyys ja lujaluonteisuus tarkoittivat yksilön omakohtaista sitoutumista ja motivoitumista yhteisölliseen elämään tasavaltaisessa kansallisvaltiossa. Idealiyhteisön jäseneksi ei kuitenkaan päässyt, mikäli sosiaalistunut persoona ei ollut ”itsetoiminnallinen” eli omatoiminen persoona. Yksilön yhteisönsä vastuullisena jäsenenä tuli myös itsenäisesti osata tehdä elämäänsä koskevia päätöksiä ennen kaikkea paremman yhteisen tulevaisuuden toivossa yli hetkellisten ”turmiollisina” pidettyjen henkilökohtaisten nautintojen. Upseerin ja sotilaskouluttajan tehtävänä oli tiukkana, mutta oikeudenmukaisena esimerkillisenä sotilaallisuuden ja suomalaisen kansallisuuden ruumiillis- tumana oman esimerkinsä turvin saattaa ”isällisesti” kasvatettavat sotilasmaailmaan ja sen vaatimuksiin.

Ruumiinkulttuurin merkitys

Henkisen toimintakyvyn ylläpitämisessä uskottiin hyvin vahvasti siihen, että ruumiillisella kasvatuksella voitiin esimerkiksi voimistelulla, urheilulla ja taisteluharjoituksilla muokata ihmisten kehoja ja mieliä siten, että ne olisivat kestäneet taistelun rasitukset ja pelon aiheut-

⁸⁶ Nurmio 1925b, 331.

⁸⁷ Nurmio 1925b, 334.

⁸⁸ Nurmio 1925b, 332.

taman fyysiset ja henkiset oireet. Tärkeää oli kyetä simuloimaan taisteluharjoituksista mahdollisimman todentuntuisia, jotta sotilaat kykenisivät tekemään kypsästi oikeita päätöksiä, joita he edelleen järkisyihin vedoten kykenisivät puolustamaan. Laajemmaltikin nähtiin urheilun ja ruumiinkulttuurin karaiseva merkitys koko kansakuntaa niin fyysisesti kuin psyykkisesti kasvattavana ja sen olemassaoloa turvaavana tekijänä.⁸⁹

Mieskansalaisten kuntoisuutta ei tosin voi pitää kovinkaan korkeana 1920- ja 1930-luvuilla. 1920-luvulla jo kutsuntoihin liittyvissä lääkärintarkastuksissa todettiin palvelukseen kelpaamattomiksi yleensä 30–40 prosenttia asevelvollisista. Palvelukseen kelpuutettujen terveydentilaan eivät perusteellisen lääkärintarkastuksen tehneet lääkärit olleet tyytyväisiä, sillä tämän perusteella he vapauttivat palveluksesta edelleen noin 10 prosenttia alokkaista. Tyypillisimpinä vapauttamisperusteina olivat keuhko- ja sydäntauti, mutta myös heikkokuuloisia ja –näköisiä oli joukossa. Palveluksen myöhäisemmässä vaiheessa vapautettiin vielä noin 10 prosenttia varusmiehistä ruumiinvamman tai sairauden vuoksi. Tämän perusteella 1920-luvulla täyden sotilaskoulutuksen sai vain noin puolet ikäluokasta. 1930-luvulla tilanne parani hieman, kun kutsunnoissa vapautettuja keskimäärin oli noin 25 prosenttia ja palvelusajana vapautettuja oli noin 10 prosenttia. 1930-luvulla tyypillisin vapauttamisen peruste oli tuberkuloosi, mutta tavallista oli, että muun muassa epilepsian ja yökastelun perusteella sai vapautuksen.⁹⁰

Urheilupiireissäkin oli vallalla käsitys siitä, että voimistelu ja urheilu karkaisivat kansalaisia ja kehittivät heistä parempaa sotilasainesta omaksuttamalla kansalaisille sopeutumista kurinalaisuuteen ja komentoon. Käytännönläheisesti urheilun nähtiin sekä suoraan että välillisesti kehittävän sotilaan taistelutaitoja ja kohentavan fyysistä kuntoa ja kestävyyttä. Johtavana ajattelijana ja organisaattorina tällä kentällä toimi Suomen kansallispelin, pesäpallon kehittänyt Lauri ”Tahko” Pihkala (1881–1981), joka propagoi joukkuepelien ja murtomaa-hiihdon puolesta. Pesäpalloon liittyvässä retoriikassa Pihkala näki pelitapahtuman ja rintamaolosuhteiden välillä suoran analogian. Näin ollen se kehitti miehiltä vaadittavia ominaisuuksia kuten nopeutta, tarkkuutta, havainnointikykyä ja hermojen hallintaa. Urheilun avulla nähtiin voitavan valmistaa kansalaisia niin henkisesti ja fyysisesti tulevaisuudessa nähtyyn sotaan.⁹¹

⁸⁹ Mustakallio, 1927, 106–107.

⁹⁰ Partanen 2009, 162.

⁹¹ Vasara 1997, 63, 118–125.

Sodalla ja urheilulla ei ole kvalitatiivista eroa, ainoastaan kvantitatiivinen ero. Sota on ankarampaa urheilua, se vaatii ankarampaa ponnistelua, koettelee lujemmin ja kovakouraisemmin.⁹²

Kun yleinen pedagogiikka toimi sotilaskasvatuksen ”isoveljenä”, niin urheilun nähtiin sotilaskasvatukseen liittyvässä retoriikassa Pihkalan lausumana toimivan ”kaksoisveljenä”. Tämä kaksosien välinen perheyhteys oli jatkunut vuosituhansien ajan. Innostuksissaan Pihkala näki niin kamppailulajien kuten painin kuin myös liikkumiseen liittyvien lajien kuten esimerkiksi juoksemisen ja hiihtämisen olevan sodankäynnin tarpeisiin kehitettyjä liikkumiskeinoja. Tunteen palon sokaisema Pihkala ei vain huomannut kuten Erkki Vasara toteaa, että kyseiset keinot olivat myös ihmisen luonnollisia liikkumiskeinoja elettiin sitten sodan tai rauhan aikaa. Ajan hengen mukaisesti sotilas oli urheilija ja päinvastoin. Tästä johtuen nuorison valmentamisen tuli liittää ankuruutta ja kovuutta sekä ajattelumalli, jonka mukaan kouluttajien, opettajien ja valmentajien tuli pitää suojattinsa tiukassa valvonnassa ja muovata heidän luonnetta sotilaan toimintaan soveliaaksi.⁹³

Kun sotilaspedagogiikkaa tarkastellaan sen varhaisvaiheen kontekstissaan on huomattava sen käytännöllisen ja teoreettisen tason eroavaisuudet. Teoreettiselta kannalta katsottuna sen painotukset olivat hyvin humaaneja, yksilöä huomioivia ja kaikkiaan niistä huokuu usko parempaan tulevaisuuteen. Menetelmissä pyrittiinkin huomioimaan ja käyttämään uudenlaisimpia suuntauksia, jotka ennen kaikkea pyrittiin soveltamaan suomalaiseen luonteeseen ja sotilaskontekstiin. Liian pitkälle siviilipedagogiikan isoveljen ominaisuudessa ei kuitenkaan ollut soveliaasta mennä. Tässä mielessä sotilaskasvatuksessa pyrittiin omaksuttamaan itsenäisempi rooli kuitenkin vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa. Luottamuksen rakentaminen sotilas- ja siviiliyhteisön välille oli toiminnan onnistumisen kannalta tärkeää, minkä pohjalta käytiinkin hyvinkin voimakasta keskustelua armeijasta ja sen menetelmistä. Armeija ei laitoksena ollut staattinen vaan sekä sen sisäisen että ulkoisen keskustelun ja arvostelun alainen. Tämä pakotti muokkaamaan sen omia toimintatapoja sekä avaamaan porttejaan myös sivullisille, vaikka sitä eniten arvosteltiin juuri asioidensa salailusta.

Pragmaattisella tasolla ajatut ideat ja teoriat eivät kuitenkaan kohdanneet täysin. Aikakautta voikin pitää eräänlaisena idealistisena opillisten suuntauksien hakemisen aikana. Yk-

⁹² Sitaatti lainattu Eero Vasaran väitöskirjasta *Valkoisen Suomen urheilivat soturit* (1997). Lainauksessa Vasara siteeraa valtion urheilulautakunnan johtajaa Arvo Vartiata vuonna 1924 Jyväskylässä pidetyssä juhlatilaisuudessa, jossa kerättiin varoja Pariisin olympialaisiin menevälle joukkueelle. Vasara 1997, 135.

⁹³ Vasara 1997, 132–134.

sinkertaisesti jo taloudelliset resurssit loivat esteitä kaikkien tavoitteiden läpiviemiselle. Tähän läheisesti liittyi vaatimaton koulutettavan miesaineksen niin fyysinen kuin koulutuksellinen lähtötaso. Kun tämän edelleen suhteuttaa vaatimuksiin, mitä koulutukselle asetettiin, ei ole mikään ihme, että armeija oli jatkuvan arvostelun kohteena 1930-luvun alkuvuosiin saakka. Niin kaukana toisistaan teoreettiset ajattelumallit ja käytännön toteutuminen arjen realiteeteissa tuntuivat vielä olevan.

1.3. Henkevää kuria ja sisäistettyä sotilaallista toimintaa – pedagogiikka käytännössä.

Itsenäistyneen Suomen sotilaskasvatuksessa pragmaattisuudella oli keskeinen asema. Lähtökohtana oli ymmärtää olosuhteet jatkuvasti muuttuvina ja tarkastella niihin sopeutumista juuri sellaisten toimintatapojen kautta, joihin aidosti edeltä käsin voitaisiin vaikuttaa. Ytimessään se pohti, kuinka tulisi toimia oikein, hyvin ja vastuullisesti elämän edistämiseksi. Käytännöllisten painotusten ohella hyvin suuri arvo asetettiin erityisesti ihmisen henkisille ominaisuuksille ja niiden muokkaamiselle haluttuun suuntaan. Käytännöllisyyttä sekä tietynlaista dualismia kuitenkin loi sotilaskasvatuksen tekninen intressi, jossa suorituskyky ja tehokkuus olivat olennaisia. Sotilaskoulutuksessa ideaalisimmillaan koulutettavien asioiden, *tiedon* tuli jalostua *taidoksi* ja edelleen sotilaallisen *tietämyksen* osaksi persoonaa, jolloin voitiin puhua toimintakyvystä. Edellä mainittu oli subjektiivista taitavuutta, käytännöllistä viisautta, missä eettisyys oli tärkeää, jotta osattaisiin toimia vastuullisesti muuttuvan monimutkaisissa ja ennakoimattomissa olosuhteissa.⁹⁴ Kypsan vastuullisen toimintakyvyn säilyttäminen ennakoimattoman kaoottisissakin olosuhteissa oli tällöin kaiken sotiluuden idealisaatio. Ajattelumallin mukaisesti hyvä sotilas ei menettänyt hermojaan ja mennyt paniikkiin, vaan toimi viimeiseen asti tai, kun sai käskyn vetäytyä, eikä toisaalta aiheuttanut turhaa kärsimystä, vaan kykeni ajattelemaan itsenäisesti kokonaisuuden kannalta relevantisti.

Sotilaallisen toiminnan psykologiasta ja kasvatuksellisista menetelmistä

Lähdeaineistosta oli havaittavissa psykologian vaikutus ihmistuntemuksessa. 1920-luvun aikana suomalaisissa sotilaallisissa julkaisuissa kirjoitettiin teemoista, jotka käsittelivät pelkoa, pakokauhua ja paniikkia sotilaskontekstissa. Merkittävää oli aineistosta esiin nouseva

⁹⁴ Toiskallio 2009, 7.

psykologiaan perustuva havainnointi ja selittäminen sekä menetelmät haitallisina pidettyjen ilmiöiden korjaamiseksi. Kirjoituksissa tuotiin korostuneesti esiin psyykkisten vaikutusten merkitys sotilaalliseen toimintakykyyn niin yksilön kuin yhteisön tasolla, jolloin huomio kiinnitettiin sekä yksilö että joukkokäyttäytymiseen äkillisesti muuttuvissa ja vaarallisissa olosuhteissa. Ilmiöitä selitettiin sekä yksilöpsykologian että joukkopsykologian kautta.

Keskeisenä esiin nousseen teeman, pelon ja sen voittamisen taustalla vaikutti kaksi koulukuntaa. Ensimmäinen lähinnä saksalaisneurologi Hermann Oppenheimin ajama teoria vakuutti pelon taustalla vaikuttavan ulkoiset syyt, jotka ilmenivät psykofyysisenä oireiluna eli ”ruumiilliset muutokset olivat tunteiden myötyreinä”⁹⁵ kuten Hannes Mustakallio totesi. Toinen ”sielusyntyistä” näkökulmaa ajanut koulukunta painotti pelkoon liittyvien assosiaatioiden merkitystä, jolloin ihminen omassa mielessään muodostaa pelon tunteen mielikuviansa perusteella.⁹⁶ Näiden kahden koulukunnan mukaan pelko poistuu joko poistamalla pelon ulkonaiset syyt tai estämällä pelon aiheuttavan assosiaatiotapahtuman kehitys. Mustakallio ei kuitenkaan voinut pitää mahdollisena pelon ulkoisten syiden poistamista sotaan liittyen, vaan hänen mukaansa pelkoa vastaan oli taisteltava ”henkistä tietä” pitkin.⁹⁷

On syytä huomata kuten Ville Kivimäki tutkimuksessaan *Murtuneet mielet* (2013) toteaa, että edelleenkin nykyaikainen lääketiede ei ole onnistunut selittämään taisteluun liittyvien psykofyysisten oireiden todellista syytä ja luonnetta. Kehityskaarena kuitenkin on havaittavissa se, että sotaan liittyvien psykofyysisten oireiden määrittelyn ja niiden hoidon sekä käsittelyn taustalla entistä enemmän vaikutti yhteiskunnalliset normit siitä, mikä oli hyväksyttävää. Tämän mukaan korostui yksilön psyykkinen rakenne, johon kuuluivat todellisen uupumuksen ja pelkokokemusten ohella tiedostetut ja tiedostamattomat asenteet. Psykkisiin häiriöihin yhdistettiin niin totalitaaristen kuin demokraattisten maiden armeijoissa moralisoiva näkökulma. Sodankäynnissä asenteiden ja käytäntöjen jyrkkyydestä huolimatta esiintyi normatiivinen kansalaisihanne stoalaisesta sotilasmiehestä. Mielenlänhäiriöt yhdistettiin henkilökohtaisiin ongelmiin tai laajemmin koko kansan pelättyyn rappeutumiseen ja epämiehistymiseen. Kulttuurillisesti keskeisenä kansallisena ihanteena oli sotilaallisesti toimintakykyinen ja kestävä mies, jolla oli merkittävä ideologis-normatiivinen tehtävä taistelevan kansan keskipisteenä.⁹⁸ Sotilaspedagogisissa artikkeleissa kiinnitettiin huomiota nimenomaan mo-

⁹⁵ Mustakallio 1927, 59.

⁹⁶ Kivimäki 2013, 260–262.

⁹⁷ Mustakallio 1927, 58–59.

⁹⁸ Kivimäki 2013, 249, 363–364.

raalipedagogiikkaan, jonka avulla pyrittiin kehittämään mielialan kuria⁹⁹, joka saisi aikaiseksi ”tykistön rumputulalta kestävän kurin”¹⁰⁰, joka ei yksinomaan perustunut ulkonaisiin tottumuksiin, vaan sillä tuli olla moraaliset perustansa.

Pelko oli sotilashenkilöille kaksiteräinen miekka, jonka käsittelyn kehittämisessä uskottiin sotilaskasvatuksen voimaan. Pelko oli inhimillinen tunne, jolla oli viettialitajuntaan perustuva biologinen hyötynsä, kun se suojeli yksilöä saaden aikaiseksi ”Pakene tai taistele”¹⁰¹-reaktion. Näin nähtynä pelko palveli ihmistä itseään, mutta sotilaallisen toiminnan kannalta pelko oli kuitenkin hidaste ja este, joka täytyi joko kokonaan poistaa tai otettava hallintaan. Ihmiskuvallisesti ajateltuna oltiin moraalisten asioiden ytimessä, jossa pohdittiin kumpi oli tärkeämpää oman edun ja viettien egoistinen noudattaminen, vai itsensä asettaminen välineeksi oman turvallisuuden uhalla, jotta yhteisö säilyisi.

Sota ei tunnusta yksilön elämän säilyttämistä tärkeimmäksi asiaksi, vaan se on äärimmäinen keino kansakunnan elämän säilyttämiseksi.¹⁰²

Sotilaallisesti ajatellen sotilaan ensisijainen tehtävä oli kollektivistisen utilitarismin hengessä uhrautua yhteisön edun edessä, kuten yllä oleva lainaus asian kiteyttää. Pelko oli egoistista ja sen olemassaolo tuli ottaa hallintaan, mutta miten? Vastauksena oli ”henkinen tie”, johon ajanjaksolle ominaisena piirteenä ruumiillisuus kuului tärkeänä elementtinä. Ihminen oli psyko-fyysis-sosiaalinen kokonaisuus, jota nähtiin voitavan muokata kasvattamalla kohti ideaalikansalaista, joka tässä yhteydessä tarkoitti uhrautuvaa miessotilasta. Hannes Anttila nojasi vuonna 1895 julkaistuun Gustave Le Bon’in teorioihin *La psychologie des foules* (suom. *Joukkosielu* 1912) -teoksesta, jonka mukaan yksilö oli osa laajempaa kokonaisuutta ja sidoksissa toisiin ihmisiin. Ihminen ei ole koskaan absoluuttisen itsenäinen vaan liittyy joko tiedostetusti tai tiedostamattaan yhteisöön ja ajaa sen etua sekä sitoutuu noudattamaan sen sääntöjä. Huomionarvoinen seikka oli se, että mikäli ihminen täysin tiedostamattaan liittyy yhteisöön, menettää hän oman persoonallisuutensa. Liittyminen yhteisöön muutti ihmisen sisintä, kun hän joutui kosketuksiin suurempien ihmisjoukkojen kanssa, jolloin joukkoon kuuluvan ihmisen *sielu* toimii osana suurempaa *joukkosielua*, ei omana itsenäisenä entiteetti-

⁹⁹ Mustakallio 1927, 108.

¹⁰⁰ Kuuskoski 1930, 324.

¹⁰¹ (Engl. *Flight or fight!*) Yhdysvaltalainen fysiologi Walter Cannon tutki vertaamalla toisiinsa rauhallisia ja koirien haukkumiselle altistettuja kissoja. Vuonna 1911 Cannon havaitsi stressin ja jännityksen lisäävän adrenaliinin eritystä verenkiertoon. Adrenaliini puolestaan lisäsi kehon kykyä valmistautua uhkaavaan tilanteeseen, valmistamalla sitä ”Pakene tai taistele!”-reaktion. Valenstein 2005, 104–105.

¹⁰² Mustakallio 1927, 105.

nään. Joukkosielun kehittymiseen vaikuttivat olosuhteet, 'rotu' ja joukon aines, mutta yhtä kaikki ilmeni se eri tavoin erilaisissa olosuhteissa.¹⁰³

Tähän joukkosielun ilmenemiseen ja käyttäytymiseen nähtiin voitavan vaikuttaa, mihin liittyen ensisijaisesti tiedostettiin se, että joukot itsessään eivät voineet tehdä tekoja joihin tarvittiin järkeä ja harkintakykyä. Käyttäytyminen ja siinä vallinneet ajattelumallit levisivät jäseneltä toiselle suggestion tavoin. Tällöin joukko nähtiin oman itsensä suggeroijana ja se oli kykenevä sekä äärimmäiseen hyvyyteen että äärimmäiseen pahuuteen.¹⁰⁴ Juuri tämänkaltaista ”sivistymättömien massojen” irrationaalista toimintaa nähdäkseni haluttiin kaikin keinoin välttää. Toisaalta joukkovoimassa ja sen ”hurmoksellisuudessa” piili suuria voimavaroja, jotka haluttiin ottaa hallittuun käyttöön ja luoda siitä hallittu, itse itseään ruokkiva kansallinen tahtotila. Varhaisvaiheen sotilaskasvatuksen päämääränä voi pitää puolustustahdon herättämistä, lujittamista ja vakiinnuttamista nuoren kansakunnan alitajuntaan niin, että sen jäsenet ennen kaikkea tunnesyiden pohjalta tunsivat velvollisuudekseen ja kunniatehtäväkseen puolustaa isänmaataan ja äärimmillään uhrata itsensä sen edessä.

Sotilaallisen joukon kasvatuksessa oli käytettävä sellaisia menetelmiä, jotka vaaran uhatessa kohottivat tajunnan ja tunnetilan voimakkaan affektiivisiksi. Kasvatusmetodien tuli olla monipuolisia ja niissä piti ammentaa aiheita, jotka aikaansaivat kunnioitusta kansaa ja sen historiaa, sivistystä ja velvollisuudentuntoa kohtaan. Tarkoituksena oli kehittää mielialankuria, jonka tarkoituksena oli muokata kasvateistaan ”koostettuja persoonallisuuksia”, joilla oli tietotaitoa sekä fyysisen että psyykkisen hyvinvointinsa ylläpitämisessä.¹⁰⁵ Pelon vastakohtana nähdyn rohkeuden tuli olla ennen kaikkea ”koulutettua rohkeutta”, jota ohjasi järki eivätkä tunteet sillä:

[...]kouluttamattomalla rohkeudella, huimapäisyydellä, ei voida ilman moraalisia ominaisuuksia saavuttaa mitään pysyväisesti positiivista. Rohkeuden tulee olla järjen eikä sydämen ohjattavissa: sitä tulee kouluttaa [...]¹⁰⁶

Oheisessa lainauksessa painotetaan hyvin voimakkaasti aiemmin esiintuotua mielialankuria, niin pelon alaisena ollessa kuin sen vastakohtana olleen rohkeuden hallinnassa. Sotilaan oli otettava tunteensa hallintaan ja ajateltava järjellään, eikä antautua tunteidensa vietäväksi. Ihmisen syvimmit olemassaoloon liittyvät vietitkin pyrittiin koulutuksen ja kasvatuksen

¹⁰³ Anttila 1927, 356–357.

¹⁰⁴ Anttila 1927, 358.

¹⁰⁵ Mustakallio 1927, 60.

¹⁰⁶ Sundman 1927, 239.

kautta saattamaan hallittaviksi. Usko sotilaiden kvalitatiivisten ominaisuuksien kuten toimintakyvyn kehittämiseen nähtiin lähes ainoana mahdollisena ratkaisuna kvantitatiivisesti ylivoimaista vastustajaa vastaan. Rationaalinen rohkeus oli keskiössä ja sitä pyrittiin muokkaamaan kehittämällä välillisesti rohkeutta muokkaavia tekijöitä kuten kunnianhimoa, isänmaanrakkautta ja erityisesti velvollisuudentuntoa. Tavoitteena oli päättäväinen, itsenäisesti toimiva ja mielenmalttinsa säilyttävä sotilas, joka osasi hyödyntää sodan arvaamattomat ja kaoottiset olosuhteet hyödykseen.¹⁰⁷ Kun tunteet olivat tiedostavan yksilön järjen hallinnassa, riski pakokauhumaiseen ”joukkohysteriaan” oli ajattelumallin mukaisesti kukistettu.

Tärkeää pelon, pakokauhun ja massapsykoosien kaltaisten tunneperäisten ilmiöiden rationaalisen hallitsemisen ohella on huomata, että tunteilla oli keskeinen merkitys joukkoja motivoivana voimana. Aikakauden koulutetusta sotilaasta ei haluttu saada aikaiseksi konemaisista, tunteetonta suorittajaa, vaan *tietävä, tunteva* ja *tahtova* yksilöllinen persoonallisuus. Pelkkään tietoon painottuminen koulutuksessa tuskin olisi yksin saanut aikaiseksi sellaista motivaatiota ja sitoutumista asevelvollisuuden suorittamiseen ja maanpuolustukseen kuin esimerkiksi tunteisiin vetoaminen velvollisuudesta isänmaan kunniakkaassa puolustamisessa, joka äärimmilleen vietyinä tarkoitti itsensä uhraamista yhteisön säilymisen vuoksi. Joukkopsykologialla haluttiin valjastaa massoihin latautuva energia ja yksilöpsykologian sekä kasvatuksen avulla uskottiin voitavan kanavoida patoutunut joukkovoima kansakuntaa suojelevaksi tahtotilaksi. Yksilö- ja joukkopsykologian yhteensovittamisen myötä uskottiin saatavan aikaiseksi koostettuja persoonallisuuksia, joiden toiminnan ja ajattelun taustalla vaikuttivat syvään iskostetut rationaaliset ja moraaliset periaatteet.

Ominaista sotilaspedagogiikan hengelle oli se, että aseteknologisen ja taktisen kehityksen myötä koulutuksen teoriassa painottui sotilaan *persoonaa* ja *itsetoimintaa*, joiden pohjalta sotilaat eivät olleet ”automaatteja” vaan itsenäisiä toimijoita. Koulutuksen uudistajat painottivat vanhojen koulutustapojen uudistamista. Kouluttajan toisin sanoen kasvattajan ihanne oli rintamaupseeri, joka yhtä ”risaisena, savisena ja nälkäisenä kuten miehensäkin” säilytti miehensä luottamuksen kaikissa kärsimyksissä ja koettelemuksissa. Upseerin oli oltava esikuva ja kohdeltava alaisiaan tasa-arvoisen oikeudenmukaisesti ”miehenarvoa” vastaavalla tavalla siten, että alaisten kohtelu herätti ja lujitti alaisissa ”kunniantuntoa, itseluottamusta ja kaikkea miehekkyyttä” sekä oikeaa sotilaallista ja läheistä toveruutta.¹⁰⁸ Päinvastoin kuin preussi-

¹⁰⁷ Sundman 1927, 238–239.

¹⁰⁸ Kaila 1925, 12–13.

lainen sotilasperinne, joka vannoi tiukan muodollisen kurin nimeen, suomalaisessa sotilaspedagogiikassa näkyi tavoitteena tasavaltalaiseen isänmaallisen henkeen kasvattamiseen liitettynä yksilön kyvykkään aloitteelliseen itsenäiseen toimintaan.¹⁰⁹ Tämän ideaali oli Elmo E. Kailan kuvaama voimakkaan järkkymätön ja uhrautuva puolustustahto, joka ilmeni esimiesten ja alaisten välisenä ”täydellisenä luottamuksena”, joka ”juotti johtajan ja joukon yhdeksi voittamattomaksi tahdoksi, joka vei voittoon, joka kesti muuttumattomana kovat koettelemukset, itse kohtalonkin”.¹¹⁰

Mitä sitten olivat sotilaan persoona ja ”itsetoiminta”? Itsenäiseen toimintaan kykenevän persoonallisen sotilaan esiintuomisen taustalla on havaittavissa kaksi selitysmallia. Ensiksi sotilaallinen selitys lähtee siitä, että sodan- ja taistelunkuvan muutokset uusine aseineen ja taktiikoineen olivat luoneet uudenlaisia vaatimuksia sotilaille. Teknisesti ajateltuna keskeisin asia oli henkilökysymyksen ja tekniikan välinen suhde sodankäynnissä. Tuonaikaisessa sodankäyntikuvassa omien joukkojen hajaantuminen laajalle sekä vihollisen ”näkyttömyys” toivat esiin sen, että johtajan tuli olla selvillä sotilaidensa psyykestä, jotta he voisivat paremmin arvioida sotilaiden käyttäytymistä kentällä. Tämän nähtiin vaikuttaneen myös kuriin, jolla tuli olla ”moraaliset” perustansa, sillä sotilas joutui usein toimimaan yksinään ilman esimiehen välitöntä valvontaa ja johtamista esimerkiksi tykistökeskityksissä.¹¹¹ Näin ollen tiukan muodolliseen kuriin tottunut konemaisen sokeasti totteleva sotilas olisi menettänyt toimintakykynsä ilman esimiehensä välitöntä komentoa ja näin ollen olisi ollut sotilaana ja sotilasyhteisön kannalta haittatekijä.

Toiseksi on nähtävissä sotilaallisen selityksen lisäksi sosiaalinen ja kansanluonteeseen liitetty selitys siitä, että yksilöllisyys vastasi maa- ja metsätaloudesta elantonsa saavan kansan enemmistön perinnäistä elintapaa, jossa yksilöllisyys ja elämän ankaruus liittyivät toisiinsa.¹¹² Viittaaminen metsä- ja erämiestaitoihin ei ole mikään poikkeuksellinen asia, sillä sen voidaan katsoa kuuluneen suomalaisen miehen perusluonteeseen, joka sodassa jalostui edelleen. Suomalaisilla miehillä katsottiin jo ennen sotaa olevan sellaisia ominaisuuksia ja taitoja, jotka auttaisivat heitä selviämään sodasta. Luonto ja suomalaisten luontainen elämäntapa olivat opettaneet heitä olemaan taitavia sotilaita kouliintuneina eränkävijöinä ja metsästäjinä. Näiden ominaisuuksien katsottiin olevan sodassa ylivertaisia aseita. Taitava, äänetön

¹⁰⁹ Toiskallio 2009, 13–15.

¹¹⁰ Kaila 1925, 12–13.

¹¹¹ Kuuskoski 1930, 323–324.

¹¹² Ahlbäck 2006, 111.

luonnossa liikkuminen, selviytyminen ääriolosuhteissa niin tulipalopakkasilla kuin myrskysssä yhdistettynä tuhoavaan ampumatarkkuuteen loivat ajatuksissa kuvaa laadultaan ylivertaisesta sotilaasta, jonka luonto oli muokannut peräänantamattomaksi, sitkeäksi ja kovaksi.¹¹³

Oli sitten kyseessä teknologiaa painottava tai kansan elintapoihin nojaava ajattelu niin sotilaskasvatuksessa painotettiin samaa asiaa eli yksilöllisen itsenäistä toimintaa, jossa sotilas tietää tiukan paikan tullen tietää, mitä tekee ja ennen kaikkea miksi. Puhuttiin ”kurin henkyydestä”, jossa kurin sisällöllisen merkityksen sisäistäminen oli olennainen asia.

Jokainen sotamies on kasvatettava itsenäisesti toimivaksi. Kun on tällainen päämäärä, niin on itsestään selvä, että... kurin täytyy muuttua, sen täytyy olla henkevämpää... meidän täytyy myöntää, että kuri ilman sisällistä myöntymystä on näennäinen. Nykyajan sota vaatii persoonallisuuksia.¹¹⁴

Tässäkin siis koulutettavan/kasvatettavan tuli itse käsittää kurin merkitys sotilaallisen toiminnan kannalta. Tähän liittyen käytännön vuorovaikutusta alaiden kanssa korostettiin siten, että alentavasta ja kiroilevasta puhetavasta tuli luopua. Tietyllä tapaa kouluttajia ja koulutettavia haluttiin tuoda lähemmäs toisiaan, jotta tavoitteena olleet sodan vaatimat itsenäisesti toimivat kurinalaiset ”persoonallisuudet” olisivat voineet kehittyä halutunlaiseksi tehokkaaksi, johdettavaksi kokonaisuudeksi. 1920-luvulta 1930-luvulle tultaessa sotilaspedagogiikka katosi ainakin Reservinupseerikoulusta uusien käytännöllisyyttä painottavien uudistusten myötä. Henkisiä ominaisuuksia korostavat tausta-ajatuksot kuitenkin säilyivät 1930-luvun metsässä harjoittelevissa sotilaissa, joista ”täytyi tehdä taistelukelpoisia, itsenäiseen toimintaan pystyviä sotilaita”¹¹⁵, joilla olisi ”luja puolustustahto yhdistyneenä siveelliseen lujaluonteisuuteen”¹¹⁶.¹¹⁷ Ennen sotia 1930-luvulla suomalaiset upseerit ylläpitivät varsin tiukkaa muodollista kuria rauhan ajan varusmieskoulutuksessa huolimatta pedagogisista painotuksista.

Ajattelun heijastuminen käytännön oppaisiin

Talvisodan vuonna 1939 julkaistussa *Jalkaväen ohjesääntö I:n*¹¹⁸ kolmannessa painoksessa todetaan sotilaskoulutuksesta:

¹¹³ Jokinen 2006, 146–147.

¹¹⁴ Laatikainen 1926. Siteerattu teoksesta Toiskallio 2009, 17.

¹¹⁵ Tapanainen 1938, 147.

¹¹⁶ Heikkala 1938, 207.

¹¹⁷ Toiskallio 2009, 18.

¹¹⁸ Jalkaväen ohjesääntö I:n ensimmäinen painos hyväksyttiin joukko-osastojen käyttöön 27.2.1932.

Koulutuksen tarkoitus on joukkojen valmentaminen sotaa varten, sen päämäärä sotakelpoisen joukon luominen. Tämä saavutetaan kehittämällä ja juurruttamalla joukkoihin järkkymätön kuri ja voitontahto, velvollisuudentuntoon perustuva henki sekä joukon ja johtajan keskeinen luja ja luottamuksellinen suhde, jotka yhdessä korkealle kehitetyn taistelutaidon kanssa luovat johtajansa tahdon mukaisesti ja taistelun järkytyksissään johdon hengessä omaloitteisesti toimivan joukon.¹¹⁹

Ohjesäännön johdannon sitaatista käy selkeästi ilmi kaikki ne kolme kohtaa, joihin 1920-luvulla alkanut koulutuksellinen ja kasvatuksellinen työ tähtäsi. Armeijamaailman pyhää kolminaisuutta eli sotataitoa, kurinalaisuutta ja velvollisuudentuntoa oli ajettu oli painotettu hyvin ponnekkaasti. Kurissa näkyy selvästi se, mitä henkevällä kurilla tarkoitettiin eli kuuliaisuutta ja itsehallintaa, joka ilmensi ajanjakson sotilasajattelulle ominaista suuntaa. Kurinalaisuus oli yhteistyötä johtajan ja johdettavien välillä ja perustui keskinäiseen yhteistyöhön ja eksplisiittisesti ilmaistuna se ei ollut *orjallista alistumista, vaan vapaaehtoista ja luottamuksellista toimintaa johtajan tahdon mukaan*¹²⁰. Kurinalaisuudessa¹²¹ nähtiin voiton avaimet yli tappioidenkin hetkien, minkä vuoksi oli tärkeää, että annettuja ohjeita ja sääntöjä noudatettiin sääntillisen tarkasti. Luottamuksellisuuden voi katsoa kiteytyneen oleellisesti kuriin, jonka pohjalta johtaja tiesi, mitä hänen alaisensa tekivät ja päinvastoin alaiset kykenivät luottamaan esimiehen johtamiseen. Kurille haluttiin antaa syvempi tarkoitus kuin pelkkä muodollinen totteleminen. Kurinalaisuus ja luottamuksellisuus olivat ratkaisevia voitontahdon komponentteja, jotka olivat eräänlainen joukkoja motivoiva voima, jonka katsottiin sekä kiihottavan joukkoja ponnistuksiin että pitämään taistelumoraalia yllä vaikeina hetkinä.

Itsenäiseen toimintaan ja ajatteluun kykenevän sotilaan ihanne näkyi myös ohjesäännöissä. Kuitenkin se on enemmän välineellisessä osassa kuin itse päämääränä, sillä armeijayhteisö on lopulta kuitenkin homososiaalinen organisaatio, joka suvaitsee tiettyyn rajaan saakka individualismia. ”Oma-aloitteisuuden”, ”itsenäisyyden” ja ”vastuuauliuden” katsottiin tehostavan toimintaa huomattavasti, mutta väärinkäytettynä niiden katsottiin johtavan ”omavaltaisuuteen” ja ”kurittomuuteen”, joiden nähtiin vievän pohjan kaikelta suunnitelmallisuudelta. Suurin huomio koulutuksessa tuli kiinnittää taistelukoulutukseen, johon elimellisesti katsottiin kuuluvan ampumakoulutuksen ja kenttäpalveluksen. Sulkeisharjoittelun katsottiin olevan itsenäisestä toiminnasta huolimatta tärkeää kurin juurruttamisessa ja toimin-

¹¹⁹ Jalkaväen ohjesääntö I 1939, 15.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Sama kurinalaisuuden ja erityisesti siihen liittyvän itsehillinnän tema on havaittavissa laajemmin tarkasteltaessa Suomen aikakauden asenneilmapiiriä. Tämä on nähtävissä erityisesti suomalaisten suhtautumisessa alkoholiin ja väkivaltaan liittyviin ongelmiin, jotka olivat 1920- ja 1930-lukujen Suomessa yhteiskunnallisesti huolestuttavia. Ratkaisuksi nähtiin itsehillinnän arvostaminen kiivauden sijaan ja humalaisen häiriökäyttäytymisen muuttuminen halveksittavaksi. Lehti 2001, 28–29.

takyvyllisesti sekä fyysisen kunnon että aseenkäsittelytaidon kehittämisessä. Tulikuri – käsitteessä kuitenkin painottui perinteinen konemainen tottelu ja kirottu ”äksiisi” – harjoittelu turhautumiseen asti toistamisen muodossa. Kuitenkin tässä yhteydessä ohjesäännössä korostettiin sitä, että tämänkaltaisten harjoitusten yhteydessä oli tärkeää selittää harjoittelun tärkeys ja sen tarkoitus.¹²²

Sotilaalliseen kurikäsityksen liittyminen yksilöllisyyteen sovitettiin yhteen niin, että kurin haluttiin olevan yksilöstä itsestään lähtevää, ilman ulkoiseksi miellettyjä auktoriteetteja olemassa olevaa. Ideaalisotilas yksilönä oli osa laajempaa kokonaisuutta, tiedosti ja hyväksyi vallitsevat olosuhteet ja toimi niissä vallitsevien periaatteiden mukaisesti. Yksilö ei kuitenkaan antautunut ehdottomalle kyseenalaistamattomalle kurille, vaan hänellä tuli olla oma-kohtaista harkintaa, jonka komponentteja olivat sotataidolliset asiat. Teoriassa sotilaan tuli tietää, kuinka toimia ennen kaikkea kokonaisuuden kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Uhrautuvuus ja rohkeus olivat yksilön vaaraan asettavia hyveitä, mutta niillä ei ollut yhteisön kannalta arvoa, jos yksilö uhrasi itsensä ”turhaan” irrationaalisen uhkarohkeuden takia. Rohkeus oli ennen kaikkea järjen ja yhteisedun asia.

Yleisen pedagogiikan vaikutus ohjesäännön menetelmiin oli huomattava. Ensinnäkin koulutus oli suoritettava tarkan suunnitelmallisesti ja se oli jaksotettava vaihtelevuutta noudattaen pienempiin kokonaisuuksiin, jotta koulutettavien mielenkiinto säilyisi. Eteneminen tapahtui konkreettisemmasta abstraktimpaan, helposta vaikeampaan. Havainnollisuuden merkitys korostui erilaisten koulutettavien kohdalla, minkä yhteydessä tuli huomioida, että koulutuksen tulisi vastata koulutettavan taitotasoa. Havainnollistamisen välineitä olivat puhe, kuva, esineet ja maasto, joista viimeksi mainittua pidettiin kaikista tehokkaimpana. Omatoimisuuden kannalta merkittävää oli havainnollisuuden periaatteen liittäminen koulutukseen, jonka mukaan koulutettava ”pakotetaan” harjaannuttamaan itsenäistä ajattelua ja ongelmanratkaisua sekä nopeaa improvisointia. Kouluttajan tehtävänä oli dialogimaisella opetuksella tai selostavalla opetusmuodolla ohjata vastaväitteillä, kysymyksillä ja käskyillä koulutettava itse erittelemään opetettavat seikat.¹²³ Tärkeintä olikin saada koulutettavat itse ajattelemaan ja keksimään ratkaisuja ongelmiin sekä huomaamaan, mikä oli sodankäynnin kokonaisuuden kannalta relevanttia.

¹²² Jalkaväen ohjesääntö I 1939, 17–19.

¹²³ Jalkaväen ohjesääntö I 1939, 19–21.

Sotilaallisten taitojen ohella oli koulutuksen tarkoituksena muokata sotilaiden ulkoista olemusta, jonka tuli olla ”ryhdikäs” ja käyttäytymiseltään esiinnyttävä ”arvokkaasti”. Itseilmaisussa sotilaan tuli olla täsmällinen ja selkeä sekä kykenevä esittämään toimenpiteensä lyhyesti ja perustelemaan mielipiteensä asiallisesti. Kaikkiaan ulkoisen olemuksen ja siihen liittyvien hyveiden tuli ohjesäännön hengessä olla herrasmiesihanteen mukaisia. Ruumiillisten ominaisuuksien tuli ryhdikkyyteen liittyen olla jänneviä, vahvoja ja kestävästä mukautumiskykyisiä. Tässä liikuntakasvatuksen ja taisteluharjoitusten avulla kehitettiin ruumiin terveyttä ja kestävyyttä, joiden katsottiin tehostavan myös henkisiä voimia ja jaksamista.¹²⁴ Kaiken koulutuksen ja kasvatuksen tarkoituksena oli omaksuttaa jo rauhan aikana kaikki ne vaatimukset, mitä sodan sotilailtaan katsottiin vaativan. Teoreettisuuden ohella korostui kuitenkin entistä enemmän 1930-luvun aikana käytännöllisyys ja ennen kaikkea koulutettujen asioiden soveltaminen käytäntöön.

Koulutuksen käytännöllisyyteen ja tehtäväkeskeisyyteen pyrkimisestä huolimatta on hyvin merkillepantavaa, kuinka perusteellisesti asevelvolliset haluttiin asepalveluksessa peruskouluttaa, kun huomioidaan heidän koulutuksellinen taustansa. Tämä asia sai harmaita hiuksia niukkojen resurssien ja lyhyenä pidetyn varusmiesajan kanssa kamppailevien kouluttajien parissa. Jääkäri majuri A. Sundman otti asian esille kirjoituksessaan *Palveluajan pituus jalkaväkikoulutuksen kannalta* vuonna 1927, jolloin hän tuskasteli sitä, kuinka koulutus sujuu uskottoman hitaasti ja tietomäärä, joka ”asevelvollisuusaikana on päntättävä jokaisen miehen päähän, on paljon suurempi kuin mitä tavallinen maallikko konsanaan voi käsittää”¹²⁵. Kouluttajan tuskastumista lisäsi tietomäärän¹²⁶ ohella se, että koulutettava oli teoreettisten vaateiden mukaan huomioitava yksilöllisesti ja sovellettava koulutusmenetelmät tämän luonteeseen ja käsityskykyyn. Kovin mairittelevaa kuvaa nuoren valtion asevelvollisten koulutuksellisesta tasosta ei kuitenkaan anna seuraava lainaus Sundmanilta, mikä toisaalta hyvin selittää tuskastumisen taustalla olevan epätoivon suurien vaateiden edessä:

Niistä alokaista, jotka syksystä 1925 lähtien on merkitty Porin Rykmentin kirjoihin, yhteensä 1746 miestä, on 883 kansakoulun käymättömiä, nimittäin 509 miestä kokonaan kouluikäikämmättömiä ja loput 329 sellaisia, jotka ovat käyneet ainoastaan 1 tai 2 luokkaa.¹²⁷

¹²⁴ Jalkaväen ohjesääntö I 1939, 18.

¹²⁵ Sundman 1927, 240.

¹²⁶ Sundmanin laskelmien mukaan varusmiesaikaa kohti yht. 3105 tuntia, joista oppitunteja 330 tuntia, mikä tarkoitti kokonaisajaksi muutettuna yhteensä 388 työpäivää. Sundman 1927, 241–243. Yleinen eli lyhin varusmiesaika tuohon aikaan oli yksi vuosi. Huomautus tekijän.

¹²⁷ Sundman 1927, 240–241.

Valtaosa asevelvollisista ei ollut käynyt neljää luokkaa enempää kansakoulua astuessaan armeijan harmaisiin ja nyt heiltä vaadittiin omatoimisuutta, itseohjautuvuutta, päätöksentekokykyä ja kurinalaisuutta. Itsenäistymisen jälkeen Suomi oli koulutustasossa suhteellisesti muita länsimaita jäljessä, sillä vain kaksi kolmasosaa kouluikäisistä kävi kansakoulua ja heistäkin moni keskeytti. Tilanne oli vieläkin heikompi Itä- ja Pohjois-Suomen haja-asutusalueilla, joissa oppivelvollisuutensa suorittaneen oppilaan tuntimäärä saattoi jäädä puoleen kaupunkilaislapselta vaaditusta. Sotapalveluksessa vuosina 1939–1945 olleista miehistä seitsemän prosenttia ei ollut lainkaan käynyt kansakoulua tai oli käynyt vain alakoulun tai ehkä kiertokoulua ja 13 prosenttia jättänyt yläkansakoulun kesken usein pakon sanelemana. Jatkokoulutusmahdollisuuksia oli vielä vähemmän ja nekin kaupunkimaisissa yhdyskunnissa. Vuonna 1935 ja sitä ennen syntyneitä leimaakin niukan koulutuksen sukupolvisuus.¹²⁸

Armeijassa aikakaudella, jolle ominaista oli massa-armeijoiden kouluttaminen oltiin kuitenkin edistyksellisiä siinä mielessä, että alokkaille järjestettiin alkeisopetusta. Tällä haluttiin varmistaa se, että varusmiehille määrätty kasvat- ja sivistystyö kyettiin järjestämään. Tätä varten suoritettiin koulutuksen alussa jokaisen varusmiehen kohdalla koulutustason tasoluokitus, jonka pohjalta alkeisopetuksessa korkeimman tason saavuttaneet opettivat alemmilla tasoilla olevia alokkaita. Tason mukaan komppaniat jaettiin kolmeen ryhmään, joista ensimmäiseen kuuluivat välttävän luku- ja kirjoitustaidon omaavat, toisen ryhmän muodostivat kiertokoulua tai kansakoulua käyneet. Kolmannen, ylimmän ryhmän eli kansakoulun tai enemmän koulua käyneillä edellytettiin olevan riittävä ymmärrys kansalaisten velvollisuuksista ja siveellisyydestä yhteiskuntansa palvelijana. Alkeisopetuksen järjestämisestä olivat vastuussa 1920-luvun alkupuolella sotilaspastorit, sillä sotilaskouluttajien tehtävä oli sotilasasioiden opettamisessa.¹²⁹ Sotilasasioissakin oli jo tarpeeksi, kun huomioidaan, mitä kaikkea koulutettaville tuli omaksuttua.

Tämän asian kanssa kamppailleille kouluttajille antoi kuitenkin ohjesääntö lohdutuksen ja synninpäästön eli kaikkea ei tullutkaan välttämättä saada läpikäydyksi. Mutta tällöin kouluttajan oma ammattitaito joutuikin koetukselle, sillä:

Koulutuksessa on aina pidettävä silmämääränä, että on parempi opettaa vähemmän, mutta laadullisesti täysipainoista, kuin paljon ja pintapuolista, sekä että opetettavien asioiden tär-

¹²⁸ Syväoja 2004, 55, 57.

¹²⁹ Mälkki 2009, 61–62.

keyden oikea arvostaminen kuuluu jokaisen kouluttajan ensimmäisiin pätevyysvaatimuksiin.¹³⁰

Olellaisen erottamisen vaikeudella ja ”laadullisesti täysipainoisen” korostamisella oli kuitenkin seurauksensa ja ne johtivat sotataidon monimuotoisuuden pelkistymiseen. Tämä näkyi puolustustaistelun korostamisena ja toimintatapojen yleisenä yksinkertaistamisena. Pelkistetty kasarmi ja kenttä toimintaympäristönä olivat saaneet johtajiston suuntaamaan huomionsa sotateimien sujumisen kannalta toissijaisiin asioihin. Tavoitteena olikin löytää ne asia, jotka olivat olennaisia sotatilanteessa ja kohdistaa upseeriston huomio niihin. Huomio kiinnittyi sotilaskuriin, jonka säilyminen oli elinehto, missä esimerkiksi puolustusasemista sai luopua hallitusti ja kontrolloidusti vain ja ainoastaan ylemmän johdon käskystä, vaikka tämä tarkoittaisi oman henkensä menettämistä. Peräänantamattomuus oli siis ohjesääntöjen normi, jonka rikkominen eli tässä tapauksessa omatoiminen irtautuminen olisi tarkoittanut suuremman kokonaisuuden toiminnan häiriötä pakottaen toisetkin osastot vetäytymään.¹³¹ Tämä oli myös sopusoinnussa aiemmin esiintuodun yksilöllisyyttä ja yksilön vastuullisuutta korostaneen sotilaspedagogisen ajattelun kanssa:

Ennen oli sanottu, että sotamiehen ei tarvitse ajatella, hänen täytyy vain totella. [...] Hänen täytyy edelleen totella, vieläpä silloinkin, kun kukaan ei ollut käskemässä. Hänen täytyy totella näkymätöntä käskijää, yhteisetua, joka asetti hänelle monasti suurempia vaatimuksia kuin kukaan esimies. [...]¹³²

Koulutettu asevelvollinen oli siis osa laajempaa koneistoa, jonka tarkoituksena oli toimia kitkattomasti, mutta tehokkaasti yhteisen edun nimessä ja hengessä viimeiseen asti. Koulutuksellisesti ideaalisotilas ajatteli, osasi toimia itsenäisesti, mutta lopultakin oli vain toiminnallinen solu osa suurempaa organismia, jonka kurinalaisuuteen perustuvan uhrautumisen turvin voitaisiin kansakuntana selvitä.

1.4. Kunnia, velvollisuus, tahto – sotiluuden ilmentymät ja yhteiskunnallinen tarkoitus

Varhaisvaiheen sotilaspedagogiikka oli ihmistiedettä, joka kasvatuksen avulla pyrki sivistämään asevelvollisia. Sivistys kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta tarkoitti kansallisvaltion edellyttämien kansalaistaitojen ja vastuullisuuden omaksumista. Kansalaistaitojen opetuksen myötä yksilö kehittyi prosessimaisesti yksilönä persoonallisuudeksi eli *kansalaiseksi*, joka oli yksilöllisesti ajatteleva ja itseohjautuva sekä ennen kaikkea vastuullinen ja kurinalainen. Si-

¹³⁰ Jalkaväen ohjesääntö I 1939, 24.

¹³¹ Mälkki 2008, 169–170.

¹³² Viljanen 1936, 94–96.

vistymisessä kasvatukseen liittyvä individualisaatio-sosialisaatio problematiikka fuusioitui vahvassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sekä kasvatettavien että kasvattajien kesken toinen toistaan täydentäväksi organismiksi. Sivistymiseen liittyi vahva kulttuurinen arvoperusta, jota kasvattajat pyrkivät kasvatettavilleen välittämään ja omaksuttamaan. Ajan hengelle ominaispiirteet luonut J.V. Snellman näki sivistyksen haluna ja kykynä kulkea eteenpäin ”totuuden ja oikeuden tietä”, minkä keskeisiä suuntaviittoja olivat kansalaisen järjenkäyttö ja vastuullisuus. Järjenkäyttö tarkoitti kriittistä ja reflektointia suhdetta vallitsevaan traditioon ja tapaan eli sitä, että *individualisoitunut* yksilö kykeni kansalaistaitojensa turvin pohtimaan kriittisen yksilöllisesti ilman ulkoisia auktoriteetteja sitä, mikä oli kussakin tilanteessa järkevää ja vastuullista toimintaa. Yksilö ei kuitenkaan ollut yhteisönsä ainut jäsen, mistä johtuen hänen tuli reflektoida eli suhteuttaa toimintansa mahdolliset seuraukset yhteisönsä muihin jäseniin ja vallitsevaan traditioon. Järjenkäyttö ja vastuullisuus olivat tiedostavaa, mukautumiskykyistä ja vastuullista kansalaisuutta vallitsevissa olosuhteissa, joihin *sosiaalistuneen* yksilön katsottiin voivan vaikuttaa yleisesti ja yhteisesti hyväksytyjen periaatteiden ja tradition mukaisesti.¹³³

Traditiot nostavat esiin aikakauden arvokysymykset ja ihmiskäsitykset, mistä johtuen on tärkeää analysoida tarkemmin aikakauden henkisiä tekijöitä, jotka jättivät jälkensä tuon ajan ihmisten maailmankuvaan, kulttuuriin ja identiteetteihin. Varhaisvaiheessaan suomalaisen sotilaspedagogiikan kulttuurinen arvoperusta liittyi kansaan ja kansallisvaltioon, mistä johtuen se kytkeytyi vahvasti yhteiskuntapolitiikkaan ja kulttuuriin, jossa sivistys oli pohjaviireenä.¹³⁴ Sivistys katsottiin käytännölliseksi viisaudeksi, jossa isänmaallisuus ja sivistys liittyivät toisiinsa siten, että kyse oli halusta ja asenteesta toimia aktiivisesti omassa elinympäristössä ja edistää sen parasta.¹³⁵ Varhaisvaiheen sotilaspedagogiikassa kasvatuksella tähdättiin hengen luomiseen, joka alistui egoistiset mielihalut korkeampana pidetylle kollektivisistisutilitaristiselle yhteishengelle. Armeijan henki oli ”henkevä kurinalaisuutta”, jossa yksilö tajusi palvelevansa jotakin yleisempää kuin omia mielihalujaan ja näin ollen yksilö kehittyi omaksumalla jotakin yleisempää kuin itsestään lähtevää. Kyseessä oli sosiaalistuminen täysivaltaiseksi sotilaskansalaiseksi osaksi vallinnutta sotilasyhteisöä ja sen traditiota. Sen ideaalissa oli omaehtoinen itsensä kasvattaminen ja oman toimintakyvyn haastava kehittäminen, ei itsensä alistaminen ja sokea totteleminen.¹³⁶

¹³³ Toiskallio 2009, 29–30.

¹³⁴ Ibidem

¹³⁵ Ojanen 2008, 62.

¹³⁶ Toiskallio 2009, 31–32.

Aikakauden ihmiskuvaa voi luonnehtia stoalaiseksi, jossa vastoinkäymiset ja henkilökohtaisista mielihaluista luopuminen kasvattavat niiden kokijaa. Vaatimustasoa jo tavallisen rintamiehen kohdalla voi nykymittapuun mukaan pitää varsin kovana. Tunteellisuudelle ei jäänyt paljoa tilaa, vaan tappiot otetaan vastaan tyynin mielin tietynlaisena uhrimielisenä lunastuksena koettelemusten kasvattavuudesta ja ajatuksena siitä, että näin on tullut lunastaneeksi paikkansa sotilaskansalaisten katkeamattomassa ketjussa¹³⁷. Tietynlaista dualismia stoalaisen kansalaisihanteen hengessä kuvasi se, että mies ei ollut kansalainen, jos hän ei suorittanut itselleen kuuluvia velvollisuuksiaan. Kansalaisuus oli siis osallistuvaa kansalaisuutta ja itsensä asettamista laajempaan kokonaisuuteen ja sen lainalaisuuksien tunnustamista luonnonlakien tapaan. Vain tunnustamalla itselleen tulevat velvollisuudet ja niiden vaikutukset voi olla kansalainen sanan varsinaisessa, tasavaltalaisessa merkityksessä. Näin ainakin teoreettisten ihanteiden pohjalta voidaan päätellä.

Käytännössä sotilaiden koulutuksen kokemista leimasi äärimmäisen fyysiset ja psyykkiset kokemukset sekä sotilaiden ja päällystön väliset sosiaaliset suhteet. Kaikkiaan kokemukset olivat erilaisia ja yksilöllisiä. Tämä johtui vaihtelevista olosuhteista ja asevelvollisten sosiaalisesta taustasta, mikä puolestaan heijastui tapaan kohdella sotilaita sekä tapaan kokea kohtelu.¹³⁸ Sotilaskoulutuskokemusten yksilöllisyydestä huolimatta ne olivat asevelvollisille fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti äärimmäisiä. Kohtelu alaisia kohtaan varsinkin alussa oli häikäilemätöntä, mutta sen kautta nähtiin saavutettavan aikuisen miehen vapaus, velvollisuudet ja vastuu. Kyseessä oli eräänlainen initaatio mieheyteen, josta selviäminen opetti kestämään sen, mitä miehen oli kestettävä ollakseen oikea mies. Lisäksi fyysisen rankkuuden korostaminen tarjosi miehille mahdollisuuden tuntee ylpeyttä siitä, mihin he ja heidän kehonsa kykenivät. Kyseessä oli siis perinteisen patriarkaalin ajattelumalli, jossa soturin rooli liittyi miehen kunniaan ja arvostukseen. Tämä oli erityisen tärkeää sekä sotaan valmistautuvalle armeijalle että sitä varten koulutetuille miehille. Näin miehistä saatiin motivoitua kuuliaisista sotilaita, jotka puolestaan saivat tulkintakehyksen rankoille kokemuksilleen. Miesten kärsimysten kokemukset saivat korkeamman merkityksen, jonka pohjalta he saivat tunteen ollakseen arvostettuja, oikeita miehiä.¹³⁹

Juuri tätä itsensä uhraamista, joka ilmeni ”järkeväenä rohkeutena” ja peräänantamattomana puolustustahtona kansalaiskasvatuksella ja sotilaskoulutuksella haettiin. Kunniaan ja erityi-

¹³⁷ Tepora 2006, 102–104.

¹³⁸ Ahlbäck 2006, 110.

¹³⁹ Ahlbäck 2006, 124.

sesti henkilökohtaiseen kunniantuntoon vetoaminen olikin keskeisessä osassa koulutuksessa. Tavoitteena oli omaksutettava henkilökohtainen rohkeus, jonka edellytyksinä olivat velvollisuus ja sen pohjalta muodostettu tahto puolustaa ja tarvittaessa uhrata itsensä yhteisen turvallisuuden ja suomalaisen kansan vapauden vuoksi. Ehkä parhaiten tämä ajattelumalli kiteytyy F. E. Sillanpään vuonna 1939 kirjoittaman runon pohjalta tehdyssä *Sillanpään – marssilaulun* viimeisimmissä säkeissä.

[...]Kun on vaaralle alttiina syntymämaa
kotiaskareet jäädä saa.

Mitä lieneekin aarteita Suomessa,
toki kallehin on vapaus.

Tääll' on suorana seistä ja kaatua
joka miehellä oikeus.

Siis te lapset ja vanhukset,
ja te äidit ja morsiamet,
niin kauan teillä on suojattu lies
kun on pystyssä yksikin mies.

Kunnianmiehet? Reflektio suomalaisesta ideaalisotilaasta

Tutkija Arto Jokinen on tuonut esiin sitä, kuinka sotureille ja sotilaille ominaiset arvot tai käyttäytymiskoodit linkittyvät patriarkaalisesta tai ideaalimaskuliinisuuden käsitteisiin. Naisen paikka tässä ajattelumallissa oli puhtaasti kotilieden äärellä. Jokinen painottaa psykologi Barry McCarthyn ja sosiaalitieteilijä James W. Gibsonin tehneen samankaltaisia huomioita, joiden mukaan *ihannesoturi on yhtä kuin ihannemies*¹⁴⁰ ja *soturius ei ole ammatti vaan miehinen identiteetti*¹⁴¹. Soturiyhteisölle perinteisten arvojen rohkeuden, kestävyuden, taistelutaitojen ohella keskeiseksi nousee kunnian käsite. Tämän mukaan soturi on kunnian mies, joka on periksi antamaton ja lojaali yhteisölleen ja sen johtajalle. Samalla soturi on herkkä kunniaansa kohdistetuista loukkauksista, minkä piiriin voidaan toisinaan kattaa myös suku ja erityisesti naiset. Näin miehinen julkisen toiminnan sfääri lähenee myös yksityisen elämän sfääriä, jota miehen tulee puolustaa. Vaikka sotaissa kulttuureissa on erilaisia arvoja, niin toistuvuuttakin löytyy. Jokinen on kiteyttänyt esiin kolme soturiyhteisöihin liittyvää koodia, jotka toistuvat suurimmassa osassa miesyhteisöjä, joissa väkivalta on keskeinen miehen mitta. Ensiksi väkivallantaitojen ja sotilaallisten taitojen harjoittaminen jalostaa miehen luonnetta siihen

¹⁴⁰ Jokinen 2006, 145; McCarthy 1994, 104–120. *Warrior values: A socio-historical survey*; Gibson 1990, 96. *American Paramilitary Culture and the Reconstitution of the Vietnam War*.

¹⁴¹ Jokinen 2006, 145; Gibson 1990, 96. *American Paramilitary Culture and the Reconstitution of the Vietnam War*.

kuuluvia ominaisuuksia kuten rohkeutta, itsekuria, rehellisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja peräänantamattomuutta. Toiseksi soturit ovat kunnianmiehiä, jonka mukaan he käyttävät kunniallisia keinoja taistellessaan, mutta ovat herkkiä kunniaan kohdistuviin loukkauksiin. Kolmanneksi tämänlaisille yhteisöille on yhteistä korostunut homososiaalisuus, jonka mukaan kaikki muu on toisarvoista soturiyhteisön edessä, sillä hengissä säilyminen on usein juuri tämän yhteisön varassa.¹⁴²

Tutkimuskohteessani sotilaspedagogiikassa on havaittavissa toimenpiteitä, joiden avulla pyrittiin korostetusti iskostamaan sotilaallisia hyveitä ja tekemään niistä koulutettavien keskuudessa tavoittelemisen arvoisia. Kyseessä oli omaksuttava ideaalityyppinen stereotypia sotilaskansalaisesta, joka oli hyveellinen ihannemies ja kunniallisen rohkea soturi, joka toimi kunniallisina pidettyjen moraalisten arvojen mukaisesti. Asian havainnollistamisen kannalta oli tärkeää luoda vastakohtia ihannekuvalle, josta suomalaiset sotilaat haluttiin kategorisesti erottaa. Konkreettisesti tämä tarkoitti sitä, että vastakohtien esiintuonnilla ja niihin liittyvällä paheksunnalla armeijaan oli tärkeää saada oikeanlainen ryhmäpaine estämään vääränlaisena pidettyä toimintaa ja sen taustalla vaikuttanutta ajattelumaailmaa. Kasarmien sotilaselämän ja siihen liittyvän vääränlaisen toverillisuuden uskottiin olevan moraalisen turmion kehoja, joiden pelättiin turmelevan juopottelulla, prostituutiolla ja karkealla kielenkäytöllä viattomat maalaispojat.¹⁴³ Seuraavaksi luon vastakohtien kautta katsauksen siitä, mitä kaikkea suomalaisen miehen eli sotilaan tuli olla.

Suomalaisen miehen ensisijaisena vastakohtana nähtiin depersonalisoidut venäläiset, varsinkin bolševikit joita pidettiin ”likaisina, laiskoina ja varastelevina” muutamia mainitakseni, sillä lista oli loputon. Suomalaisen tuli olla kaikkea muuta: muun muassa puhdas, siisti ja rehellinen, sillä ulkoisen olemuksen uskottiin kertovan sisäisestä tilasta. Kaikkiaan venäläisiä ei kuvata yksilöinä, vaan erityisesti venäläisiin yhdistettyjä bolševikkeja pidetään dehumanisoituna pahuuden voimana, kaaoksena ja tuhona. Venäläisyyden ja samalla aasialaisuuden väitettiin olevan uhka koko läntiselle kulttuurille. Suomen tehtävä oli olla lännen etuvartiossa ja torjua idän vaikutus, joka nähtiin vastakohtana kaikelle, mikä Suomessa tarkoitti vapautta, hyvyttä ja oikeudenmukaisuutta.¹⁴⁴ Sotilaskasvatuksen kentässä Elmo E. Kaila korosti

¹⁴² Jokinen 2006, 145–146.

¹⁴³ Ahlbäck 2010, 170–171.

¹⁴⁴ Ahlbäck 2010, 180–182.

AKS:n salaseuran *Vihan veljien* sisäpiiriläisenä, että miehissä oli kasvatettava ”vihaa isänmaan ikuista vihollista kohtaan”.¹⁴⁵

Vastakohtaisuuksien hakeminen ei kuitenkaan rajoittunut perivihollisena pidetyn venäläisten ominaisuuksien luetteluun, sillä myös suomalaisista miehissäkin oli niin kutsuttuja *counter*-tyyppejä. Anders Ahlbäck on jakanut nämä kolmeen kategoriaan: ”keikareihin”, ”poliittisesti harhaisiin” ja ”yksinkertaisiin”¹⁴⁶. Keikarit ”irstaina elostelijoina” olivat selkeitä vastakohtia kaikelle moraalille, sillä he edustivat tahdon heikkoutta tietynlaisina ”langenneina” miehinä. Heidät nähtiin viettiensä ja mielihalujensa orjina, joilla ei ollut sotilalta vaadittua mielenlujuutta ja itsehillintää. Tämä oli nähtävissä myös laajemmin kasvatuksessa kuten esimerkiksi Soinisen painotuksissa lujasta siveellisestä luonteesta. Suurempana uhkana kuitenkin nähtiin ”poliittinen harhaisuus” ennen kaikkea sosialismin ja passifismin muodossa, jossa isänmaallisen velvollisuuden tilalle nousi itsekkäänä pidetty oman henkilökohtaisen ideologian ajaminen sekä pelko asevelvollisten kääntymisestä yhteiskuntaa vastaan.¹⁴⁷

Kolmas ryhmä ”yksinkertaiset” oli kaikista monimerkityksisin. Leimaa antavaa sille oli sotilasretoriikan alituinen ja eksplisiittinen viittaaminen armeijan ”sven duhviin”, jotka vajaa-älyisinä tekivät kaiken väärin, mutta olivat kuitenkin hyväluonteisia. Nämä jotenkin ”hitaat kömpelöt köntykset” olivat velvollisuudentuntoisia, mutta kuitenkin soveltumattomia sotilaskoulutukseen ja saivat kouluttajat epätoivon partaalle. Toisin kuin kaksi edellä kuvattua vastakohtaryhmää näille ”sven duhville” oli kuitenkin sijansa armeijassa, jonka mentaliteetin mukaisesti kaikille oli paikkansa, kunhan vain täytti asepalveluksen fyysiset kriteerit. Rohkeus, kuuliaisuus ja hyvä tahto olivat ominaisuuksia asepalveluksessa, joilla tämä kolmas ryhmä kykeni paikkaamaan kognitiivisen kapasiteetin puutteita ja lopulta oikeastaan ainoalla tavalla tuohon aikaan lunastamaan paikkansa miehisessä yhteisössä sekä saamaan sosiaalista tunnustusta. Ideana tämän tyypin esiintuomiselle näytti olleen normaaleille sotilaille, että he hyväksyisivät älyllisesti poikkeavat joukkoonsa ja toisaalta he saivat myös vertailukohtaa ja lohdutusta siitä, että eivät itse joutuneet miehisen homososiaalisen armeijamaailman pilkan-kohteiksi: ”Luojan kiitos, en ole tuollainen!”¹⁴⁸ Sosiaalinen tunnustus ja kunnia olivat keskeisiä tekijöitä, joiden pohjalta miehiä pyrittiin saamaan täyttämään velvollisuutensa tasaval-

¹⁴⁵ Toiskallio 2009, 39.

¹⁴⁶ *Those Finnish men who were considered outsiders of the community of manly soldiers, consisted of the rakes, the politically deluded, and the simpletons.* Ahlbäck 2010, 182.

¹⁴⁷ Ahlbäck 2010, 182–184.

¹⁴⁸ Ahlbäck 2010, 185–186.

talaisessa kansallisvaltiossa sekä omaksumaan paikkansa yhteisönsä kunniallisina puolustajina.

Ihanne–Suomi oli vahva valtio, joka kykeni tarjoamaan kaikille kansalaisilleen niin hyvät taloudelliset, kulttuuriset kuin sosiaaliset olosuhteet, että jokainen tuntisi maansa puolustamisen arvoiseksi. Jokaisesta miehestä tuli kasvattaa kunnan sotilaita ja yhteiskunnassa tuli vallita kurinalaisuuteen ja uhrautuvuuteen perustuva puolustustahto. Ihannekuvan pimeänä puolena on nähtävissä rotuhygieenisii ja eugenistisia äänenpainoja, joiden pohjalta väestön laatuun oli kiinnitettävä huomiota yhteiskunnan valvottavissa olevilla negatiivisilla ja positiivisilla toimenpiteillä. Kansalaiskasvatuksessa uskottiin kansan laadun parantamiseen valistamalla oikeanlaisina pidettyjä elämäntapoja ja arvoja, mistä johtuen sen keskeisiä väyliä koululaitoksen ja armeijan ohella olivat erinäiset urheiluseurat ja raittiusliikkeet.¹⁴⁹ Valistamiseen ja sivistämiseen liittyvän tehtävänsä ohella nämä edellä mainitut toimijat olivat myös alati tiukentuneen sosiaalisen kontrollin välineitä, joilla kunnan kansalaiset haluttiin pitää ”kaidalla tiellä” poissa kaikenlaisista paheista, joiden pelättiin turmelevan nuoren kansakunnan siveellisyyden. Tämän pohjalta tulkittuna kansalaiskasvatus ja sotilaskasvatus sen olennaisena osana lähestyivät indoktrinaatiota, jossa läpitukenavana intentiona oli ihannekansalaisen ideaalin ja maanpuolustustahdon iskostaminen kasvatettavien mieliin. Intentionien istuttamisessa käytettiin uudenaikaisimpia menetelmiä kuten kasvatustieteen ja psykologian luomaa kuvaa ihmisestä sekä niiden pohjalta muokattuja psykologisia vaikuttamiskeinoja. Intentionien omaksuttamisessa keskeistä olikin luoda kasvatus- ja oppimistilanteet sellaisiksi, että kasvatettavat olisivat itse ”keksineet” iskostettavien asioiden merkityksen ja tärkeyden, minkä seurauksena niiden arvo oli hyvin henkilökohtainen ja niiden puolustaminen taistelunarvoista.

Ominaista ajanjaksolle oli kansakunnallisella tasolla suunnaton tarve erottautua muista ja tarve määrittellä, mitä kansalaisen ja yhteiskunnan tulisi olla. Normatiivisuus ja vastakohtaisuus sekä niiden luomat jännitteet olivat hyvin läpitukenavia virallisen diskurssin kannalta katsottuna. On syytä huomata, että ihanne–Suomi ei kuitenkaan ollut mikään lintukoto, joka olisi avoimesti hyväksynyt kaikki ihmiset kansalaisikseen. Ajanjaksoa kuvaa alituinen jännitteisyys niin sisä- kuin ulkopoliittisesti sekä sen pohjalta määrittelemisen siitä, kuka hyväksytään yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi ja millaisin kriteerein, vaikka kuinka olisi painotettu demokratiaa ja kansalaisten yhdenvertaisuutta. Rotuhygieniä ja eugenistiset nä-

¹⁴⁹ Vasara 1997, 141–143.

kemykset edustivat niitä askeettisia ja kovia arvoja, jotka ilmenivät 1920– ja 1930–lukujen Suomessa, mutta tietävästi sotilaspedagogiikassa rotuhygieniä ei näkynyt, vaikka siihen saatettiin viitata. Esimerkiksi rodun käsitettä saatettiin käyttää puhuttaessa kansallisuuksiin liittyvistä sotilasluonteista ja niiden ominaisuuksista. Tässä on syytä huomata, että käytetty kieli on kiinni ajassaan ja esimerkiksi puhuttaessa rodusta saatettiin 1920– ja 1930–luvuilla antropologiassa ja sosiaalipsykologiassa selittää ryhmien välisiä eroja biologisella rodulla, kun vasta myöhemmin selittäväksi tekijäksi tuli kulttuuri tai etnisyyss.¹⁵⁰

Lähdeaineiston perusteella en ole havainnut, että sotilaspedagogiikassa olisi esiintynyt kiihkeää rotuhygienistä keskustelua edellä kuvattuja viittauksia kansan- ja sotilasluonteeseen lukuun ottamatta. Asiaa puoltaa myös se seikka, että sotilaskoulutus- ja kasvatus asioista kirjoittaneet lähes pääsääntöisesti painottivat sotilaiden kohtaamista yksilöinä ja koulutusmenetelmien suhteuttamista koulutettavien luonteeseen ja käsityskykyyn. Sotilasdiskurssin kannalta kansakunnan tuli yhteisessä rintamassa käydä varmana tulevaisuudessa nähtyyn sotaan sen perivihollista vastaan. Tässä mielessä suhtautumista tulevaisuuteen voi pitää fatalistisena uskona siihen, että Suomen kohtalona oli ikiaikainen tehtävä toimia lännen sivistyksen viimeisenä etuvartiona. Selviytymiseksi tästä lopulta taisteluun johtavasta tehtävästä nähtiin se, että kansan ja sen soturiyksilöiden tuli olla yhtenäisiä, siveellisen yksiiänisiä ja kurinalaisuuteen karaistuja myyttisen sivistyneen soturikansakunnan uhrautuvia jäseniä. Vankka teoreettinen ja aatteellis-opillinen perusta suomalaisten miesten kasvattamiselle, kouluttamiselle ja johtamiselle oli itsenäistymisen ensi vuosikymmenillä asetettu. Seuraavassa luvussa tarkastelen, minkälaisia käytännön sovellutuksia tämä erikoisimmillaan sai Suomen osalta toisessa maailmansodassa.

¹⁵⁰ Toiskallio 2009, 23–24.

2. SOTILUUDEN IDEAALISUUS JA KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET 1941–1944

2.1. Erikoisjoukkosodankäynnin tausta, vaatimukset ja tarkoitus

Maavoimien kaukopartiotoiminta on viimeaikoina nopeasti kehittynyt sotilaallisen toiminnan muoto, joka nykysodassa on saavuttanut aivan uusia, ennen esiintymättömiä piirteitä. [...] Tämä kehityskulku on saavuttanut kaukopartioinnille aavistamattoman laajoja mahdollisuuksia, joita on pyritty heti käyttämään hyväksi. Kehitys on varmaankin vielä jatkuva ja on vaikeata arvailla, millaisiin tuloksiin siinä ennen pitkää päästäänkään. Mutta jo tähän mennessä se on mullistanut vanhat käsitykset kaukopartioinnin mahdollisuuksista.¹⁵¹

Jatkosodan kiihkeimpien hetkien ollessa käsillä kesäkuussa 1944 sai majuri Paul Marttina kirjoitettua *Kaukopartio-oppaan* (KaPO:n)¹⁵², joka tiivistää kokemuksellisen puolen sodan aikaisesta kaukopartiotoiminnasta. Yllä olevassa lainauksessa tuodaan esiin jatkosodassa ilmentynyt uudenlainen sodankäynnin muoto, jonka kehittymiseen seuraavaksi kiinnitän huomioni. Tässä luvussa tarkastelen sitä, kuinka 1920- ja 1930-lukujen aikana alkaneesta sissitoiminnan kehityksestä muodostui jatkosodan aikana erikoisjoukkomaista kaukopartiotoimintaa¹⁵³. Samalla luon kuvaa siitä, mitkä tekijät mahdollistivat kehityksen sekä, mitkä asiat tekivät kaukopartiotoiminnasta niin poikkeuksellista, että miehistön vaatimuksiin kiinnitettiin suurta huomiota. Sodan aikana Marttinan mukaan kaukopartiotoiminta kehittyi nopeasti saavuttaen uusia ennennäkemättömiä piirteitä. Erityisesti ilmavoimat olivat tehneet mahdolliseksi erikoisjoukkojen siirtämisen nopeasti vihollisen selustaan. Tämä myös mahdollisti partioiden huoltamisen ja poisnotamisen, mitkä olivat edellytyksiä entistä pidemmille toimintakausille. Radiotekniikan innovaatiot mahdollistivat myös tiiviin ja ajantasaisen yhteydenpidon johtoportaan kaukana tehtävää suorittavaan osastoon. Nämä seikat mahdollistivat laajat mahdollisuudet, joita oppaassa esiintuodaan siirtymällä vanhasta uuteen. Marttinan mukaan voimassa olevien ohjesääntöjen sisältämiin asioihin ei ole puututtu tai vain lyhyesti viitattu, mikäli oli tarpeen tähdentää asiaa kaukopartioinnin kannalta:

Kaikkeen uuteen, joka oppaaseen on otettu, on suhtauduttava arvonannolla, sillä se perustuu kokemuksiin, jotka on ostettu uljaitten kaukopartiomiesten hieillä ja verellä.¹⁵⁴

Kaukopartiointia eli tiedustelua partiotoiminnalla suorittivat syvällä vihollisen selustassa, operatiivisilla tukialueilla ja operaatiolinjoilla erityiset päämajan kaukopartiojoukot. Heillä oli tarkoitukseen sopiva organisaatio, varustus ja koulutus. Tarvittaessa poikkeustapauksissa voitiin kaukopartiointiin käyttää sotatoimiyhitymien partioyksiköjä ja tilapäisiä erikoisko-

¹⁵¹ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas* (KaPO), 1. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁵² Ks. s. 7. viite 16.

¹⁵³ Kaukopartioinnilla tarkoitetaan puolustusvoimien säännöllisten joukkojen sotilaspuvuissa sodan aikana vihollisen selustaan suuntaamaa toimintaa. Heiskanen 1989, 123.

¹⁵⁴ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas* (KaPO), 1. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

mennuskuntia. Päätehtävänsä tiedustelun ohella saattoivat kaukopartiot suorittaa myös verhoamis-, hävitys- ja häirintätehtäviä, joiden suorittamiseksi taistelutoiminta oli välttämätöntä.¹⁵⁵ On syytä korostaa perinteisen sissitoiminnan ja kaukopartiotoiminnan jatkosodan aikaisia eroja. Kaukopartiotoiminta oli ensisijaisesti tiedustelua vihollisen selustassa, minkä vuoksi taistelua vihollisen kanssa pyrittiin viimeiseen asti välttämään. Perinteiseen sissitoimintaan jatkosodan aikana kuului olennaisena osana taistelutoiminta vihollisen häiritsemiseksi, kun taas tiedustelu oli vähäisemmässä osassa.

Sissiretkistä kokonaisvaltaisuuteen

Ennen sotia kaukopartiotoiminta tarkoitti lähinnä tiedustelullista sissitoimintaa ja se otettiin 1920-luvulla ja varsinkin 1930-luvulla entistä selkeämmin mukaan sotilaskoulutukseen muun muassa painottamalla metsäsodankäynnin tarjoamia mahdollisuuksia. Tämä on nähtävissä sissitoimintaa käsittelevissä oppaissa ja ohjesäännöissä¹⁵⁶. Kun maahan oli saatu perustettua ja organisoitua oma armeija, alkoi sissitoiminnasta kehittyä Suomen olosuhteisiin soveltuva sodankäynnin taistelutapa. 1920-luvulla saatujen kokemusten¹⁵⁷ pohjalta alettiin luoda teoreettista viitekehystä sissitoiminnalle. Teoreettisesti painotettiin yksittäisten kohteiden tuhoamista ja vihollisen häirintää peitteisillä, harvateisillä ja vesistöjen rikkomilla alueilla osana rintamavastuussa olevien joukkojen omaehtoista aktiivisuutta. Tilanne muuttui 1930-luvulla, jolloin tutkija Vesa Tynkkynen mukaan: ”sissiretkien aika päättyi teoreettisessa ajattelussa”¹⁵⁸. Tehokkuus ja kokonaisvaltaisuus olivat ajan henki, jonka mukaan sissitoiminta tuli liittää operatiivisiin suunnitelmiin ja sitä tuli kehittää rinnalla omana etukäteen laadittuina suunnitelmina.¹⁵⁹ Doktriinin mukaan sissitoiminnan tarkoituksena oli hyökkäämällä häiritä vihollisen toimintaa sen selustassa ja sivustoilla siten, että vihollinen joutuisi sitomaan mahdollisimman paljon resurssejaan taistelujen kannalta toisarvoisiin tehtäviin ja kärsisi mahdollisimman suuret tappiot. Sissitoiminta sai hyväksynnän 1930-luvulla Suomen olosuhteisiin soveltuvana tehokkaana taistelutapana, vaikka oppeja ei täysin kyettykään viemään konkreettiselle käytännön tasolle 1930-luvun loppuun mennessä.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Martina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 1–3. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁵⁶ Ks. mm. Adaridi, 1925: *Sissitoiminta*; Puolustusministeriö/Koulutusosasto, 1939: *Sissiopas*; Puolustusministeriö/Koulutusosasto, 1939 *Tiedusteluopas*.

¹⁵⁷ Kokemuksia sissitoiminnasta oli saatu 1910- ja 1920- lukujen taitteessa Itä-Karjalan retkikunnan matkalla, joka ulottui Muurmannin radalle saakka. Retkikunnan tarkoituksena tiedustella Muurmannin alueella brittien toimintaa ja sabotoida rataa. Janhila 2010, 49, 55–60.

¹⁵⁸ Tynkkynen 1996, 63.

¹⁵⁹ Palokangas 2010, 148.

¹⁶⁰ Palokangas 2010, 149.

Sotilaspoliittisen tilanteen kiristyminen ja menetelmän käyttökelpoisuus oli kuitenkin tiedostettu ja tämän pohjalta pyrittiin käytännön toimiin. 1930-luvulla alettiin tiedustelun vaatimaa henkilökuntaa kartoittaa, varata ja kouluttaa. Erityisesti tutkijankoulutuksen saaneet ja kokeneet reserviläiset olivat kysytyjä. Painopisteinä olivat heimotyö, Itä-Karjalan ja Inkerin alueen tuntemus ja lisäksi venäjän kielen taitoa pidettiin etuna. Ennen talvisotaa koulutettiin noin 150 upseeria vakinaisessa palveluksessa ja tiedustelutehtäviin sijoitettuja reservinupseereita noin 40.¹⁶¹ Juuri ennen talvisotaa, ylimääräisten harjoitusten (YH:n) alettua syksyllä 1939 Päämajan operatiivisen osaston Maavoimatoimisto kehotti 9.11.1930 lähettämässään kirjelmässä Tiedustelutoimistoa organisoimaan sabotaasitoimintaa¹⁶² Itä-Karjalassa, mikäli sota syttyisi.¹⁶³ Tämän vuoksi järjestettiin YH:n ja talvisodan aikana kaksi kahden viikon mittaista ”pioneerikurssia”, joille osallistui yhteensä 44 miestä, jotka olivat pääosin Inkerin ja Karjalan heimopakolaisia. Kurssin koulutus suunniteltiin yksilölliseksi ja itsenäistä toimintaa kehittäväksi sitä silmällä pitäen, että joitakin kurssilaisista voitaisiin myöhemmin jatkokouluttaa tiedustelutehtäviin.¹⁶⁴ Käytännön toimia edelleen kehitteli talvisodan alla Päämajan Tiedusteluosaston Kajaanin alatoimiston päällikkö luutnantti Paul Marttina. Tiedusteluosastolle tekemässään kirjallisessa esityksessä Marttina toi esiin itäkarjalaisten asekuntoisten miesten käyttöä sodan aikana ennen kaikkea sissi- ja tiedustelupalveluksessa suoraan Päämajan alaisuudessa.¹⁶⁵ Näin oli tehty selkeä aloite keskitetysti johdetusta kaukopartiotoiminnan aikaansaamisesta. Samoin vielä kokeiluasteella olleen koulutuksen päämäärissä näkyi aikakauden ihanteet yksilöllisistä ja itsenäisesti toimivista sotilaista, joiden tehtävä oli toimia ennakoimattoman vaativissa olosuhteissa.

Talvisodassa ei sissitoimintaa otettu käyttöön siinä laajuudessa kuin mitä teoreettisen pohdiskelun pohjalta olisi voinut olettaa. Sotilaallista tiedustelua tutkineen Eero Elfvingrenin mukaan vaikutti siltä, että sodan ajan vaatimaan erityiskoulutukseen havahduttiin liian myöhään.¹⁶⁶ Talvisodassa ei Päämajajohtoisen kaukopartiotoiminnan merkitystä tiedustelukeinona perusteellisesti ymmärretty eikä siihen ollut valmistauduttu tarpeeksi ajoissa. Kuitenkin talvisodan aikana alettiin värvätä sotakokemusta omaavia tiedustelijoita, joiden suorit-

¹⁶¹ Elfvingren 2010, 21–22.

¹⁶² Sabotaasitoiminta oli vihollisen selustaan sissi- ja tuholaisitoimintaa, jossa päämääränä oli täydennysjoukkojen- ja materiaalin tuonnin estäminen tai tehokas häiritseminen, tärkeiden kohteiden tuhoaminen, huollon vaikeuttaminen sekä viestiyhteyksien tuhoaminen. Elfvingren 2010, 24.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Kosonen 2004, 163, 165. Kurssi oli salaamissyistä nimetty ”pioneerikurssiksi”, mutta puhtaan tiedustelun ja sabotaasin ohella kurssin loppuvaiheessa annettiin myös sissi- ja pioneerikoulutusta. Kurssille osallistuneista monet palvelivat myöhemmin päämajan jatkosodan aikaisissa kaukopartioidissa.

¹⁶⁵ Janhila 2009, 45–46.

¹⁶⁶ Elfvingren 2010, 21–22.

tama pintapartiointi antoi tuleville partionjohtajille hyödyllistä käytännönkokemusta.¹⁶⁷ Merkittävimpinä syinä säännöllisen sissitoiminnan vähyteen oli suomalaisten joukkojen vähyys ja sissikoulutuksen puute. Suomalaiseen kenttäarmeijaorganisaatioon toki kuului sissipataljoonia, mutta niitä ei voitu käyttää tarkoituksenmukaiseen toimintaan. Tämä johtui talvisodan luonteesta kulutusotana ja vihollisen ylivoimasta, minkä vuoksi sissijoukkoja jouduttiin käyttämään reservitehtävissä ja täydennysjoukkoina puolustustaisteluissa syntyneisiin aukkokohtiin.¹⁶⁸

Talvisodassa oli kuitenkin havaittu kaukopartiointi varteenotettavana tiedustelun muotona. Kaukopartiointiin ei kuitenkaan riittänyt, kuten Raimo Heiskanen toteaa pelkkä miesten ”kylmäverisyys, kestävyys ja paikallistuntemus”. Tarvittiin alan erikoiskoulutusta ja -kalustoa. Aiemmin yhteydenpito omiin joukkoihin oli ollut ongelmallista ja tiedustelun kannalta tärkeää oli saada tiedot välittömästi, eikä viikkojen kuluttua partion palattua. Yhteydenpitoon kehiteltiin kevyt partioradio ”kyynel”¹⁶⁹, joka valmistui jatkosodan alussa. Tehostetusti aloitettua koulutusta annettiin seitsemällä paikkakunnalla Suomessa ja talvisodan aikana aloitettuja kaukopartiomiesten radiokursseja¹⁷⁰ jatkettiin Järvenpäässä. Lounetjärvellä järjestettiin ensimmäinen laskuvarjohyppykurssi¹⁷¹ 3.4.—8.4.1941 ja Lauttasaassa koulutettiin vankien kuulustelua. Väli rauhan aikana kaikkiaan koulutettiin noin 150 henkilöä.¹⁷²

Väli rauhan aikana tiedustelutoimintaa tehostettiin. Suomessa ei ollut omaa tiedustelupalvelua, mutta jatkosodan aikana tämä tehtävä tuli puolustusvoimien sotilastiedustelulle. Tehtävä oli haastava, sillä tiedustelua ei ollut aiemmin järjestetty koskemaan koko maan tarpeita. Informaatiota oli toki tarjolla eri viranomaisilta, mutta niiden keskitetty analysointi puuttui.

¹⁶⁷ Elfvengren 2010, 29; Saressalo 2003, 57—58.

¹⁶⁸ Palokangas 2010, 149.

¹⁶⁹ Päämajan radiopataljoonan varikkokomppania kehitti kaukopartioille jatkosodan alkuun Kyynel-radion M-5:n, jolla voitiin ainoastaan lähettää sanomia. Elokuun alussa 1941 käyttöön saatiin Kyynel M-7, jolla kyettiin sekä lähettämään että vastaanottamaan sanomia. Viimeisin kaukopartioiden käytössä ollut versio oli M-10, joka painoi suojakoteloineen ja paristoineen 5,6 kg. Kehittelyn myötä painon lisäksi myös lähetystaajuus oli saatu stabiloitua, mikä helpotti sanomien vastaanottoa. Kyneleen lisäksi partioilla oli käytössään putkilomainen ns. Töpö-radiovastaanotin. Tämä suoravastaanotin oli kiinteästi viritetty Lahden yleisradiolähettimen taajuuteen, jonka välityksellä partioille lähetettiin ohjelmien lomassa peitettyjä sanomia eli ”Viesti Wihureita”. Saressalo 1987, 47–48.

¹⁷⁰ Ensimmäinen ”kyynel”-kurssi, ”Radiotoimintakoulu” radistien kouluttamista varten järjestettiin Järvenpäässä 1.11.1939–15.1.1940. Kurssille osallistui 12 miestä, joille opetettiin radiosähkötyöstä, salakirjoitusta, kaluston käyttöä, itsepuolustusta ja joitakin partiotaitoja. Saressalo 1987,

¹⁷¹ Kurssia johti ja koulutti kapteeni Eero Erho, joka yli sadalla hypyllä oli Suomen kokenein laskuvarjohyppääjä. Kurssille osallistui 22 vapaaehtoista, jotka olivat jo aiemmin suorittaneet tiedusteluun liittyvät viesti- ja pioneerikurssit. Yhteensä 16 henkilöä pääsi hyppäämään lääkärintarkastuksen jälkeen, näistä yksi tosin vasta suostuteltuaan lääkärin ja kurssin johtajan saatuaan aluksi kielteisen hyppyluvan. Vilkuna 1987, 62.

¹⁷² Heiskanen 1989, 121.

Päämajassa sijainnut sotilastiedustelun johto eli tiedustelujaosto alkoi vastata strategisesta tiedustelusta, jossa keskitetysti yhdisteltiin ja analysoitiin taloudellisia, poliittisia ja sotilaallisia tietoja. Johtopäätökset välitettiin eteenpäin sotatoimiyhtymille ja tärkeimmät tulokset annettiin tiedoksi myös maan poliittiselle johdolle. Jaos myös jakoi tehtävät tiedusteluelimille ja vastasi koulutuksesta, kehittämisestä ja varustamisesta.¹⁷³

Kaukopartiointia harjoittivat tiedustelujaoston alaisuuteen kuuluneet ”Tiedustelutoimiston” (Tied 1:n) alatoimistot, joiden johtaminen kesään 1943 saakka oli lyhytjänteistä. Pitempiaikaisia tiedustelusuunnitelmia ei tehty, sillä alatoimistot saivat tiedustelutehtävänsä aina vallitsevan tilanteen mukaisesti. Tilanne muuttui 1.7.1943, jolloin perustettiin Erillinen Pataljoona 4 (ErP 4), joka toimi suoraan tiedustelutoimiston alaisena joukko-osastona, jonka määrävahvuudeksi tuli 678 henkilöä, mihin ei kuitenkaan sodan aikana päästy, sillä koulutettua henkilökuntaa ei ollut riittävästi.¹⁷⁴ ErP 4:n tulon myötä tiedustelutoiminta suunnitelmallistui ja tiedustelusuunnitelmia alettiin laatia kesä- ja talvikausiksi, vaikkakin kokoavana ajatuksena oli joustavuus vallitsevien olosuhteiden mukaisesti. Suorittavalla komppania- tasolla tämä tarkoitti ErP 4:n virallisen historiikin kirjoittaneen Lassi Saressalon mukaan sodan byrokratisoitumista, mutta samalla selkeämmin johdettua kaukotiedustelukokonaisuutta. Jokaista partiomatkaa varten tarvittiin tiedusteluosaston päällikön lupa, minkä jälkeen pataljoonan komentaja antoi tiedustelukäskynsä suorittavalle komppanialle ja komppanian päällikkö partiolle.¹⁷⁵ Tämä seikka tukee hyvin 1930-luvulla alkanutta sotilaallista kehitystä, jossa entistä keskitetympin pyrittiin hallitsemaan armeijakoneistoa aina omille spesiaaleille aloille asti. Kaikki armeijan osat tuli liittää kiinteään kitkattomaksi osaksi sotakoneistoa, joka tietäisi, mihin keskittää voimavaransa ja tiedustelun kannalta, mistä ja minkälaisia tietoja tuli hakea. Tiedustelulla tuli siis olla laajempi koko valtion turvallisuutta palveleva tarkoitus.

Kaukopartio-osastot nimettiin niiden johtajien mukaan. Viipurin alatoimistoa *Osasto Vehniäistä* johti Johannes (Hannes) Vehniäinen (s. 1897), Sortavalan, myöhemmin Joensuun alatoimistoa *Osasto Kuismasta* johti Into Kuismanen (s. 1908), Kajaanin alatoimistosta *Osasto Martinasta* vastasi Paul Martina (aik. Martinoff s. 1898) ja Rovaniemen alatoimiston *Osasto Paatsalon* päällikkönä oli Harri Paatsalo (entinen Harry Broms ja myöhemmin Paarma s.

¹⁷³ Janhila 2009, 17–18.

¹⁷⁴ Heiskanen 1989, 173; Kosonen 2005, 406.

¹⁷⁵ Saressalo 1987, 16.

1901).¹⁷⁶ Alatoimistot, myöhemmin osastot ja 1.7.1943 lähtien komppaniat suorittivat tiedustelutoimintaa jatkosodan aikana samassa kokoonpanossa kuin rauhan aikana. Tiedustelijoiden määrä oli suhteellisen pieni, mitä kuvaa se, että jatkosodan alussa esimerkiksi Viipurin alatoimistolla oli käytettävissä 26 tiedustelijaa ja Joensuun alatoimistolla vain 14 miestä. Tämä johtui siitä, että alatoimistot eivät kuuluneet liikekannallepanossa perustettaviin joukkoihin, minkä vuoksi niillä ei ollut määrävahvuutta. Täydennyksen saaminen oli hyvin haastavaa, mutta vahvuutta saatiin hiljalleen nostettua 40 – 60 mieheen osastoa kohden henkilökohtaisten tuttavuuksien kautta, sekä värväämällä ja esittämällä henkilötäydennyskeskuksesta sopivia miehiä.¹⁷⁷ Kaikkiaan jatko- ja Lapinsodan aikana ErP4:ssä kaukopartioissa oli mukana yhteensä reilut 600 miestä, jotka suorittivat vähintään yhden kaukopartiomatkan.¹⁷⁸

2.2. Ei pelkällä kylmäverisyydellä ja kestävyydellä – koulutus kaukopartiointiin

Tiedustelu- ja kaukopartiointikoulutus

Perehdyn tässä luvussa tarkemmin kaukopartiomiesten jatkosodan aikaiseen koulutukseen ja sen perusteisiin. Hedelmällisen teoreettisen lähtökohdan tähän antaa Kaukopartio-opas, jonka koulutuksellisia asioita analysoin seuraavaksi. Kaukopartioyksikköön pyrkivän miehistön koulutuksellisenä pääsyvaatimuksena oli yleisen jalkaväkikoulutuksen suorittaminen. Tämän pohjalta koulutukseen hyväksytyjen tuli olla fyysisesti ja psyykkisesti kestäviä sekä taitavia suunnistamaan ja ampumaan. ”Varsinaisessa kaukopartiokoulutuksessa” koulutuksen tarkoituksena oli edelleen kehittää miehistön taitoja ja ominaisuuksia, jotta koulutettavat kykenivät itsenäiseen ja oma-aloitteeseen toimintaan erilaisissa taistelu- ja tiedustelutehtävissä ja suorittamaan tavallisimpia hävitystehtäviä. Oppaassa korostui jatkuva täydennys- ja kertauskoulutus, jotta korkea taso säilyisi. Koulutus jaoteltiin kaukopartiokoulutuksessa peruspartio-, täydennys-, erikois-, alijohtaja- ja johtajakoulutukseen.¹⁷⁹ Sotilaspedagogiikan painotukset on nähtävissä fyysisten ja henkisten ominaisuuksien sekä taitojen kehittämisessä jatkuvan oppimisen, opiskelun ja kouluttamisen periaatteen mukaisesti. Edelleen itse koulutuksen osalta korostettiin sotilaiden jatkuvaa kehittymistä entistä suurempaan oma-

¹⁷⁶ Saressalo 1987, 11; Kosonen 2005, 398, 400.

¹⁷⁷ Saressalo 1987, 17. Laajimmassa kokoonpanossa pataljoonaan kuului esikunta, neljä kaukopartiokomppaniaa, oma lento-osasto (Lento-os/ErP4) eli Osasto Jauri ja pataljoonan oma koulutusosasto (KoulK/ErP4), jota johti monilla kaukopartiomatkoilla johtajana ansioitunut Mannerheim-ristin ritari kapteeni Ilmari Honkanen.

¹⁷⁸ Saressalo 1987, 314–343. Liite 3. Partiomies- ja henkilöstöluettelot. 3.1. Partiomiesluettelot. Oheiseen luetteloon kerätty kaikki ErP 4:ssä palvelleet partiomiehet sekä heidän suorittamansa kaukopartiot.

¹⁷⁹ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 37. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

toimisuuteen ja ajatteluun äkillisestikin muuttuvissa olosuhteissa, jotta vastuullinen toimintakyky olisi säilynyt.

”Peruspartiointikoulutuksessa” koulutus jakaantui edelleen kuuteen kohtaan. ”Taistelukoulutuksessa” painopisteenä olivat ryhmittymisharjoitukset, väijytykset, ylläköiden järjestämiset ja toteuttamiset sekä itse tulitaistelu ja siitä irtaantuminen. ”Kenttäpalveluksessa” kiinnitettiin huomiota marssi- ja lepovarmistukseen ennen kaikkea tiedustelussa. ”Ampumakoulutuksessa” koulutettiin partioaseiden käsittelyä ja suoritettiin taisteluammuntoja. ”Hävitystöissä” partiomiehet koulutettiin räjähdys-, poltto- ja sytytysaineiden nopeaan ja oikeaan käyttöön tuhoamisissa, ansoituksissa ja miinoituksissa. Tämän pioneeriaselajiin kuuluvan koulutuksen osana tuli harjoitella myös tarpeellisia kenttätöitä ja vesistöjen ylityksiä erilaisin apuvälinein. ”Liikuntakasvatuksen” tarkoituksena oli muokata miesten fyysistä kuntoa kestämään partiomatkojen rasitukset suunnistus- ja marssiharjoitusten sekä joukkuepelien avulla. ”Lääkintäpalveluksessa” miehiä koulutettiin muun muassa ensiavun antamiseen, vammojen ja erilaisten sairauksien toteamiseen ja hoitamiseen sekä haavoittuneiden kuljettamiseen.¹⁸⁰

Jo partiomiesten peruskoulutuksen osalta on huomattavissa se, kuinka perusteellisesti miehet haluttiin kouluttaa. Esimerkiksi Kainuussa Rokanlammella tapahtuneesta ”kovasta koulutuksesta” kertoo kaukopartioveteraani Pauli Savinainen, kuinka heille alkeista alkaen opetettiin kaikki tiedot, mitä kaukopartiomies tulisi toiminnassaan tarvitsemaan. Noin kuusi viikkoa kestäneellä kurssilla kaikki kävivät läpi saman koulutusohjelman, joka sisälsi erämiestaitoja kuten tulien teon erilaisissa olosuhteissa aina kynsitulista rakovalkeaan. Kurssilla harjoiteltiin liikkumista kaikkina vuorokauden- ja vuodenaikoina ja annettiin ampumakoulutusta. Lisäksi oppilaille opetettiin venäjänkieltä ja perehdyttiin venäläisiin karttoihin.¹⁸¹ Kaukopartiomiesten tuli olla monitaitureita ja hallita erityisosaamista radiotoiminnasta: sanomien laatimisesta ja salaamisesta sekä saatujen sanomien avaamisesta. Lisäksi heidän tuli omata pioneeriaselajin taitoja hävitystöissä ja murrosten läpäisyssä sekä ensiapu- ja lääkitäitaitoja haavoittumisien ja loukkaantumisien varalta. Lisäksi joukossa tuli olla venäjänkielen taitoisia esimerkiksi mahdollisten vankien kuulustelujen sekä siviilien haastattelujen ja puhelinverkkokuuntelujen vuoksi. Kaikkien partiomiesten tuli osata liikkua äänettömästi luonnossa ja osata venäjää vähintään sen verran, että kykeni käyttämään venäläisiä karttoja.

¹⁸⁰ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 37–38. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁸¹ Savinainen 2004, 65–66.

Kokonaisuudessaan koulutus oli erikoiskoulutusta, jonka painopisteitä olivat sissikoulutus, kartanluku, radiokoulutus, venäjänkieli ja hävitystoiminta. Koulutuksen kautta jo perusvaiheessa partiomiehille haluttiin sellaiset valmiudet, että he olisivat kyenneet toimimaan itsenäisesti, omiin valmiuksiinsa ja tietotaitoonsa turvautuen kaukana vihollisen selustassa.

”Täydennyskoulutuksessa” tarkoituksena oli syventää varsinkin taistelukoulutusta, kenttäpalvelusta ja hävitystöitä. Lisäksi olennaista oli saatujen kokemusten soveltaminen käytäntöön ja vihollisesta saatujen uusien tietojen soveltaminen omaan partiotoimintaan. ”Erikoiskoulutuksessa” koulutettiin erillisillä kursseilla partioiden erikoismiehet. ”Hävitysmiehistö” kertasi peruskurssilla hävitystöissä käydyt asiat ja lisäksi sai koulutusta erikoisvälineiden käsittelystä, junan suistamisesta ja tuhoamisesta sekä muissa hävitystöissä. ”Radiomiesten” koulutuksessa opetettiin morseaakkoset, radioaseman pystyttäminen, kaksipuoleisen radioliikenteen ylläpitämiseksi salakielisten¹⁸² sanomien laatiminen ja avaaminen. ”Puhelinkuuntelukoulutuksessa” venäjänkielentaitoiset koulutettiin kuuntelulaitteen käyttöön tiedustelutietojen hankkimiseksi. ”Lääkintämiesten”¹⁸³ koulutuksessa peruskoulutuksen oppeja syvennettiin antamalla perusteellisempi koulutus muun muassa erilaisten tautien ja haavojen hoidossa, lastojen laatimisessa ja lastoittamisessa. Lisäksi järjestettiin kursseja ”laskuvarjomieskoulutusta” varten, josta tarkemmin myöhemmin.¹⁸⁴ Täydennyskoulutuksen tehtävänä oli vanhan kertaaminen ja jatkuvan oppimisen periaatteen mukaisesti tietojen ja taitojen syventäminen. Partiomiehille annetun peruskoulutuksen osa-alueiden kokonaisuutta selkeämmin jaettiin partion miesten kesken. Partioiden osalta tämä tarkoitti työnjakoa siten, että partioissa oli entistä selkeämmin oman erityisalansa ”spesialisteja”. Erikoistumisella ja työnjaolla annetut tehtävät nähtiin voitavan suorittaa mahdollisimman tehokkaasti ja turvallisesti.

¹⁸² Kaikki radioliikenne partioiden osalta käytiin salakielisenä. Salakirjoitusjärjestelmä perustui ns. Trittheimin taulukon mukaiseen kirjainten sekoittamiseen. Alussa käytössä oli irralliset A-5 paperiarkit, mutta niiden käyttö partioissa oli epäkäytännöllistä, mistä johtuen kehitettiin kiekonmuotoinen ”salakirjoituskone”. Saressalo 1987, 48–49.

¹⁸³ Puolustusministeriön tiedusteluosaston kaukopartiomiehille kokoamaa lääkintäpakkausta voi pitää varsin kattavana: A-pahviputkessa 0,5 milligramman tabletteja aspiriinia, B-pahviputkessa 20 viiden milligramman herooinitablettia, jotka oli tarkoitettu niin yskään kuin myös kipujen lievitykseen. Annostus herooinin suhteen oli yskään kolme tablettia vuorokaudessa, enimmillään yksi tabletti kerrallaan. Äärimmäisessä kivussa sai ottaa kerralla 2–3 tablettia, mutta niiden suurina määrinä otettuna oli huumaavan vaikutuksen vuoksi niitä ei saanut ottaa vuorokaudessa 5–6 tablettia enempää. V-pahviputkessa oli 3,3 milligramman oopium tabletteja ja C-pahviputkessa oli 5 milligramman kamferitabletteja. P-pahviputki sisälsi 3 milligramman tabletteja Temmler-Werken Pervitiniä. K-pahviputkessa oli 0,5 milligramman tabletteja sulfanilamidia (streptolysiniä). Tablettien lisäksi pakkaukseen kuului pullolliset xeroformia ja tymolisprää, putki sinkkisalvaa, kiinnityslaastareita, kaksi sideharsorullaa, nappeja, lankaa ja neuloja. Ylikangas 2009, 162.

¹⁸⁴ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 38–39. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA. Laskuvarjomieskoulutuksesta ks. s. 55, 63–64.

”Alijohtajakoulutus” toteutettiin miehistökoulutuksen yhteydessä ja aliupseerikursseilla yleisiä periaatteita noudattaen. ”Johtajakoulutuksen” pohjana tuli olla kaikista perusteellisimmin peruskoulutus, johon olennaisena osana kuului tiedustelu-upseerikurssi. Täydennyskoulutus oli vieläkin tärkeämpää johtajien kohdalla, joille tuli järjestää koulutuspäiviä ja kursseja, jotka käsittelivät muun muassa uusia omia kokemuksia ja vihollisen menettelytapoja, uusia välineitä ja näiden soveltamista käytäntöön. Näiden lisäksi partioiden johtajien eli ”erikoisjoukkojen upseerien” tuli jatkuvasti kehittää itseään oma-aloitteisesti opiskelemalla, jotta he olisivat pysyneet alati kehittyvän sodan aselajien taktiikan ja tekniikan mukana ja välttyneet taantumiselta.¹⁸⁵ Entistä syvemmälle ulottuva erikoistuminen tarkoitti jatkuvaa oppimista ja opettelua, mutta erikoistumisesta huolimatta on havaittavissa, ettei varsinkaan kaukopartioiden johtajien tullut liiaksi keskittyä pelkästään omaan erikoisalaansa. Marttina nähdäkseni korostaa sotatilanteen yleisiä realiteetteja, jotka saattoivat hämärtyä pitkään vihollisen selustassa toimittaessa. Tietynlainen ”nurkkakuntaisuus” sulkeutumalla omaan alaan olivat tehokkuutta ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä ja ne saattoivat liiaksi tuudittaa vääränlaisen turvallisuuden tunteeseen siitä, miten asiat oli aina ennen hoidettu. Erikoisjoukkosotilaiden ja varsinkin niiden johtajien aistien ja mielen oli oltava avoimina kaikkiin suuntiin.

Hyvin monet kokeneet jo kaukopartion johtajistossa toimineet henkilöt komennettiinkin sodan aikana Upseerikouluun¹⁸⁶ saamaan upseerikoulutuksen. Sinänsä koulussa saamaansa johtajakoulutusta kaukopartiomiehet arvostivat, mutta kritisoivat varsinkin ”santsareiden” kurssin alussa suorittamaa simputtamista. Lisäksi kurssi sai näkemään muun muassa, minkälaista tietoa ylemmät tahot tarvitsivat ja selvemmin ymmärtämään taktisia merkintöjä, peitepiirroksia ja syventämään tietoa vihollisen organisaatiosta ja toimintatavoista.¹⁸⁷ Toisaalta käytännönmiehille oli myös hyötyä esikuntatyöskentelystä, vaikka moni tuntuikin kammoksuvan teoreettisempaa toimistotyötä. Tässä johtajat pääsivät tutustumaan laajemmin tiedustelun toimintatapoihin ja tekemään yhteistyötä varsinkin kaukopartioille elintärkeän radiotiedustelun kanssa.¹⁸⁸ Laajan ja kokonaisvaltaisen erikoisjoukkokoulutuksen ja kaukopartiomiesten toimenkuvien vaihtelun eli tietynlaisen työkierron mukana saatiin entistä laajempi kuva siitä, minkälainen sotatilanne yleensä oli ja ennen kaikkea saatiin nä-

¹⁸⁵ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 39. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁸⁶ Haminassa toiminut Reserviupseerikoulu (RUK) siirtyi joulukuun alussa 1939 alussa Niinisalon sotakoulutuskeskukseen, jossa se toimi vuoden 1945 tammikuuhun asti. Jatko- ja Lapinsodan vuosina RUK tunnettiin nimellä Upseerikoulu (UK). Kolme ja puoli vuotta kestäneellä toimintakaudellaan se koulutti kenttäarmeijan palvelukseen yli 7500 upseeria. Puuperä 2010, 107, 156.

¹⁸⁷ Brantberg 2009, 152–154.

¹⁸⁸ Nykänen 2004, 136–137.

kemystä siitä, minkälainen kaukopartiotoiminta kokonaistilanteen kannalta oli tärkeää. Kaukopartiomiehet liittyivät osaksi suurempaa kokonaisuutta, jolloin heidän suorituksensa mittana ei enää ollut kuljetut kilometrit vaan tuotetut tiedot, joiden laatuun ja tarkkuuteen kiinnitettiin entistä suurempaa huomiota. ”Kun kerran on onnellisesti päästy tavoitteeseen asti”, ei pelkkä kohteessa käynti tai näkeminen riittänyt, vaan ne oli perusteellisesti tutkittava ja saatujen tietojen oli oltava ”mahdollisimman täydellisiä ja ennen kaikkea täsmällisiä”. Tämä seuraava lainaus selittää, miksi kaukopartiomiesten koulutuksessa panostettiin suuresti miesten omatoimisuuteen, itsenäisyyteen ja aktiivisuuteen:

Tiedustelu- ja maastontiedustelutehtävien suorituksessa on kaukopartioelimen osoitettava suurta aktiivisuutta. Tehtävän antajan on useimmiten mahdotonta määrätä tapa, jolla se on suoritettava. Partioelimen päällikön velvollisuutena on etsiä keinot, joilla hän kunkin tehtävän suorittaa. Jos yksi keino pettää, on turvaututtava toiseen, siksi kunnes tehtävä on saatu suoritetuksi. [...] päällikön tulee osata ja uskaltaa käyttää niinkään ennakoita aavistamattomia mahdollisuuksia tehtävänsä suorittamiseksi. Tulepa hänen tilaisuuden sattuessa ottaa suorittaakseen sellaisiakin tehtäviä, joita käsky ei edellyttänyt, jos ne eivät vaaranna varsinaista tehtävää ja jos niistä on ilmeistä hyötyä. Partioelimen johtajan tulee kyetä kaikissa tilanteen muutoksissa etsimään ratkaisu, jonka toteuttaminen lähinnä edistää annetun tehtävän yleisiä päämääriä. Jos vihdoin kaikki laskelmat ja suunnitelmat annetun tehtävän suorittamiseksi pettäisivät, kaukopartioelimen johtajan määrättävä joukolleen jokin uusi tehtävä, jonka suoritettuaan se vasta palaa omille linjoille.¹⁸⁹

Tätä taustaa vasten tulkittuna on loogista, että kaukopartioiden johtajien tuli olla laajalaisesti sotilaallisesti päteviä ja heillä tuli olla myös perehtyneisyyttä yleisestä sotatilanteesta. Miten muuten taitava johtaja olisi kyennyt keksimään korvaavia tehtäviä, kun jokin tehtävistä epäonnistui? Vastuu tehtävän suorittamisesta oli suuri samoin kuin vaatimuksetkin, jolloin johtajan tuli viimeiseen asti miettiä ennen tiedustelun lopettamista, että oliko ”saatu tehtävä kunkin kohteen osalta tullut todellakin täysin suoritetuksi vai oliko mahdollisesti jotakin sellaista unohtunut, joka voitaisiin vielä suorittaa”¹⁹⁰.

Koulutustoimintaa ja sen kehittämistä jatkettiin läpi sota-ajan. Eräänlaisena kokeellisena kaukopartiokouluna voi pitää ilmavoimien piirissä järjestettyä kaukopartiomiesten koulutuskurssia. Siitä huolimatta, että kurssin pohjalta osasto Hartikaiseksi¹⁹¹ muuttuneen yksikön

¹⁸⁹ Martina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 25. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁹⁰ Martina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 26. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁹¹ Osasto Hartikaisen toiminta alkoi, kun ilmavoimien toimintaa haluttiin tehostaa. Ajatuksena oli saada tieto Neuvostoliiton puolelta lähtevistä koneista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta saataisiin lisää aikaa ilmatorjuntatoimenpiteisiin. Aluksi radiotiedustelun uskottiin ratkaisevan tiedontarpeen tyydyttämisen, mutta kun omalla puolella toimivaa ja riittävän tehokasta ilmavalvontajärjestelmää ei saatu järjestettyä päädyttiin kaukopartioiden toimintaan. Toiminta alkoi erillisen ”Ilmavalvontaerikoiskurssin” perustamisella 18.3.1942 ja partiomiesten kouluttaminen pääsi käyntiin maaliskuun 1942 lopulla. Kaksi kuukautta kestäneen kurssin ohjelma oli

kaukopartiot eivät suoraan liitykään päämajan kaukopartioihin, on niiden toiminnan tarkastelu kuitenkin perusteltua. Toteutuneiden viiden partion johtajina toimivat päämajan kaukopartio-osastoissa toimineet aliupseerit ja kurssin koulutuksen perustana oli Päämajan kaukopartioinnista saadut kokemukset¹⁹². Ilmatiedustelun lisäksi partiot suorittivat muuta vihollistiedustelua ja välittivät niistä saadun tiedon päämajan kaukopartioiden tapaan.¹⁹³ Jotta kaukopartiomiesten koulutuksesta välittyisi selkeämpi kuva, on syytä tarkastella kurssin ohjelmaa ja sen pohjalta perustetun kaukopartio-osaston toimintaa hieman tarkemmin.

Ohjelma sisälsi radio-, sissi-, ilmavalvonta- ja laskuvarjohyppykoulutusta sekä venäjänkielen opetusta yhteensä 443 tuntia. Koulutuksen sisältöön vaikutti siihen mennessä kaukopartio-toiminnasta saadut kokemukset, jotka oli jaoteltu tehtäviin, suunnitteluun, välineisiin, partiomatkan suoritukseen, kyyneltoimintaan, kokemuksiin pioneerivälineistä ja partion tulosten ilmoittamiseen.¹⁹⁴ Sissikoulutuksen osalta näki Hartikainen kurssilla annetun opetuksen tuntimäärän (90 tuntia) olleen liian vähäinen, mutta painotti kuitenkin, että:

Kurssilaisten osoittama into ja harrastus sissikoulutukseen on ollut erittäin kiitettävä. Mahdolliset puutteellisuudet jonkun aineen tietomäärässä korvaa innostus asiaan, ja se onkin tärkeintä, kun otetaan huomioon miesten tulevat tehtävät sotatoimialueella. Kurssilaisten sissikoulutus on sellainen, että kurssilaiset voidaan siirtää sen tehtävän suorittamiseen, mikä on koulutuksen tarkoitus.¹⁹⁵

Yllä olevasta lainauksesta ilmenee aiemmin käsitellyn kanssa se, että koulutettujen miesten motivaatio oli korkealla ja heillä ilmeni pedagogiikan esiintuomaa ”harrastuneisuutta” sissi-toimintaan. Tästä voi päätellä, että koulutettavilla oli jo kurssille hakeutuessa vaadittavia ominaisuuksia vaatimaan erikoiskoulutukseen ja sen pohjalta tuleviin haastaviin tehtäviin. Kurssin tehtävänä oli edelleen jalostaa ja kehittää näitä ominaisuuksia.

Osittain puutteelliseksi myönnetyn koulutuksen uskottiin korvautuvan tulevissa tehtävissä miesten henkilökohtaisen motivaation, sitoutumisen ja ominaisuuksien avulla. Selittävä tekijä tälle on nähtävissä myös, kaikesta valmistautumisesta ja kouluttautumisesta huolimatta, että toimintaolosuhteet vihollisen selustassa tiedettiin sellaisiksi, että sotilaiden liiallinen ”äksceeraaminen” iskostamalla tietynlainen toiminta-automaatio saattoikin koitua yllättävissä

jaettu teoriapainotteisiin oppitunteihin ja käytännönharjoituksiin. Kosonen 2010, 264–265; Saressalo 1987, 164.

¹⁹² Ilmavoimien omien kaukopartiojoukkojen kouluttamisessa käytettiin Päämajan tiedusteluleosaston 4.3.1942 laatimaa tiivistä 27 sivun mittaista yhteenvedoa kaukopartioinnista saaduista kokemuksista. *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (yhteenvedo saaduista kokemuksista)* Os. Hartikainen/Iv.erikoiskurssi. T-829. KA

¹⁹³ Kosonen 2010, 264.

¹⁹⁴ *Kertomus iv.erikoiskurssin toiminnasta.* Os. Hartikainen/Iv.erikoiskurssi T-829. KA

¹⁹⁵ Ibidem.

tilanteissa häiritseviksi. Tällöin oli tiedostettava, että ”vihollisen tulevaa toimintaa ei voida koskaan ennakolta varmuudella tietää, joten ei voida toivoa, että toiminta muodostuisi harjoituksen jäljennökseksi”. Kuitenkin on syytä painottaa kaukopartioitehtävien ennalta harjoittelua, jolloin harjoitukset oli ”järjestettävä mahdollisimman tarkasti todellisuutta vastaavissa olosuhteissa”, jolloin harjoittelussa paljastuvat virheet ja puutteellisuudet omassa toiminnassa, jotka voidaan sitten välttää tositeossa”.¹⁹⁶

Käytännössä Osasto Hartikaista ja sen suorittamaa ilmavoimia palvelevaa ilmavalvontatiedustelua voi pitää kokeiluluontoisena, sillä sen toiminta lakkasi syyskuussa 1942. Kuitenkin tästä huolimatta se lähetti lyhyenä toiminta-aikanaan yhteensä viisi partiota vihollisen selustaan. Aiemmin osasto Marttinassa palvelleen ylikersantti Antti Vorhon johtama partio suoritti koko jatkosodan ajan pisimmän kaukopartion, joka kesti 56 vuorokautta ja sen jalan kulkema matka oli noin 500 kilometriä. Suuriosa jo aiemmin päämajan kaukopartioissa palvelleista palasi takaisin päämajan kaukopartioihin. Samalla päämajan kaukopartio-osastot saivat koulutettua vahvistusta ilmavalvontakurssin käyneistä.

Koulutuksen ja varustuksen kehittämiseen kuului olennaisena osana molemmin puoleinen yhteistyö Saksan kanssa. Suomalaiset kaukopartiomiehet kouluttivat pohjoisessa saksalaisia erämaasodankäyntiin ja vastavuoroisesti saksalaiset järjestivät materiaaliapua sekä lisäkoulutusta. Esimerkiksi laskuvarjokaluston ja kahden liitokuljetuskoneen lisäksi kolme suomalaista miestä suoritti Saksassa 4.11.–17.12.1943 Rangsdorfin lentotukikohdassa laskuvarjojääkärien kurssin. Tämä varsin perusteellinen kurssi sisälsi teoreettisen ja käytännöllisen koulutuksen. Kurssilla oli pakkauskoulutus kaikkiin käytössä olleisiin varjotyyppeihin ja suoritettiin kuusi hyppyä itse pakatuilla varjoilla 200–400 metrin korkeudesta, joista viimeisellä hypyllä mukana oli varusteita. Kurssin pohjalta saatuja oppeja sovellettiin sittemmin Suomessa Utissa kolmena kurssina kevään 1944 kelirikko-aikaan. Yhteensä 70 kaukopartiomiestä suoritti Utin kurssin, joiden sisältöön kuului laskuvarjon rakenne, pakkauksen teoriaa, koneessa olo, hyppy, ilmalento, maahantulo ja varjon käsittelyn harjoittelua sekä itse laskuvarjohyppejä. Kaikkiaan välirauhan ja jatkosodan aikana Suomessa koulutettiin lähes 130 miestä laskuvarjohyppytoimintaan.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 11. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

¹⁹⁷ Vilkuna 1987, 53, 61–62, 64–65. Päämajan kaukopartiomiehiä oli jo aiemmin kesällä 1941 koulutettu hyppeämään laskuvarjoilla ja samoin tehtiin myös ilmavoimien ilmavalvontakurssilla 1942 touko-kesäkuun aikana. Taustalla vaikutti ajatus nopeasta partion siirtämisestä selustaan ja saadut kokemukset niin saksalaisten laskuvarjojääkärien toiminnasta kuin myös neuvostoliittolaisten desanttitoiminnasta. 128 koulutetun miehen lisäksi

Suuremman mittakaavan ”laskuvarjojääkäritoimintaa” ei kuitenkaan otettu käyttöön armeijassa ja kaukopartioiden kohdalla partion vieminen selustaan hyppäämällä nähtiin viimeisenä vaihtoehtona¹⁹⁸. Partiomiehen vieminen selustaan laskuvarjopudotuksella vaati siihen koulutetun miehen, sopivan lentokoneen, laskuvarjon ja turvallisen hyppyalueen, joista kaikista oli pulaa sota-aikana. Suomen osalta saadut kokemukset maahanlaskuista olivat jatkosodan osalta katastrofaaliset. Ensimmäinen ja surullisin maahanlasku jatkosodassa tapahtui syyskesällä 1942, kun virolaisista vapaaehtoisista muodostettu osasto Vehniäisen 13-miehinen kaukopartio (46/1) pudotettiin elo-syyskuun vaihteessa 1942 kahdessa erässä Arkangeli – Vologda –rautatien varteen Konosaan. Hypyissä erilleen joutuneet puolipartiot pääsivät yhtymään, mutta pudotusvirhe johti osaltaan takaa-ajoon ja partion totaaliseen tuhoutumiseen.¹⁹⁹

Jatkosodan alussa oli vielä ollut ajatuksena, että partioihin saataisiin erikoiskoulutetuille miehille täydennystä etulinjasta, mutta tämä oli kaukopartiotoiminnassa mukana olleiden mukaan jo syntyessään kuollut idea, sillä toiminta vaatii erikoiskoulutusta ja on jatkuvaa oppimista, missä toiminnan ”tulee pelata yksillä aivoilla”²⁰⁰. Tämän takia painottuikin entistä enemmän erikoiskoulutus erilaisine kursseineen ja harjoituksineen lopulta kiteytyen ErP4:n kesällä 1944 perustettuun omaan koulutusyksikköön, jota johti useiden partioiden johtajana toiminut Mannerheim-ristin ritari kapteeni Ilmari Honkanen.

Kaikkiaan tarkasteltaessa jatkosodan aikaista erikoisjoukkokoulutusta ja sen suhteuttamista aiempaan sotilaskoulutukseen on havaittavissa seuraavia asioita. Ensiksi tämän työn ensimmäisessä luvussa esiintuotu suomalaisuuden sotiluuden ideaali korostui kaukopartiojoukoissa. Kaukopartiomiesten tuli olla ajattelevia, itsenäiseen toimintaan kykeneviä kurinalaisia sotilaita. Toiseksi huomioitava seikka on jatkuvan oppimisen ja kehittymisen periaate, joka ilmeni erilaisina kokeiluina, yhteistyönä ja tehtäväkiertona. Keskeisimpänä ajatuksena oli valmistaa miehet niin hyvin kuin mahdollista tuleviin ennalta arvaamattomiin tehtäviin. Tässä mielessä liian pitkälle vietyä harjoittelua ja tietynlaista toiminnan ”ulkoa opettelua”

saksalaiset kouluttivat 23 virolaista vapaaehtoista kaukopartiomiestä ja yksi kaukopartiomies pikakoulutettiin kesällä 1944.

¹⁹⁸ Ilmavalvontakurssin johtaja Hartikainen näki partion viemisen selustaan hyppäämällä vain äärimmäisenä hätäkeinona, sillä kurssin aikana suoritetuista hypyistä tapaturmia sattui 10,3 prosentille hyppääjistä. Tämä olisi merkinnyt sitä, että 40 prosenttia partioista olisi ollut liikuntakyvyttömiä, jos loukkaantuneet olisivat kuuluneet eri partioihin. *Kertomus in.erikoiskurssin toiminnasta*. Os. Hartikainen/Iv.erikoiskurssi T-829. KA.

¹⁹⁹ Vilkuna 1987, 61, 65.

²⁰⁰ TKU/A/86/145–2–1c.

kuitenkin kartettiin, sillä sen uskottiin ”kangistavan” liaksi havainnointia, päättelyä ja nopeaa improvisointia päätöksentekotilanteissa, joissa jokainen menetetty minuutti saattoi kohottaa koko partion kohtaloksi. Kolmanneksi toiminta ei olisi ollut niin onnistunutta ja kaukopartioiden tappiot olisivat olleet moninkertaisia, mikäli kaukopartiojoukkoon hakeutuvan aineksen laatuun ei olisi kiinnitetty niin suurta huomiota. Näitä miesten ominaisuuksia ja toiminnan asettamia vaatimuksista niin fyysiselle kuin ennen kaikkea psyykkiselle kunnolle käyn läpi seuraavassa alaluvussa.

2.3. Kaukopartiomiesten vaatimukset ja toiminnan poikkeavuus

*”Miehiä valittaessa sissijoukkoihin on luonnollista ja ymmärrettävää, että vain parhaat valitaan”*²⁰¹

”hyvä sotilas + hyvä urheilija + hyvä metsämies = kaukopartiomies”²⁰², näiden osatekijöiden voi katsoa kiteyttäneen sen, mitä kaukopartiomieheltä yksinkertaisuudessaan vaadittiin. Näin asia ilmaisi ”OsKu:ssa” eli kaukopartio osasto Kuismasessa, mutta samat yksinkertaistetut ideaaliset vaatimukset ilmenivät myös muissa päämajan kaukopartio-osastoissa. Kaukopartiotoiminta poikkesi huomattavasti muista palveluslajeista. Merkittävimpänä erona oli se, että kyseessä olevassa toiminnassa aina varsin pieni joukko, usein jopa yksi mies joutui toimimaan vailla aineellista ja henkistä tukea, joka tavanomaisesti varsinaisella rintamayksiköllä ja yksityisellä miehellä oli naapurijoukoista, reserveistä ja huoltoelimistä. Tästä johtuen joukon tärkeimpänä ominaisuutena pidettiin jokaisen jäsenen ”horjumatonta henkilökohtaista itseluottamusta”.²⁰³ Paul Marttinan kokoavana ominaisuutena toiminut itseluottamus ei kuitenkaan tullut annettuna vaan se sisälsi muita ominaisuuksia, kykyjä ja taitoja, joista osa oli luontaisia ja osa saavutettavissa koulutuksen ja kokemuksen kautta. Sodan aikana kaukopartiomiehenä, johtajana ja kouluttajana toiminut Antti Porvali toi esiin kaukopartiomieheltä vaadittavat ominaisuudet seuraavasti: hyvä fyysisen kunto ja kestävyys eli ”rautainen terveys”, henkinen lujatahtoisuus ja rohkeus sekä hyvän huomiokyvyn omaaminen. Nämä yhdistyivät omatoimiseen ja neuvokkaaseen taistelutaitoon, johon sisältyi varma ja nopea aseenkäsittelytaito, maaston hyödyntäminen ja tottumus metsä- ja korpiolosuhteisiin.²⁰⁴

²⁰¹ Luutnantti Antti Porvalin esitelmä tiedustelu-upseerikurssille Santahaminassa 20.11.1951. *Erilaisia näkökokoita, vaatimuksia ja kokemuksia sissitoiminnasta* s. 4. Pk 1531. KA.

²⁰² Mäkelä 1966, 5.

²⁰³ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 4. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

²⁰⁴ Luutnantti Antti Porvalin esitelmä tiedustelu-upseerikurssille Santahaminassa 20.11.1951. *Erilaisia näkökokoita, vaatimuksia ja kokemuksia sissitoiminnasta* s. 4. Pk 1531. KA.

Nähdäkseni itseluottamus oli aiemman varhaisen sotilaskasvatuksen ajamaa sotiluutta, joka oli kurinalaista, taidollisesti valioluokkaista ja tiedostavaa vastuullista toimintakykyä kaikista vaativimmissa olosuhteissa. Itseluottamus oli sotiluuden ideaali, minkä saavuttamiseksi miehistölle asetettiin korkeat vaatimukset, sillä kaukopartiotoiminta nähtiin sekä fyysisesti että psyykkisesti yhtenä vaativimmasta erikoissodankäynnistä. Miehistön tuli olla parasta miehistöainesta: urhoollista, älykästä ja kehityskelpoista sekä fyysiseltä kunnoltaan mahdollisimman korkeatasoista.²⁰⁵

Kaukopartiomiehen tuli olla niin fyysisesti, henkisesti kuin sosiaalisestikin joukkoon soveltuva persoona. Henkilökohtaisista ominaisuuksista ja luonteenpiirteistä sekä näiden tekijöiden vaikutuksesta ryhmädynamiikkaan antaa oivallisen kuvauksen seuraava lainaus:

Henkisen ja fyysisen kestävyuden ohella partiomiehiltä vaadittiin *erikoista luonnetta*. Miehellä ei saanut olla liikaa mielikuvitusta, mikä sai hänet näkemään joka puun ja pensaas takana vihollisen tai muovaamaan jonkin varjon eläväksi olennoiksi. Sellaiselle miehelle matka oli helvettiä, ja oli reisun tai kahden jälkeen palanut loppuun. Mikäli hän itse ei pyytänyt siirtoa tai jos häntä ei siirretty muualle, hänestä saattoi tulla sekä itselleen että muille todellinen vaara.²⁰⁶

Oheisesta lainauksesta ilmenee tunteiden ja aistimusten hallitseminen. Vaikka partiomatkat olivat vaarallisia ja uuvuttavia, ei tämän takia niillä olleet miehet saaneet antautua tunteidensa vietäviksi. ”Erikoista luonnetta” voinee pitää viimeiseen asti asioita ja aistimuksia rationalisoivana, jolloin järki ohjaa toimintaa, eivätkä tunteet, joiden vapaaksi päästäminen olisi voinut päästää esimerkiksi pelon ja pahimmillaan pakokauhun valloilleen. Kaukopartiomiesten oli käytävä taisteluun uupumusta ja pelkoa vastaan ”päänsä sisällä” aiemmin kuvattua ”henkistä tietä” pitkin. Esimerkiksi tilanteessa, jossa partio oli takaa-ajettuna ja se ei ollut kyennyt kunnolla huoltamaan ja lepäämään vuorokausiin oli elintärkeää, että partion jokainen jäsen tiesi, mitä tehdä. Tällöin väsymyksen, uupumuksen ja pelon tunteet varmasti nousivat pintaan, mutta näistä johtuvat virhearvioinnit esimerkiksi vahingonlaukauksen muodossa olisivat voineet pahimmillaan tarkoittaa koko partion tuhoutumista. Toiminnan onnistumisen ja yhteisen turvallisuuden kannalta oli oltava äärimmäisen laskelmoiva ja varovainen ja ratkaistava asiat rationaalisin ei affektiivisin perustein.

Kaukopartiomiehen tärkeimpien ominaisuuksien erinomaisen henkisen ja fyysisen kunnan voi nähdä täydentäneen toisiaan. Urheilutaustasta oli etua kaukopartiotoiminnassa. Matko-

²⁰⁵ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 4. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

²⁰⁶ Mäkelä 1966, 150. Kursivointi tekijän.

jen fyysistä rasittavuutta kuvaa se, että matkoilla saatettiin olla useita viikkoja, matkaa jalan joko kävellen tai hiihtäen kertyi satoja kilometrejä ja kantamusten paino saattoi nousta yli 40 kiloon. Esimerkiksi jatkosodan ajan pisin kaukopartiomatka kesti 56 vuorokautta ja sen aikana kuljettiin jalan noin 500 kilometriä. Jaksamisen ja toimintakyvyn ylläpitämisen kannalta koulutuksessa painotettiin hyvin paljon liikuntakasvatusta ja taistelukoulutusta, joiden tehtävänä oli kehittää miesten kestävyyttä ja suorituskykyä toimintaan soveliaiksi. Erilaisten urheilukilpailujen voi nähdä olleen keskeisessä osassa kaukopartiomiesten fyysisen kunnon testaamisessa ja kehittämisessä.

Kaukopartiomiehiksi hakeuduttiin vapaaehtoisesti, mutta heitä myös värvättiin joukko-osastoista. Taustaltaan kaukopartiomiehet olivat pääsääntöisesti kotoisin maaseudulta ja keskimääräiseltä iältään 20–25 vuotta. Kaupunkilaisiakin oli muutamia, mutta he olivat selvässä vähemmistössä, sillä kovan ruumiillisen työn katsottiin olevan etuna toiminnalle. Suojeluskuntiin kuuluneita oli ammattisotilaiden ja rajamiesten lisäksi runsaasti, vaikkei suojeluskuntalaisuus ollut pääsyvaatimuksena. Kaukopartioinnin kannalta suojeluskuntien antaman melko vaativankin taistelukoulutuksen ja vankan isänmaallisen vakaumuksen katsottiin olevan tiukoissa paikoissa ratkaisevia taitoja ja arvoja. Aktiivisuutta arvostettiin ja erityisesti suojeluskunnan ohella arvostettiin erämiestaitoja, metsästystä ja urheilua, joista hiihto ja suunnistus olivat keskeisessä asemassa.²⁰⁷ Maailmankatsomuksellisesti ja vakaumuksellisesti isänmaallisuus oli hyvin monia miehiä motivoiva tekijä. Kyseessä ei kuitenkaan ollut fanaattista kiihkoisänmaallisuutta, vaan enemmänkin sisäistettyä, jo aiemman sotilaspedagogiikan ja kansalaiskasvatuksen esiintuomaa velvollisuudentuntoisuutta ja uhrimielisyyttä.

Mielenkiintoisen ryhmän muodostavat heimopakolaiset, joita kaukopartiojoukoissa oli runsaasti. Käytännönläheisistä syistä heidän katsottiin paikallistuntemuksellaan ja kielitaidollaan olevan tärkeitä partiomiehiä. Lisäksi heillä katsottiin olevan näyttöjä toimintaan soveltuvuudesta, sillä olivathan he jo suorittaneet uhkarohkean pakenemisen entisestä kotimaastaan. Vakaumukseltaan he eivät kalvenneet suomalaisille ja monella olikin henkilökohtaisena motiivinaan toimintansa avulla auttaa Neuvostoliitossa sorrettuja heimoveljiään.²⁰⁸ Vanhana heimosoturina Marttina näki kaukopartiointiin soveliaimpien miesten tulevan ”raja- ja

²⁰⁷ Pirhonen 1980, 52.

²⁰⁸ Janhila 2009, 69; Janhila 2010, 71–72.

erämaaseutujemme nuorista miehistä, joiden luontaisia erämiesominaisuuksia voidaan tässä palveluslajissa käyttää hyväksi”.²⁰⁹

Korvessa on korven laki – johtajaideaali ja kaukopartion johtamisote

Ennen sotia sotilaspedagogiassa käytiin hyvin runsaasti keskustelua siitä, minkälainen oli ideaali upseeri, kouluttaja, kasvattaja ja johtaja. Tähän perinteeseen erottamattomasti liittyy sissijohtajan ominaisuudet, jotka ovat kuin luettelo ideaalisotiluudesta tai näin ainakin siitä, mitä ulospäin haluttiin viestittää. Ominaisuudet on selkeästi nähtävissä jo aiemmin vuonna 1925 julkaistussa kenraaliluutnantti Karl Adaridin *Sisitoiminta* –teoksessa, jossa:

Sissiosaston johtajalla täytyy olla rautainen tahto, hänen täytyy olla itsenäinen, hänelle täytyy olla synnynnäinen halu vaarallisiin yrityksiin, viisaaseen varovaisuuteen yhtynyttä urhoollisuutta, yritteliäisyyttä, kylmäverisyyttä ja kykyä pelastua vaikeimmastakin tilanteista.²¹⁰

Lainauksessa on nähtävissä hyvin selkeästi samoja asioita, johtajan kohdalla, mitä varhaisvaiheen sotilaspedagogiikka painotti. Itsenäisyys, tahto ja ennen kaikkea järjenkäyttöön perustuva toiminta olivat tekijöitä, joista ideaalin sissiosaston johtajan katsottiin koostuvan. Myöhempi sotilaskoulutus ja ennen kaikkea sodasta saadut kokemukset hioivat edelleen ihannekuvan ominaisuuksia. Vaatimukset näille sotilaille, jotka nähtiin toiminnan tärkeimpinä tekijöinä olivat vieläkin kovemmat.

Partionjohtajan tulee olla älykäs, aloitekykyinen, päättäväinen, tarmokas, häikäilemättömän rohkea, mutta samalla harkitseva, varovainen ja vastuuntuntoinen. Hänellä tulee olla mielikuvitusta, tarkka ja nopea havaintokyky sekä hyvät sotilaalliset tiedot. Ruumiilliselta kunnoltaan hänen tulee olla terve, sitkeä, kestävä ja karaistunut. Vain henkisiltä ominaisuuksiltaan joukkoon päättään pitempi ja ruumiillisilta sen veroinen päällikkö voi kyetä saavuttamaan omalla henkilökohtaisella esimerkillään miehistönsä ehdottoman luottamuksen ja johtaa joukkonsa todella hyvin saavutuksiin niissä erinomaisen vaikeissa ja erikoislaatuisissa olosuhteissa, joissa kaukopartio toimintaa usein joudutaan suorittamaan.²¹¹

Kahdessa yllä edellä olevassa lainauksessa on paljon samankaltaisuuksia, mutta merkittäviä lisäyksiäkin on tullut. Luonnollisesti saatujen kokemusten kautta ominaisuudet ovat tarkentuneet ja lisääntyneet, mutta tärkeimpänä erona vanhempaan näen ”henkisten ominaisuuksien” ja vastuullisuuden entistä suuremman korostamisen. Nämä olivat tietyllä tapaa moraalisia, kaiken toiminnan selkärankana ja takeena toimivia tehtävään liittyviä velvoitteita, joita

²⁰⁹ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 4–5. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

²¹⁰ Adaridi 1925, 103–104

²¹¹ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 4. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

johtaja omalla sotilaallisella esimerkillään ilmensi. Johtaja oli toiminnan tiedostava keskus, mutta tuloksekas ja turvallinen toiminta ei ollut mahdollista ilman alaisten ja johtajan välistä luottamuksellista yhteistyötä. Tietyllä tapaa ideaalissa siirryttiin enemmän kollektiivisuuteen, jonka pohjalta johtaja tiesi alaistensa kyvyt ja voimavarat. Alaiset puolestaan tiedostivat johtajansa pätevyyden ja huolenpidon ja luottivat tämän arviointikykyyn vaarallisimmissakin tilanteissa niin, ettei tämä ”tapattanut” miehiään turhaan.

Kaukopartioiden toiminnassa korostui johtajuuden merkitys. Kaukopartiotoiminnassa on nähtävissä perinteisen käskyttämiseen ja käskyjä välittävän johtamisotteen sijaan tehtävälähtöinen, tehtävänantokäskyjä antava johtamisote. Juha Mälkki on väitöskirjassaan *Herrat, jätkäät ja sotataito* (2008) kuvannut tätä johtamisotetta siten, että sille ominaista on alaisten aloitteellisuuden hyödyntäminen ja tehtävien perusteellinen analysointi. On mielestäni perusteltua käyttää tehtävälähtöisen johtamisotteen periaatetta kaukopartiotoimintaa tarkasteltaessa, vaikka Mälkin mukaan vain saksalaisten maailmansotien käytäntö kykeni noudattamaan tätä (saks. *Führen mit Auftrag*) -logiikkaa.²¹² Tätä näkökulmaa puoltaa myös se, että kaukopartiointiin liittyvässä koulutuksessa miehistä koulutettiin laajan yleisen sotilaallisen osaamisensa ohella entistä enemmän oman alansa asiantuntijoita. Tehtävien luonteesta ja vallinneista olosuhteista johtuen partioiden kokoonpano pyrittiin muodostamaan rationaalisesti sekä miesten henkilökohtaisten ominaisuuksien että erikoisosaamisen pohjalta. Yksinkertaistettuna tämä tarkoitti sitä, että esimerkiksi tuhoamistehtäviin varattiin enemmän pioneerikoulutuksen saaneita miehiä sekä toiminnan analyttisyyttä kuvasi se, että partiomatkat olivat huolellisesti suunniteltuja ja niiden suorittamisen jälkeen niistä laadittiin seikkaperäiset selonteot partiokertomuksissa.

Johtamiselle asettui tehtäväkeskeisessä johtamistavassa suuria haasteita ja se perustui siihen, että toiminta-alueella suorittavan osaston tuli kyetä liikkumaan ja toimimaan mahdollisimman hajautetusti, sillä tilanteita ei voinut ennustaa etukäteen. Tätä näkemystä tukee myös kokeneen veteraanin Antti Porvalin näkemys partion johtajuudesta:

Sissijohtajan tehtäväksi jätetään tehtävän suunnittelu ja suoritustapa eikä mennä määräämään miten tehtävä on suoritettava. Se on aivan välttämätöntä. Käskynantaja voi enintään kysyä, miten johtaja aikoo tehtävänsä suorittaa. Eivätkä siinä mitkään ennakkosuunnitelmat pitäisikään paikkaansa, koska vihollisella on mahdollisuus sotkea suunnitelmat.²¹³

²¹² Mälkki 2008, 153.

²¹³ Luutnantti Antti Porvalin esitelmä tiedustelu-upseerikurssille Santahaminassa 20.11.1951. *Erilaisia näkökohtia, vaatimuksia ja kokemuksia sissitoiminnasta* s. 2–3. Pk 1531. KA.

Esimiesten taholta oli tärkeää, että suorittaville yksiköille annettiin riittävästi niin fyysistä kuin henkistäkin liikkumavaraa tehtävän toteuttamiseksi. Mälkin mukaan se oli saksalaisena käytäntönä luottamista alaisiin, lyhyitä ohjeita, nopeaa suunnittelua ja toteuttamista sekä erityisesti vastuun jakamista. Kaukopartiotoimintaan tämä käy hyvin lähes yksi yhteen, paitsi vastuunjaon kohdalla. Kaukopartionjohtaja oli yksin vastuussa partion toimista, mutta tarvittaessa saattoi keskustella alaistensa kanssa ja kysyä heiltä mielipiteitä ja ottaa ne huomioon päätöksiä tehdessään. Tämän vuoksi logiikassa korostuu avoin ja kannustettu vuoropuhelu joukon sisällä, mutta tästä huolimatta päätöksiä ei kuitenkaan tehdä ”ryhmäpäätöksinä” demokraattisesti. Johtajan valta alaisiin nähden voidaan nähdä vielä korostuneemmaksi kuin perinteisessä johtamistavassa, missä toiminnan keskipisteenä on ihminen, jolle käskyjä välitetään.²¹⁴ Myös Porvalin näkemyksen mukaan tärkeintä oli selvittää miehille partion tehtävä, tavoitteet ja ”summittainen” pituus, eivät annetut käskyt sinänsä, sillä ”meikäläinen mies toimii määrätietoisemmin ollessaan selvillä koko tehtävästä” ja toiminnan onnistuminen oli riippuvainen siitä oliko suunnitelma oikea ja miten miehet olivat ”tehtäviensä tasalla”.²¹⁵

Tehtäväkeskeisessä johtamistavassa fokuksessa oli annettu tehtävä ja sen suorittaminen parhaalla mahdollisella tavalla. Tämä heijastui selkeästi myös toteuttavaan yksikköön, jonka yksilöiden toimintavapaus ja työnjako oli mahdollisimman suuri. Mälkki on tehnyt havainnon, jonka mukaan mahdollisimman suureksi säädetty toimintavapaus olisi selittänyt ”organisen solidaarisuuden” tuntemusta.²¹⁶ Asia on konkreettisesti havaittavissa kaukopartioidissa, joissa partionjohtajana toimi tehtävän mukaan sopivimmaksi katsottu henkilö, joka lähes poikkeuksetta kokosi itselleen miehet partioon harkintansa mukaan. Partionjohtajana ei siis automaattisesti sotilashierarkian mukaan toiminut partion vanhin eli sotilasarvoltaan korkein mies.

Kuten aiemmin partion kokoonpanon suhteen on huomattavissa myös johtajaksi valikointikriteerien suhteen samankaltaista erikoistumista. Tehtävän onnistunut suorittaminen oli holistinen kokonaisuus eli enemmän kuin osiensa summa. Tämä muodosti erityisiä haasteita partion keskinäiselle vuorovaikutukselle. Partionjohtajan tuli siis toisaalta tiedostaa roolinsa johtajana ja pitää siitä kiinni, mutta toisaalta myös luottaa alaistensa osaamiseen ja

²¹⁴ Mälkki 2008, 154.

²¹⁵ Luutnantti Antti Porvalin esitelmä tiedustelu-upseerikurssille Santahaminassa 20.11.1951. *Erilaisia näkökohtia, vaatimuksia ja kokemuksia sissitoiminnasta* s. 3. Pk 1531. KA.

²¹⁶ Mälkki 2008, 153–154.

harkintaan. Perinteinen ”käskyttävä” johtamisote ei voinut toimia pitkälle oman osansa tiedostavista erikoismiehistä koostuvassa kaukopartiossa, vaan johtamisotteen tuli olla miesten persoonallisen yksilöllisyyden tunnustavaa ja samalta tasolta lähtevää. Tietynlainen sissihengen eli solidaarisen kaukopartiomentaaliteetin huokuminen on hyvin selkeästi aistittavissa kaukopartiomiesten muistelmista. Valtaosaa johtajista arvostettiin samoin kuin poikkeuksetta ylempiä esimiehiä, joita kuvattiin rohkeiksi, taitaviksi, vastuuntuntoisiksi ja ennen kaikkea alaisistaan huolta pitäviksi. Luottamus alaisen ja johtajan välillä oli toiminnan elinehto, mistä johtuen kovin montaa kaukopartiomatkaa ei partionjohtaja kyennyt johtamaan, mikäli hänen johtamisotteensa oli ristiriidassa vallitsevan kaukopartion johtamiskäsityksen kanssa.

Syynä tälle on nähtävissä sotilaspedagogiikassa havaittava painottuminen johtajien ja alaisen väliseen vuorovaikutukseen, jossa korostettiin tasa-arvoisempaa ja kunnioittavaa kommunikaatiota. Tarkoituksena oli kasvattaa ja kouluttaa miehistä itsenäiseen toimintaan ja ajatteluun kykeneviä kurinalaisia ja velvollisuudentuntoisia sotilaita. Miehistöä ja upseereita ei haluttu erottaa hierarkioilla vaan ratkaisevaa oli yhteinen tehtävä eli Suomen puolustaminen, johon jokaista miestä katsottiin tarvittavan. Kaukopartiotoiminnassa tämä konkretisoitui hyvin selkeästi, koska ratkaisevinta oli annetun tehtävän suorittaminen parhaalla mahdollisella tavalla, jolloin piintyminen byrokratian hierarkioihin olisi kangistanut ja vaarantanut toiminnan rikkomalla ryhmän koheesiota varsinkin, kun kyseessä oli erikoiskoulutettua, itsensä tiedostavaa Suomen armeijan parhaimmistoa, jolla oli omakohtaista kokemusta ja näkemystä siitä, miten tehtävä parhaiten tuli suoritetuksi. Kaukopartiomiehiä sitoi yhteen tiukan valintaseulan läpäiseminen, yhteinen vaativa koulutus ja vaaralliset partiomatkat. Tästä johtuen kaukopartio oli kompleksinen kokonaisuus, jossa huippuluokkaisina pidettyjen tietojen ja taitojen ohella korostui vuorovaikutukselliset asiat niin miehistön kuin johtajien kesken. Tällä oli hyvin suuri vaikutus armeijainstituution perustavimpaan kivijalkaan, kuriin, joka kaukopartiotoiminnassa ilmeni perinteisen kurikäsitykseen verrattuna poikkeavalla tavalla. Itse toiminta oli normaaliin rintamapalvelukseen verrattuna poikkeuksellista, sillä kaukopartiossa ollessa oli päällystö ja miehistö jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään pitkiä aikoja. Tästä johtuen kannettiin suurta huolta siitä, etteivät partionjohtajat olisi menettäneet auktoriteettiansa:

Aivan erikoista valppautta esimiesten taholta vaatii *kurin* säilyttäminen ja kehittäminen kaukopartiojoukoissa, joissa – johtuen toiminnan laadusta – päälliköt joutuvat usein ja pitkät ajat

elämään liian läheisessä kosketuksessa joukkonsa kanssa ja voivat olla vaarassa menettää arvovaltansa, elleivät huolehdi siitä oikealla tavalla.²¹⁷

Johtajan henkiset ominaisuudet ja moraalisen ”selkärangan” kestävyys joutuivat koetukselle ja suurimpana huolenaiheena on tulkittavissa se, ettei johtaja tullut liiaksi alaiensa kaltaiseksi, jolloin annettujen tehtävien suorittamisen pelättiin vaarantuvan. Miten olla johtaja, joka huolehtii alaiensa turvallisuudesta ja hyvinvoinnista, mutta samalla suurimpana velvollisuutenaan pitää huolen siitä, että hänelle uskottu tehtävä tulee suoritetuksi? Tehtävän onnistumisen kannalta partio tarvitsi lujaa sisäistä kuria ja järjestystä sekä toiseksi toimittaessa vihollisen selustassa paikallisen siviiliväestön mielialoja ei saanut kääntää kaukopartiomiehiä vastaan kurittomalla käytöksellä. Partiojohtajalla tuli olla henkilökohtaista auktoriteettia, mikä oli kurinpidon ehto.²¹⁸ Hyvän johtajan auktoriteetin tuli perustua kunnioitukseen, jonka pohjana oli henkilökohtainen rohkeus, käytännön harkintakyky, huolenpito alaisista ja miehistön mielipiteen huomioiminen. Kurinpidon kannalta esimiehen persoonallisuus oli ensisijainen tekijä ja siihen tuli liittää ”ohjesääntömoraali” yhdistettynä miesten itsensä muodostamaan moraaliiin. Tällöin oli kyseessä johtaja, joka onnistui pitämään hyvän kurin, mikä ei ollut pelkkää sokeaa tottelemista.²¹⁹

Joukon hitsautumisella tiiviiksi kokonaisuudeksi ja lujalla yhteishengellä katsottiin olevan myös haittapuolia, mikäli ne eivät olleet selkeästi hallittavissa. Sotilaspedagogiikassa joukko-psykologian oppien mukaisesti painotettiin ryhmäkäyttäytymistä ja sen hallitsemista. Tämä oli selkeästi havaittavissa kaukopartion johtajuudessa, missä oli selkeää jännitteisyyttä. Johtaja ei voinut ollut mielivaltainen käskijä, vaikka edellytyksenä olikin saada joukko toimimaan kyseenalaistamatta johtajan antamat tehtävät siten, että joukossa vallitsisi yhdenmukainen ylivoimaisuuden tunne. Tässä mielessä henkilökohtainen auktoriteetti, esimerkillisyys ja sosiaalis-psykologiset taidot johtamisen ja toiminnan kurinalaisuuden kannalta korostuivat:

Sissipäällikön tulee osata herättää alaisissaan luottamusta ja kiintymystä siinä määrin, että nämä ovat valmiit sokeasti seuraamaan häntä, hänen tulee herättää niissä oman voittamattomuuden tunnetta ja sellainen usko, että juuri he ovat vihollisen kauhu, niin että tämä suorastaan vapisee heidän tähtensä. Samalla hänen tulee pitää osastossaan yllä mitä ankarinta kuria. Tämä on erittäin tärkeää, sillä sotahistoria osoittaa, että sissit usein osottavat taipumusta vapautua tavallisen sotilaskurin määräyksistä, joiden sijaan he tahtovat asettaa ’omat sissitapan- sa’, jotka usein ovat aivan hillittömät. Usein sissien mieliin juurtuu se käsitys, että kuri on aivan tarpeeton, ja he olettavat useinkin saavansa rankaisematta tehdä mitä tahansa. Tätä vali-

²¹⁷ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 5. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

²¹⁸ Janhila 2010, 78.

²¹⁹ Pipping 1978, 201–202.

tettavaa ilmiötä on tarmokkaasti vastustettava.²²⁰ [...]Sissien tulee aina pitää mielessään, että heille kuuluva suurempi vapaus ei anna heille oikeutta esiintyä hillittömästi kurittoman lauman tavoin, vaan päinvastoin velvoittaa heitä noudattamaan mitä ankarinta kuria ja osottamaan kaikissa tiloissa lainkuuliaisuutta ja oikeudenmukaisuutta.²²¹

Edellä olevasta sitaatista nousee esiin se, että toiminnan erikoislaatuudesta johtuen sisseille oli suotu enemmän vapauksia, mikä puolestaan oli saattanut johtaa niin moraalisesti, eettisesti kuin juridisestikin kyseenalaiseen ja tuomittavaan toimintaan. Suuremman toimintavapauden edellytys toi mukanaan suuremman vastuun, mikä ilmeni kurinalaisena lainkuuliaisuutena ja oikeudenmukaisuutena olivat toimintaolosuhteet mitkä hyvänsä. Vapaus, vastuu, kurinalaisuus ja oikeudenmukaisuus olivat keskeisiä käsitteitä, jotka ilmensivät kaukopartiomiesten ideaalia, jonka tausta on havaittavissa aiemmasta sotilaspedagogisesta ajattelusta. Sen kautta tulkittuna kaukopartiomies oli soturi, joka noudatti tehtävää suorittaessaan kunniallisina pidettyjä moraalisia ja eettisiä periaatteita suhteessa vihollisen selustan siviileihin. Kunniallisuuteen liittyi myös se, että kaukopartiomies ei luovu moraalisisista periaatteistaan äärimmäisessä hädässä vaan oli niiden suhteen peräänantamattoman lujaluonteinen ja siveellinen. Kurinalaisuus oli kunnia-asia, joka oli taannut erityisoikeuksia ja niistä kiinnipitäminen tarkoitti vastuullista ja oikeudenmukaista eettisesti kestäväää toimintaa ja omien henkilökohtaisien mielihalujen tai tarpeiden sivuuttamista. Vaikka kaukopartionjohtaja oli viimekädessä vastuussa partion toiminnasta, pyrittiin miehien mieliin iskostamaan heidän omaa vastuutaan toiminnastaan. Johtaja oli eräänlainen sivistyneiden ja eettisesti kestävien arvojen ja periaatteiden ilmentymä ja valvoja ryhmässään, jotta uhkakuvana näkyneet joukkopsykologian skenaarior ”hillittömästi” ja eläimellisesti toimivista sisseistä ei olisi päässyt aktualisoitumaan. Kuriton ja tarpeeton julmuus olisivat suuresti haitanneet sissien toimintaa jo muutenkin vaarallisessa selustassa kääntämällä alueen siviiliväestön mielialat sissejä vastaan, mistä johtuen kaukopartiomiesten esimiehet ehdottomasti kielsivät alaisiaan harjoittamasta julmuuksia ja väkivaltaa siviileitä kohtaan.

Sissitoiminta toimintälähtöisessä johtamisotteessaan oli eräänlaista tasapainoilua vastuun ja vapauden välillä. Toisaalta suorittavalla miehistöllä tuli olla tarpeeksi vapautta, jotta sen moraalit olisi pysynyt korkealla ja motivaatio raskaisiin koitoksiin ylhäällä. Toisaalta vapauden suhteen ei kuitenkaan ollut syytä mennä liian pitkälle, tästä partionjohtajan tuli pitää huoli, sillä muuten seuraukset olisivat olleet katastrofaaliset. Selustassa kohdattuja siviilejä kohtaan pyrittiin olemaan asiallisia ja rakentamaan heihin hyvät välit. Luonnollisesti säilyneissä kaukopartiokertomuksissa ja muistelmissa ei ole mainintoja siviileihin kohdistuneista

²²⁰ Adaridi 1925, 104.

²²¹ Adaridi 1925, 64.

julmuuksista, mutta ainakin tien läheisissä väijytyksissä saattoi kohteeksi osua myös kolonnan mukana olleita siviilihenkilöitä. Lisäksi partioiden asettamat aikasytyttimellä ajastetut junansuistajathan eivät luonnollisesti valikoineet sitä, minkälainen juna lopulta laukaisi miinoituksen. Muistelmissa kaukopartiomiehet kuitenkin korostivat siviilien kohtelun kohdalla maalaisjärjen käyttöä ja väkivallattomuutta.²²²

Vaikka alaisten haluttiin olevan ehdottoman kurinalaisia päällikkönsä käskyvallalle, ei tämä tarkoittanut, että esimies olisi voinut käyttäytyä autoritaarisesti. Päinvastoin esimiehen, jos kenen, tuli tiedostaa se, mihin hänen joukkonsa oli kykenevä ja otettava huomioon niin partion henkinen kuin fyysinenkin tilanne. Partionjohtajan tuli olla realisti, mitä tarkoittanee äärimmäinen harkitsevaisuus, ettei hän olisi hätiköidyillä päätöksillä vaarantanut koko joukon turvallisuutta. Johtajan tuli kuitenkin olla kykenevä tekemään tarvittaessa nopeita itenäisiä päätöksiä, varsinkin partion tullessa ilmi tai joutuessa takaa-ajoon. Hyvä partionjohtaja johti esimerkillään eli meni itse vaarallisimpiin paikkoihin kysyen vapaaehtoisia mukansa, ei käskien rivijäseniä surmansuuhun. Koko jatkosodan ajan kaukopartiomiehenä palvelut Pauli Savinainen kiteyttää sosiaalisesti taidokkaan, mutta vaativan partionjohtajan ideaalin seuraavasti:

Hyvä partionjohtaja on rauhallinen ja harkitseva. Vaarallisissa tilanteissa hän vakuuttaa, että kyllä me tästä hyvin suoriudumme. Sellainen johtaja Hämmäläinen oli. Hän kyseli miesten vointia ja jaksamista. Hän ei koskaan määrännyt miehiä menemään yksin johonkin, vaan oli itse ensimmäisenä valmis lähtemään ja kysyi, olisiko joku halukas tulemaan mukaan. [...] Toisaalta Jorma oli tunnontarkka, ettei uskonut mitään ennenkuin kävi itse katsomassa Hän kulki myös mielellään keulamiehenä, jota tehtävää monet partionjohtajat kaihtoivat.²²³

Oheisesta lainauksesta ilmenee jo 1920-luvulla sotilaspedagogiikan ajama ideaalikuva upseerista, joka ”yhtä risaisena, savisena ja nälkäisenä kuten miehensäkin” säilytti miestensä luottamuksen ja sai heidät toimimaan toivottomiltakin vaikuttaneissa olosuhteissa. Edelleen esiin nousee johtajan esimerkin vaikutus sekä ennen kaikkea huolenpito alaisista, jonka pohjalta tulkittuna partionjohtaja tiedosti vastuunsa tehtävän suorittamisesta ja tämän vuoksi asettui tasaveroiseen asemaan miestensä kanssa ja oli valmis uhraamaan itsensäkin, mikäli tilanne sitä vaati. Samanlaisiin havaintoihin päätyi myös Knut Pipping johtajuudesta tutkiessaan konekiväärikomppaniensa sosiaalisia suhteita sekä sen virallisia että epävirallisia normeja.²²⁴ Solidaarisuus ryhmän sisällä ja tasa-arvoinen vuorovaikutus ilmenivät luottamuksena ja lujana yhteishenkenä, jotka saivat miehet uskomaan selviytymiseensä ja moti-

²²² TKU/A/86/145–1b.

²²³ Savinainen 2004, 191.

²²⁴ Ks. Pipping 1978.

voitumaan paremmin tehtäviinsä vaikeina aikoina. Tämä korostui varsinkin, kun partiossa oli oltu pitempään. Tällöin mahdolliset muodollisuudet saattoivat alkaa hiertää miesten välejä, mikäli esimies piti johtajan roolistaan tiukasti kiinni ja vaati arvolleen kuuluvaa kohtelua:

Jokaisella sissillähän oli partiomatkoilla omat rasituksensa ja lepo oli kaikille välttämätöntä. Tauot olivat varsin lyhyitä, eikä niiden aikana olisi jaksanut toimia sotilaspalvelijana. Sellainen asetelma ei olisi sopinut kaukopartiomatkojen luonteeseen.²²⁵

Ottaen huomioon toiminnan erityislaatuisuuden ja äärimmäisen niin fyysisen kuin henkisen kuormittavuuden ei yksinkertaisesti suorasukainen ohjesääntöihin perustuva ”kasarmikuri” voinut toimia. Johtajan tuli, kuten jo mainittua, olla tietoinen partion jaksamisesta ja johtamisen ohella olla eräänlaisena sovittelvana esimiehenä. Fyysisen romahtamisen ohella hermojen menettäminen oli pahinta, mitä partion turvallisuudelle saattoi tapahtua. Kaukopartiomiehet muistelivat, kuinka kahden kolmen viikon kuluttua partiossa alkoi olla kireyttä ilmassa, jolloin esimiehen piti jo miettiä, miten sanansa asetteli ”juttelemaan, ei käskevään sävyyn”. Tähän tiedostamattomaan toisten huolehtimiseen ei heidän mukaansa ollut koulutusta, vaan jokaisen oli tähän itse valmentauduttava. Hirteishuumori ja nauruksi pistäminen olivat keinoja, joilla hermoja kiristävää ”jonninjoutavaa ajattelua pyrittiin välttämään”.²²⁶

Kriittisissä tilanteissa pyrittiin neuvottelevalla otteella rakentavaan ratkaisuun. Esimerkiksi henkisessä katkeamispisteessä ollutta tai haavoittunutta miestä pyrittiin kaikin keinoin tukemaan: hänelle annettiin ensiapua, huollettiin ja varustusta kevennettiin, jotta hän olisi kyennyt jatkamaan matkaa. Jos huolenpidon alaisena ollut kaukopartiomies oli vaaraksi itselleen riisuttiin hänet aseista, jottei hän olisi vaarantanut koko partion turvallisuutta. Mikäli mies totaalaisesti ”väsähti” eli henkisesti luhistui ja alkoi hermoilla, pyrittiin hänet saamaan evakuoituksi selustasta tilanteen mukaan mahdollisimman nopeasti. Jokaisella miehellä oli katkeamispisteensä, mistä johtuen hermoilevan ja epävarman mielialan ei missään nimessä haluttu tarttuvan toisiin partiomiehiin. Kaukopartiomiesten tuli erikoisjoukkosotilaina hallita monia asioita ja taitoja, mutta tärkeimpänä oli kuitenkin oman itsensä ja erityisesti mielensä hallitseminen sekä toisista huolehtiminen.

²²⁵ Savinainen 2004, 192.

²²⁶ TKU/A/86/145-1a.

Sissihenki kaukopartion integriteetin ilmentymänä

Kaukopartiojoukoissa tulkintani mukaan pyrittiin saamaan aikaiseksi aiemmin sotilaspedagogiikassa painotettua ”henkevää kuria”, jonka mukaan ulkoisien auktoriteettien ja sokean tottelevaisuuden tilalla oli yksilöllisesti sisäistetty kurinalaisuus. Tämä henkevä kuri liittyi yhteen Kaukopartio-oppaassa ilmaistuun ”sissihenkeen”, jolle ei kuitenkaan anneta tarkempaa määritelmää, mutta on nähtävissä, että siinä viitataan sotilaiden laadullisiin ominaisuuksiin kokonaisvaltaisesti:

Mitä tärkeintä on huolehtia siitä, että kaukopartiojoukkojen ja niiden toimivien elimien kunto pysyy korkeana ja tasaisena, koska saavutusten mittana on yleensä heikoin mies joukosta. Kaikkien johtajien on pyrittävä kasvattamaan yksikköihinsä erityinen korkea *sissihenki*, joka viime kädessä yksin kykenee kohottamaan nämä erikoisjoukot niille uskottujen vaativien tehtävien tasolle ja arvoisiksi.²²⁷

Sissihengessä idealisoitui kaukopartiojoukkojen ja sissitoiminnan ydin, joka kaikesta fyysisestä ja ruumiillisesta painotuksestaan huolimatta oli luonteeltaan henkistä. Sissihengessä on havaittavissa jo aiemmin esiintuodun tehtäväkeskeisyyteen liittynyt holismi, jonka kautta tulkittuna sissihenki tarkoittaa ideaalia kokonaistoimintatasoa. Tämä taso oli ensisijaisesti henkinen, mutta se ilmeni laaja-alaisesti yksilöissä, jotka olivat kokonaisuuden tiedostavia moraalisesti vastuullisia osia. Tämä liittyi jo kansalaisyhteiskunnan ja sotilaskasvatuksen painottamaan kansalaisten sivistysprojektiin, jonka mukaan tarkoituksena oli kasvatuksen avulla sivistää kansalaisiaan tasa-arvoisen tasavaltaisen kansallisvaltion velvollisuuksiin. Näiden velvollisuuksien mukaan eläminen takasi sekä yksilötasolla yhteiskunnan takaaman suojan ja vapaudet että yhteiskunnallisella tasolla entistä paremmat edellytykset kansalliselle menestymiselle. Kaukopartion kohdalla samankaltainen analogia on huomattavissa ja vaikka partioissa oli hierarkiansa, niin sissihengen mukaan miehiä yhdisti ja tasa-arvoisesti yhteinen tehtävä eli velvollisuus ja siitä sisäistetty tahto suorittaa se parhaalla mahdollisella tavalla. Ilman laaja-alaista ja syvälle ulottuvaa kansalaisten kasvattamista ja haluttujen arvojen ja normien iskostamista nuoriin kansalaisiin sissihenki tuskin olisi voinut saada sellaisia ilmenemismuotoja, jotka saivat yksilön äärimmäisillä henkisillä ja fyysisillä ponnisteluilla ylittämään tai uhraamaan itsensä.

Sissihengessä on tulkittavissa toiminnan eettinen kestävyys, jonka mukaan niin rivimiesten kuin johtajienkin tuli tiedostaa ja sisäistää toimintaansa liittyneet velvollisuudet ja vastuut.

²²⁷ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 5. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

Jotta toiminta olisi ollut mahdollisimman tuloksekasta oli miehille annettava tarpeeksi vapauksia ja luotettava heidän osaamiseensa. Vapaus ei missään nimessä tarkoittanut mielihajujen ja impulssien mukaan toimimista, vaan oli ideaalitasolla ehdottoman sisäistettyä kurinalaisuutta. Tämä näkyi erityisesti siinä, miten tavattuihin siviileihin suhtauduttiin ja kuinka heitä kohdeltiin, mistä johtuen heidän inhimillistä kohtelua voi pitää kaukopartioiden normina ja kunnia-asiana. Tällä toisaalta haluttiin tehdä selkeä ero viholliseen ja erityisesti sen partisaaneihin, joiden tekemiä julmuuksia siviilejä kohtaan oli useita. Moraalisesti itsensä likaaminen viattomien verellä oli tuomittavaa ja sitä vältettiin, mutta myös vihollisen kanssa tapahtuneissa yhteenotoissa turha julmuus oli paheksuttavaa. Toiminnan luonteesta johtuen taistelut vihollisen kanssa olivat lyhyitä ja niitä seurasi nopea irtaantuminen, joten käytännöllisistä ja turvallisuuteen liittyvistä syistä ”pitempiaikaiseen vihanpitoon” ei toisaalta ollut mahdollisuutta.

2.4. Sissi taistelee ja kuolee yksin – sotiluus yksilöissä ja yhteisössä

TAISTELE yksin ja keskellä elämän pirstaleiden naura uhallakin, sillä mikään – rakas ystävä – ei voi Sinua auttaa, jos Kohtalo päättää sinut kukistaa, mutta kaatuessasikin älä häpeä tappiotasi, vaan kohtaa kohtalosi tyynin sieluin. Kaiken loppusumma on Kuolema. Sen pahempaa ei ”Kismet” voi sinulle tarjota. Voita kuoleman pelko ja Sinun ei tarvitse pelätä mitään. Kanna tuskasi yksin – silloin olet ainakin elänyt rohkeasti. Kuolemallasi maksat vain sen, minkä olet velkaa elämällesi.²²⁸

Lainaus kiteyttää sen mielenmaisemallisen ideaalin, jota kaukopartiomiehiltä edellytettiin. Miesten tuli olla rohkeita, itsensä uhraavia ja korkeasti motivoituneita miehiä, joille kuolemanpelko ei ollut este toiminnalle. Oliko rohkeassa mielessä kyse pelkästä tyynestä fatalismista? Väitän, että ei, vaikka toki joukkoon mahtui heitäkin, jotka eivät tunnustaneet pelänneensä ja elivät kuin jokainen päivä olisi ollut viimeinen. Fatalismi olisi todennäköisimmin latistanut miesten motivaatiota yrittää viimeiseen asti. Monissa kaukopartiointia koskevissa muistelmissa ja kertomuksissa käy selkeästi esiin keskeinen kaukopartiomiesten miehisyyden koodi, peräänantamattomuus ja kunnia. Kyseessä oli enemmänkin stoalaisen filosofian esiintuomaa mielenlujuutta ja sisäistä rauhallisuutta ja väistämättömän hyväksymistä. Kuolemanpelon voittamisessa oli kyse elämisestä rohkeasti olosuhteiden mukaan ja ennen kaikkea velvollisuutensa täyttämistä yhteisen hyvän vuoksi ilman, että olisi esiintuonut siihen liittyvää raskautta ja tuskaa. Kuitenkin yksilölliseen kohtaamiseen liittyy myös yhteisöllinen taso siitä, mikä oli kunniakkaan arvokasta. Partioissa jokaisella jäsenellä oli omat rasituksen voitettavanaan ja eräänlaisena kirjoittamattomana lakina oli ”sissi ei valita” –mentaliteetti,

²²⁸ Karvinen 1960, 264.

jonka mukaan kielteinen asennoituminen ja purnaaminen eivät johtaneet mihinkään konkreettiseen. Mieli täytyi pitää kurissa ja ennemmin optimistisena epävarman tulevaisuuden suhteen, jotta kurinalainen asennoituminen toimintaan olisi säilynyt yllä.

Kaukopartioiden vaarallisuudesta ja rasittavuudesta on puhuttu paljon, mutta luvuiksi muuttuna ilmenee seuraavaa. Kaukopartiomatkoilla pataljoona tasolla kaatuneita ja kadonneita oli seuraavasti: 79 kaukopartiomiestä joko kaatui tai katosi kaukopartiomatkalla. Kuusi kaukopartiomiestä kuoli muulloin kuin kaukopartiomatkalla. Vuositasolla kaatuneiden, kuolleiden ja kadonneiden jakautuminen oli seuraavanlaista: 1941 12 miestä (14,29%), 1942 23 miestä (27,38%), 1943 12 miestä (14,29%) ja 1944 37 miestä (44,04%) Pataljoonan kirjatut kokonaistappiot olivat yhteensä 87 vainajaa, joista kaksi lottaa.²²⁹ Oheisesta taulukosta 1 näkyy selkeästi sodan loppuvaihetta kohden tultaessa yleisen sotatilanteen kehittyminen tappioita tarkasteltaessa. Vuoden 1944 tappiot suhteutettuna kaikkien kaukopartio-osastojen yhteenlaskettuihin tappioihin ovat hyvin suuret. Huomattavaa on niin sanotun hyökkäysvaiheen kaukopartioiden suhteellisen pienet tappiot, kun niitä verrataan toisiin joukko-osastoihin. Osasto Vehniäisen suuria tappioita varsinkin vuoden 1942 kohdalta selittää virolaisen 13 miehisen partion totaalinen tuhoutuminen. Kaikkiaan tarkasteltaessa ErP 4:n tappioita kokonaisuutena on huomattava se, että kaukopartio-osastot eivät saavuttaneet koko sota-aikana määrävahvuutta ja hyvin pienetkin muutaman miehen tappiot, vaikka eivät lukuina sinänsä tunnukaan suurilta, vaikuttivat kuitenkin suhteellisesti huomattavasti enemmän. Tämä edelleen korostui, kun kyse oli erikoiskoulutuksen saaneista ja kokeneista sotilaista, joiden korvaaminen uusilla miehillä oli hyvin haastavaa.

Taulukko 1. Kaukopartio-osastojen tappiot 1941–1944 (kaatuneet ja kadonneet)

Osasto	1941	1942	1943	1944	Osaston tappiot yht.
Vehniäinen	4 hlöä/11,8%	16 hlöä/47,1%	1hlö/2,9%	13 hlöä/38,2%	34 henkilöä
Kuismanen	4 hlöä/25%	-	6 hlöä/37,5%	6 hlöä/37,5%	16 henkilöä
Martina	2 hlöä/11,1%	2hlöä/11,1%	3hlöä/16,7%	11 hlöä/61,1%	18 henkilöä
Paatsalo	1 hlö/9,1%	2 hlöä/18,2%	1 hlö/9,1%	7 hlöä/63,6%	11 henkilöä
Suhde osastojen kokonaistappioihin/v	13,9%	25,3%	13,9%	46,8%	79 henkilöä

²²⁹ Saressalo 1987, 358–359. Liite 4. ErP 4:n sankarivainajat.

Vertailuna käytän Knut Pippingin urauurtavan sosiologian väitöskirjan tutkimusta *Kompaniet som sambälle*.²³⁰ (1947), jossa Pipping tutki JR 12:sta eli ”jätkäjäkäreihin” kuulunutta konekiväärikomppaniaa osallistuvalla havainnoimisella. Komppania kuului rykmentin toiseen pataljoonaan, jonka tappiot koko toisen maailman sodan aikana olivat yhteensä 173 kuollutta eli yli kaksinkertaiset ErP 4:ään verrattuna.²³¹ Pippingin oman komppanian tappiot olivat jatkosodan aikana kaatuneina (66) ja kadonneina (22) yhteensä jatkosodan aikana 88. Vuosittain tappiot jakautuivat seuraavasti: 1941 48 miestä (54,5%), 1942 kahdeksan miestä (9,1%), 1943 10 miestä (11,4%) ja 1944 22 miestä (25%) kaikista kaatuneista ja kadonneista.²³²

Kaukopartioinnin asettamat korkeat ja kuluttavat vaatimukset otettiin huomioon myös siinä, että henkilöstöä täydennettiin vapaaehtoisista ja erityisesti huomiota kiinnitettiin soveliaimpien upseerien ja aliupseerien valintaan. Halutuista miehistä oli sota-aikana pulaa. Kansallisuudella tai alkuperällä ei ollut suurta merkitystä, kunhan mies vain täytti kaukopartioiden asettamat henkiset ja fyysiset kriteerit ja oli luotettavaksi todettu. Mielenkiintoisen ryhmän muodostavatkin erityisesti puna-armeijasta Suomeen loikanneet ja heimopakolaiset. Myös virolaisia oli suhteellisen runsaasti kaukopartiojoukoissa.²³³ Suomen eliittijoukkoihin siis pääsi, jos oli luotettavaksi todettu ja omasi erinomaisen kunnan, tietotaitoa ja oikeanlaisen asenteen toimintaan. Toiminnan kuluttavuudesta johtuen kaukopartioiden mukana olleille suositeltiin siirtoa kevyempään palvelukseen suhteellisen lyhyenkin palvelusajan jälkeen, etteivät miehet olisi palaneet loppuun.²³⁴ Tämä asia näkyy myös siinä, että hyvin moni kaukopartiojoukoissa palvellut mies suoritti ainoastaan sen ensimmäisen ja viimeisen kaukopartion, jonka jälkeen hakeutui tai siirrettiin toisenlaiseen palvelukseen.

Hyvin monen kohdalla kaukopartioinnin realiteetit konkretisoituivat viimeistään ensimmäisessä suoritettussa kaukopartiossa. Osasto Vehniäisessä 129:stä palvelleesta miehestä 33 eli lähes 26 prosenttia miehistä teki ainoastaan yhden kaukopartiomatkan, mutta tässä yhteydessä on syytä huomata, että yksi virolaisista vapaaehtoisista koostunut 13-henkinen partio

²³⁰ Ensimmäinen laitos julkaistiin sosiologian väitöskirjana Åbo Akademiassa vuonna 1947 nimellä *Kompaniet som sambälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941 – 1944*. Käytän vuonna 1978 julkaistua Heikki Vilénin suomentamaa toista laitosta *Komppania pienois-yhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941 – 1944*.

²³¹ Pipping 1978, 55–58 ; Suomen sodissa menehtyneet 1939–1945.

<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/index.php?joukkoos=II/JR%2012>. Luettu 20.5.2014.

²³² Pipping 1978, 56.

²³³ Ks. mm. Janhila 2009, 105–108 ja 2010, 69–76; Saressalo 1987 passim.

²³⁴ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 5. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

tuhoutui täysin ensimmäisellä matkallaan syyskesällä 1942.²³⁵ Osasto Kuismasessa vastaavat luvut olivat 171 partiomiehestä 26 prosenttia eli 45 miestä teki yhden kaukopartion. Osasto Marttinassa prosentuaalinen ja lukumääräinen osuus oli pienin, vaikka se oli vahvuudeltaan suurin osasto: 189 kaukopartiomiehestä vain 13 prosenttia eli 25 miestä teki ainoastaan yhden kaukopartion. Pohjoisimmassa osastossa Paatsalossa lukemat olivat seuraavat: 133 miehestä lähes 20 prosenttia eli 26 miestä teki ainoastaan yhden matkan. Tilastojen mukaan eniten partiomatkoja teki Osasto Paatsalon Antti Hiiri, jolle matkoja kertyi yhteensä 25 ja noin 100 kaukopartiomiehelle kertyi yli 10 matkaa.²³⁶ Kaikkiaan kaukopartio-osastot suorittivat jatkosodan aikana yhteensä 263 kaukopartiomatkaa ja Lapin sodassa saksalaisten selustassa 12 kaukopartiota. Osasto Vehniäisen osuus jatkosodan partioista oli 70 partiota, Kuismasen 55, Marttinan 75 ja Paatsalon 63.²³⁷

Lukujen suuntaa-antavuudesta huolimatta niin sanottujen ”kokelaiden” osuus kaukopartiojoukoissa oli suuri. Suurimpana selittävänä tekijänä oli toiminnan vapaaehtoisuus, mutta todennäköistä oli myös riittävän erikoisjoukkosodankäynnin valmentamisen puute. Kaukopartiointihan oli aloitettu lähes tyhjästä ja voikin pohtia olisiko jo aiemmin rauhanaikana aloitetulla kouluttamisella saatu parempi vastine kaukopartioinnille. Suomen armeijaa voisi pitää heikosti valmistautuneena erikoisjoukkosodankäyntiin ja siinä onnistuminen jäikin pienen ryhmän toteuttamaksi. On havaittavissa se, että jokaisessa osastossa oli tietty kantajoukko, joka palveli läpi sota-ajan. Monelle heistä oli valmennusta ja koulutusta alettu antaa jo talvisodan kynnyksellä, talvisodassa tai välirauhan aikana. Sodanaikana täydennyksenä tulleilla oli tiukka seula läpäistävänään niin itsensä, partiokollegoiden kuin olosuhteidenkin puolesta. Luontaisten ominaisuuksien lisäksi tarvittiin siis huomattavissa määrin koulutuksellista valmentamista, joka niin sanotulle kantajoukolle oli muodostunut jo ennen jatkosotaa ja kantajoukon sisäinen integriteetti ja koheesio vain vahvistuivat sodan aikana.

Mikä tätä kantajoukkoa sitten piti kasassa, vaikka mahdollisuus toisenlaiseen isänmaan palvelemiseen oli aina mahdollista? Isänmaallisuus oli hyvin monen kaukopartiomiehen syynä lähteä kaukopartiointiin. Seuraava edesmenneen kaukopartiomies Mauri Kärpäsän toteamus sota-ajasta antaa suuntaa siitä, mitä isänmaan palveleminen oli ja mitä se äärimmilleen vietyinä yksilötasolla tarkoitti.

²³⁵ Virolaisista vapaaehtoisista ja osasto Vehniäisen partiosta 46/1 Suomen sotahistorian ensimmäisestä sotatilanteeseen liittyvästä laskuvarjomaahanlaskusta ks. Saressalo 1987, 141–144.

²³⁶ Saressalo 1987, 314–343. Liite 3. Partiomies- ja henkilöstöluettelot. 3.1. Partiomiesluettelot. Oheiseen luetteloon kerätty kaikki ErP 4:ssä palvelleet partiomiehet sekä heidän suorittamansa kaukopartiot.

²³⁷ Saressalo 1987, 310–313. Liite 2. Partiotaulukot.

Sellaisia aikoja ne kyllä olivat, joita ei mielellään muistele, mutta jotka siitä huolimatta eivät mielestä pois katoa tämän maallisen saapastelun aikana. Minä olen aina toivonut sellaista aikaa, jolloin saa tehdä mitä haluaa. Rakastan rauhaa sanan koko voimalla.²³⁸

Sota-aikaa ei toisaalta haluta muistaa, mutta se on jäänyt niin vahvasti kiinni mieleen, että sitä ei voi unohtaa. Jotta tämän kokemuksen kanssa oli mahdollista elää oli kokemukselle annettava korkeampi merkitys, joka tässä lainauksen tapauksessa tarkoitti ennen sotia vallinneen yhteiskuntajärjestyksen eli rauhan ja vapauden turvaamista. Sota kuitenkin jätti jälkensä miesten mieliin ja kehoihin, vaikka ”kaikki sotavammat eivät suinkaan näy päällepäin”, kuten Pauli Savinainen asian ilmaisee ja jatkaa:

Jos joku uskottelee käyneensä läpi sodan saamatta henkisiä vammoja, on mennyt lukkoon, kätkee ja kieltää kaikki inhimilliset tunteensa. Hän on rakentanut suojamuurin itsensä ja sotatapahtumien väliin voidakseen elää ja toimia normaalisti. Niitä henkisiä suojamuureja pystytettiin silloin, kun sodanaikaisista asioista ja kokemuksista ei ollut lupa puhua. Oli pidettävä asiat omana tietonaan, muutoin sai kuulla olevansa sotahullu.²³⁹

Sodan kovimpinakin hetkinä toivo pyrittiin kääntämään parempaan tulevaisuuteen ja rauhaan, jonka edestä taisteltiin, jotta kaikilla isänmaan kansalaisilla olisi ollut vapaus ”tehdä mitä haluaa”. Monet kaukopartiomiehet olivat olleet mukana suojeluskuntatoiminnassa ja saaneet sekä kansalaiskasvatuksen että sotilaskoulutuksen kautta vankan isänmaallisen kasvatuksen. Tätä vakaumuksellista isänmaallisuutta ja suojeluskuntalaista taustaa suosittiin värväyksessä, mutta suojeluskunnan jäsenyys ei ollut ehdoton edellytys valituksi tulemiselle. Kaukopartiomiehet muistelivat syitä lähdölle ja he ilmaisivat syyksi isänmaallisen hengen ja halun säilyttää isänmaan, mutta mukaan mahtui myös henkilökohtaista kunnianhimoa.²⁴⁰ Mukana oli myös henkilöitä, jotka olivat menettäneet talvisodan jälkeen kotiseutunsa sekä heitä, jotka olivat jo aiemmin ennen sotia loikanneet Suomeen sekä sodanaikana sotavangeista värvättyjä kaukopartiomiehiä. Heidän motiivejaan voi pitää seikkailun ja kunnianhimon lisäksi hyvinkin erilaisina ja henkilökohtaisina. Osa saattoi haluta nähdä vielä kotiseutujaan ja joitakin vei eteenpäin kansallis- ja heimotunne ja inho bolsevismia kohtaan.²⁴¹

Henkisten motivaatioiden lisäksi oli nähtävästi myös puhtaan materiaalisia kannustimia kaukopartiointiin ryhtymiselle. Jo rauhan aikana mukana olleille salaisen partioinnin miehille tiedusteluretket olivat taloudellisesti olleet hyvin kannattavia. Sota-aikana luonnollisesti

²³⁸ Kansa Taisteli – miehet kertovat. Iltasanomien erikoislehti 28.6.2012, s. 58.

²³⁹ Savinainen 2004, 196.

²⁴⁰ TKU/A/86/145–2–1e.

²⁴¹ Janhila 2009, 107.

vastaavia palkkioita kaukopartiomiehille ei maksettu, mutta etuisuudet verrattuna tavallisiin joukko-osastoihin olivat huomattavasti paremmat niin varustuksen, muonituksen, vapaaajan kuin lomienkin suhteen. Lisäksi on huomioitava se, että kaukopartiomiehet olivat iältään 20–25 vuoden paikkeilla ja vielä pääsääntöisesti perhe-elämään sitoutumattomia. Tällaisen henkilön oli toisaalta helpompi ”seikkailla selustassa” eli sitoutua ja motivoitua vaaralliseen ja pitkäkestoiseen kaukopartioelämään. Asioiden tärkeysjärjestys varmasti muuttui, mikäli kotona olisi ollut vaimo ja lapset odottamassa joiden ainoa turva ja elannon lähde sodassa ollut mies usein oli.

Isänmaallisuuden ohella kaukopartiojoukoissa keskeisiksi nousseet asiat eivät tulleet annettuina. On havaittavissa niitä komponentteja varhaisvaiheen sotilaspedagogisesta keskustelusta ja teoriasta, jotka myöhemmin osoittautuivat elintärkeiksi kaukopartiointia kannattaviksi voimiksi. Ensisijaisesti itsenäiseen ja oma-aloitteeseen toimintaan perustuva taitava sotiluus oli keskiössä. Toiseksi edelliseen liittyen kaukopartiomiehen tuli olla taipuvainen kurinalaisuuteen ja osata toimia myös ilman esimiehensä välitöntä valvontaa. Kolmanneksi pätevän ja kyvykkään johtajan ominaisuudet korostuivat kaukopartioissa, joissa toisaalta oli tarvittaessa oltava yksilöllisen lujatahtoinen ja säälimätön, mutta toisaalta myös alaisista ja heidän turvallisuudesta huolta kantava. Näiden pohjalta kehittyi henkevä kurinalaisuus eli kaukopartiojoukoissa sissihenki ja peräänantamattomuus, jotka ilmenivät luottamuksellisina suhteina ja yhteistyönä johtajien ja alaisten välillä. Psykologian vaikutus korostui hyvin suuresti ennen kaikkea siinä, että pyrittiin löytämään ”oikeat miehet oikeille paikoilleen” ja edelleen jatkokouluttamisen avulla kehittämään erikoistumista partioissa. Sosiaalisesti miesten oli osattava tulla toimeen keskenään, mikä käytännössä tarkoitti sitä, että jokaisen yksilön oli asetettava kollektiivinen hyvinvointi ja menestyminen omien mielihalujen edelle.

Knut Pippingin kuvaamaa ”jermuilua”, jonka parhaiten jälkipolvet tietävät Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta*, ei liiemmin esiintynyt kaukopartioyksiköissä. Tälle ei toisaalta ollut tarvettakaan, sillä toiminnallisesta tehtäväkeskeisyydestä johtuen sotilasaines oli valikoitua ja vapaaehtoisena paremmin motivoitunutta. Tähän liittyen kaukopartioissa ei ollut havaittavissa niin selkeää miehistön ja päällystön välistä ”herra – jätkä” vastakkainasettelua kuin Pippingin komppaniassa. Alaisiinsa hyvä johtaja suhtautui veljellisesti arvoa antaen ja piti yllä alaisten kunnioitukseen perustuvan auktoriteettinsa ja luottamuksen henkilökohtaisella esimerkillään. Toinen asia kuitenkin oli, miten kaukopartiomiehet käyttäytyivät esimerkiksi lomilla tai vieraassa sotilasympäristössä, jossa olisi pitänyt asettua tiukan muodollisen

kurin ”ohjesääntömoraaliin”. Jermuilu sinänsä voi näyttää kielteiseltä ja jopa kurittomalta asialta, mutta kuten Pipping kuvaa oli sillä taistelumoraalia ja yhteenkuuluvuuden tunnetta nostava voima. Kuten Pippingin konekiväärikompaniassa niin myös kaukopartiomiehillä oli selkeä normijärjestelmänsä, minkä mukaan he toimivat ja käyttäytyivät. Sen mukaan oli vastustus suurta kaikille käskyille, joiden sisältöä ei ymmärretty tai niiden suorittamista pidettiin kokonaisuuden kannalta yhdentekevänä. Kuitenkin omassa ryhmässä oltiin tiukan kurinalaisia omien normijärjestelmien mukaisesti.²⁴²

Eriyisen korostuneeksi muodostui kaukopartiomiesten tietyn tyyppinen jo aiemmin Jokisen esiintuoma soturikoodi, jolle kunnia oli ensisijaisen tärkeä. Sekä lähteissä että tutkimuskirjallisuudessa on esimerkkejä kaukopartiomiesten keskuudessa esiintyneestä kurittomuudesta ja yleisestä häiriön aiheuttamisesta lukuisien sankaritarinoiden ohella. Ehkä tietynlainen soturikunnia sai aikaiseksi sen, että kaukopartioryhmän vastaisia normeja vastaan käyttäytyvät miehet saivat osakseen halveksuntaa ja heitä kohtaan saatettiin käyttäytyä perin väkivaltaisestikin. On olemassa useita esimerkkejä siitä, kuinka Päämajan kaukopartiomiehistöön kuuluneet henkilöt saattoivat käyttäytyä palvelusaikansa ulkopuolella hyvinkin epäasiallisesti. Niin sanottuja ”koiraslottia” halveksittiin, eikä haluttukaan ymmärtää heidän muodolliseen arvoonsa perustuvaa asemaansa. Esimerkiksi partiotoiminnassa mukana olematonta sotilasvirkailijaa ei tahdottu totella, eikä hänen käskyillään ollut arvovaltaa, jos hän oli ”ylimielinen tai osoitti rohkeuden puutetta”.

OsKulla oli omat sotilasvirkailijansa [...], jotka osasivat antaa arvoa sekä muiden työlle että omalleen. He sulautuivat porukkaan kokonaisuuden välttämättöminä ja tärkeinä osina, ja heitä pidettiin todella arvossa. Sattuipa kuitenkin niin, että eräs virkailija, nuori kaveri, melkein pä koulupoika vielä, käsitti oman arvonsa todellista kovin paljon korkeammaksi, mikä pahinta, hän myös käyttäytyi sen mukaisesti. Se ärsytti erityisesti Aulis Vehniäistä ja tämän ylintä ystävä Vile Suokasta. Siitä lähtien virkailijalla ei enää ollut rauhaa, milloin vain ystävykset sattuivat paikalle. Olipa sitten OsKussa riennot [...] nautintoaineet alkoivat vaikuttaa, mieliala nousi tähtiin. Prosentit kuten tiedetään vaikuttivat ihmisiin eri tavoin. [...] nuori virkailija tuli avanneeksi suunsa väärällä hetkellä ja täysin väärässä seurassa. Tuskin ylimieliset sanat oli lausuttu, kun Aulis ja Vile iskivät häneen kiinni. Virkailijaa retuutettiin pitkin ja poikin [...] lopulta toisen kerroksen ikkunasta. Tosin häntä ei pudotettu pihamaalle, huljutettiin vain kuten ravistelun tarpeessa olevaa pölyriepua, ja vedettiin taas sisään. Kun ilmaretkeilijä oli jälleen saanut lattialankut jalkojensa alle, hän pääsi riuhtautumaan irti ja matkaan. [...] kun he itse eivät viitsineet lähteä karkulaisen jälkeen, he laskivat irti susikoiran ja usuttivat sen sisään painelleen jälkeen.²⁴³

Oheisesta lainauksesta ilmenee, mihin asti pahimmillaan kaukopartiomiehet olivat valmiita menemään, jotta saivat normejaan vastaan rikkoneet ”takaisin ruotuun”. Tilanne oli vielä tukalampi niiden kohdalla, jotka tulivat kaukopartiojoukkojen ulkopuolelta ja pitivät kiinni

²⁴² Pipping 1978, 32–34.

²⁴³ Mäkelä 1966, 152–153.

muodollisesta arvovallastaan. Tämä muodollisesta asemasta ja sen tuomasta vallasta kiinnipitäminen on nähtävissä tietynlaisena kunnianloukkauksena kaukopartiomiehiä kohtaan, joiden arvomaailma perustui käytännön koviin näyttöihin yhteisistä tehtävistä ja niiden pohjalta muodostuneeseen tasavertaiseen, välittömän lujaan yhteishenkeen, jossa ryhmän etu asetettiin oma-aloitteisesti yksilöiden edun edelle.

Tämä perinteisen sotilaskurin kannalta kompleksinen ryhmädynamiikka ja siinä vallinneet arvot olivat myös kaukopartio-osastojen esimiesten tiedossa ja näyttääkin siltä, että esimiehet suojelivat alaisiaan ja osoittivat tietynlaista ymmärrystä heidän edesottamuksilleen. Tapahtuneet rikkeet pyrittiin ”lakaisemaan maton alle”, minkä suhteen kaukopartioyksikön päälliköillä oli suuri valta. Yksikköjä johdettiin lähes patriarkaalisesti, minkä pohjalta päällikkö oli kuin ”isä”, joka antoi sanktionsa rikkeiden laadun mukaan, ja kun rikkeen tehnyt oli ”sovittanut syntinsä”, ei asiaa viety pitemmälle. Sanktioina tavallisimmin oli rikkomuksista työrangaistuksia kuten ylimääräistä halonhakuuta, arestin käyttöä ei juuri muistelmassa esiinny. Vakavammissa rikkomuksissa kuten esimerkiksi Eugen Wistin kohdalla uhkasi kuitenkin jo sota-oikeus ja siitä vähintäänkin vankeusrangaistus²⁴⁴.

Oikeuteen asti asioiden viemistä osastoissa pyrittiin välttämään ja rikkomukset pyrittiin hoitamaan sisäisesti. Wistin kohdalla aiemmin vaadittu ankara vankeusrangaistus muuttui hänen esimiestensä vaikutuksella 30 vuorokauden arestirangaistukseksi, minkä lisäksi Wist siirrettiin kaukopartioitehtävistä pois. Tosin varsin pian hän kuitenkin palasi leipätyönsä ääreen.²⁴⁵ Kaukopartiotoiminnassa otettiin erivapauksia suhteessa armeijan viralliseen ohjesääntönormistoon, mikä näkyi hyvinkin suurena miesten henkisenä ja fyysisenä liikku-
matilana sekä osaston esimiesten suurena valtana. Näkisin, että tällä asialla oli myös suuri vaikutus siihen, miksi kaukopartiomiesten keskuudessa muodostui niin luja yhteishenki, joka suojeli myös niitä yhteisönsä jäseniä, jotka olivat rikkoneet sekä yhteiskunnan normeja että yleisiä sotilasohjesääntöjä vastaan. Tässä mielessä sekä esimiehet, että alaiset olivat yhdessä rintamassa yhteisen tehtävänsä vuoksi, joka asetettiin kaiken muun edelle. Yksikön pääl-

²⁴⁴ Pääsiäisen aikoihin vuonna 1942 osasto Vehniäisen kaukopartiomiehiä oli komennuksella tilapäisessä osasto Uimosessa, jonka tehtävänä oli hävittää selustassa oleva huoltokeskus. Osa iskua odottelevista miehistä kuitenkin menetti itsekontrollinsa alkamalla ryypätä, minkä seurauksena humalaiset miehet aiheuttivat häiriötä tukikohdassa. Tilanne eskaloitui konfliktiksi sotilaspoliisin kanssa, minkä seurauksena alueen rintamakomentaja Aarne Snellman vaati joukkioille ankaria rangaistuksia kapinasta. Tähän ei kuitenkaan päädytty, kun Snellman itse kuoli kesken asiankäsitteilyn lentopommituksesta saamiinsa vammoihin. Porvali 2013, 269–270. Ks. myös Ahtosalo 1998, 132–140.

²⁴⁵ Porvali 2013, 269–270. Ks. myös Ahtosalo 1998, *Kaukopartiointia Syväriältä etelään* s. 132–140.

likön oli toiminnan tuloksellisuuden sekä miesten sitoutumisen ja motivoitumisen kannalta järkevämpää sivuuttaa kokonaisuuden kannalta irrelevantteina pidetyt asiat.

Sosiaalisesti tarkasteltuna jo kaukopartiokoulutukseen pääsemistä voi pitää sotilaallisena kunniana, mutta varsinaisena initaatoriittinä täysivaltaiseksi kaukopartiossien joukkoon pääsemiselle oli ensimmäinen suoritettu kaukopartiomatka. Kokeneemmat partiomiehet muistelivat useiden ensikertalaisten menneen ”lukkoon” ja alkaneen oireilla fyysisesti ennen matkalle lähtöä. Tämä saattoi ilmetä muun muassa psykosomaattisena oireiluna kuten selittämättöminä mahakipuina. Partioon lähdön suhteen oltiin kuitenkin tiukkoja, sillä partiossa täytyi olla terve mies.²⁴⁶ Tähän viimehetken poisjäämiseen ei kuitenkaan suhtauduttu tuomitsevasti, sillä matkan rasitukset ja vaatimukset olivat kokeneiden miesten tiedossa. Partiossa täytyi olla niin henkisesti kuin fyysisesti terve ja sosiaalisesti ryhmään sopiva. Yhdenkin partiomiehen haavoittuminen tai sairastuminen partiossa saattoi vaarantaa koko partion turvallisuuden ja vähimmilläänkin haittasi tehtävän suorittamista.

Tulokkaiden ollessa partiossa korostivat kokeneemmat partiomiehet maalaisjärjen käyttöä, jonka omaksuminen oli monenkin tulokkaan kohdalla vielä kadoksissa. Tämä ilmeni erityisesti hermojen hallinnan suhteen esimerkiksi valmistauduttaessa väijytykseen. Liian hätäinen toiminta saattoi pilata koko partiomatkan tarkoituksen, mikä pahimmillaan tarkoitti elämän ja kuoleman kamppailua takaa-ajajien kanssa. ”Hyvä juttu saattoi mennä plöriäksi heikkohermoisten ensikertalaisten takia”.²⁴⁷ Vaikka kaukopartiomiehiä valmennettiin monipuolisesti tulevia tehtäviä varten olivat matkojen realiteetit niin fyysisen rasituksen, uupumuksen kuin henkisen paineen muodossa monelle sellaisia asioita, jotka saivat monen miehen voimavarat kulumaan loppuun. Miesten jaksamiselle kaukopartioinnissa kiinnitettiin suurta huomiota. Partion palattua matkaltaan pyrittiin miehistö nopeasti kuntouttamaan, jotta se olisi kyennyt aloittaa valmentautumisen seuraavalle matkalle. Huollollisina keinoina olivat saunominen, riittävä lepo ja lisätyt muona-annokset. Henkinen huolto ja viihtyisyys olivat tärkeässä roolissa, sillä:

Mielialan huolto näyttelee kaukopartiojoukoissa hyvin ratkaisevaa osaa. Miehistön oma-aloitteista innostusta kunniakkaaseen, mutta rasittavaan palveluksen on kaikin soveliaain keinoin pidettävä yllä, sillä ”kannettu vesi ei kaivossa pysy”.²⁴⁸

²⁴⁶ Lampinen 1979, 29–31.

²⁴⁷ TKU/A/86/145-2-2a.

²⁴⁸ Marttina 1944: *Kaukopartio-opas (KaPO)*, 36. PUOLUSTUSVOIMAT, 9457 N:o 1509/II/sal. T-5973/8. KA.

Partiomatkan jälkeen miehistö kokoontuikin saunomaan, jolloin he saivat myös nautittavakseen annosviinansa. Pelkän fyysisen puhdistautumisen ja ”ryyppäämisen” lisäksi partion jälkeisellä saunomisella oli hyvin suuri merkitys kaukopartiomiehille. Sitä voi pitää myös eräänlaisena henkisen puhdistautumisen paikkana, jossa yhteen kokoontuneet miehet oma-kohtaisesti kävivät läpi partiomatkaa, sen tapahtumia ja kokemuksia debriefing –tyyppisesti. Riittävän levon jälkeen palkkiona hyvistä suorituksista miehet usein pääsivät lomille ja irti toiminta-alueesta. Jälkihuoltoon liittyvää tunnelmaa muisteli eräs kaukopartiomies muistelmissaan seuraavasti: ”oli se aina mukavaa päästä kotiin, kun kaiken maailman seikkailut takana. Tuntui, että oli onnellinen vielä jos oli onnistunut reissu”²⁴⁹.

Toimintamoraalin korkealla pitämisessä miehille suotiin myös vapauksia ja erikoisoikeuksia. Miesten viihtyisyyteen kiinnitettiin huomiota, missä onnistuttiinkin, sillä kaukopartioiden ulkopuolista vapaa-aikaa muisteltiin lähes siviilimäisenä vapautena. Vapaa-ajallaan kukin teki, mitä parhaakseen näki: metsästi, kalasti, urheili ja viljeli, eikä tällaisia ”puhdetöitä” katsottu esimiesten puolelta tuomitsevasti. Kaikkein tärkeintä oli se, että annetut tehtävät tulivat suoritetuksi mahdollisimman hyvin. Lisäksi mahdollisiin rikkomuksiin suhtauduttiin joukon sisäisinä asioina, mikä osaltaan selitti entistä suurempaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Tässä asiassa sosiaalinen ryhmäpaine muokkasi yksilöiden käyttäytymistä haluttuun suuntaan, jonka pohjalta muokkautui ”aseveljeys, joka on kerran tullut koettua [...] On kuin veriside, joka aina syttyy uudestaan.”²⁵⁰ Tällainen sosiaalisten suhteiden välitön avoimuus, toiminnan vapaus ja yhteiset kokemukset saivat aikaan ”veljeä ei jätetä” –mentaliteetin, joka kaukopartiojoukoissa oli hyvin tiivis. Silti jokainen oli oma yksilönsä ja ”mitä erilaisempia oltiin sitä paremmin tunnuttiin sopeutuvan”, tällöin ”turha virallisuus oli vierasta kaverien, jopa pomojen kesken!”²⁵¹ ”Miehen mitta” olivat teot, luottamus partiokaverihinsa sekä molemminpuolinen pyyteetön toisesta huolehtiminen. Tämän kaukopartiomies joutui yhä uudelleen ja uudelleen partiomatkoillaan todistamaan. Ehkä tämän ja toiminnan salaisen luonteen vuoksi kaukopartiomiehet olivat saavutuksistaan vaiteliaan vaatimattomia ja varoittelivat nuorempia kollegoitaan kertomasta liikaa, ettei ”pissa nousisi” päähän. Kehuminen nähtiin heikkoutena ja itsetunto piti ansaita teoilla, ei puheilla. Suurinta sankaritekoa kaukopartiomiesten mukaan oli huolehtia toisista.²⁵²

²⁴⁹ TKU/A/86/145–2–1e.

²⁵⁰ TKU/A/86/146–2f, TKU/A/86/147–2–1a.

²⁵¹ Savinainen 2004, 188–189.

²⁵² TKU/A/86/146-1e;

Kaukopartiomiesten maine ja urhoollisuus nousivat esiin sodan aikana ja heitä voi katsoa arvostetun hyvin suuresti. Tämä on selvästi nähtävissä, kun tarkastellaan minkälaisissa tehtävissä toimineille henkilöille annettiin sodan aikana Suomen armeijan korkeimpia kunniamerkkejä Vapaudenristin 2. luokan Mannerheim-ristejä Näistä Mannerheim-ristin ritareiksi nimitetyistä yhteensä 191:stä miehestä 19 toimi kauko- ja tiedustelupartiomiehinä. Kun tämän edelleen suhteuttaa tutkimuskohteeseeni Päämajan kaukopartiomiehiin on luku kahdeksan miestä lisätynä yhdellä, joka siirtyi päämajan kaukopartioihin jo nimitettynä ritarina. Eli lähes 10 prosenttia nimitetyistä ritareista toimi kaukopartioinnissa ja heistä lähes puolet Päämajan kaukopartioissa.²⁵³

Valtiosallolla tiedostettiin kaukopartiomiesten kansallinen ja kulttuurinen merkitys Suomen puolustamisessa, mikä on nähtävissä heille myönnettyjen kunnia- ja ansiomerkkien suuressa määrässä. Valtio tunnusti ja kunnioitti kaukopartiomiesten saavutuksia ja oli osaltaan kannustamassa ja motivoimassa heitä vaaralliseen toimintaan, jonka turvin valtiollinen selviäminen, kansakunnan ja kulttuurin vapaus olisivat selvinneet. Ideaalitasolla näiden miesten velvollisuutena oli olla kansalainen, joka kykeni äärimmäisiin suorituksiin itsensä uhraamalla, jotta ”kotiliesien” liekki olisi palanut myös tulevaisuudessa. Käytännöllisellä tasolla tämä ilmeni kaukopartiomiehille elämisenä ja toimimisena niiden arvojen ja periaatteiden mukaisesti, jotka hänelle oli iskostettu niin kansalaiskasvatuksen kuin sotilaskasvatuksen- ja koulutuksen muodossa tasa-arvoisena, sivistyneenä ja itsenäisesti toimivana vastuullisena kansalaisotilaana. Vastuullisuus ja eettisyys näkyivät erityisesti utilitaristisessa kaukopartiomentaliteetissa, jonka tärkeimpänä periaatteena oli toisesta huolehtiminen, mikä oli yhteisön selviämisen edellytys.

²⁵³ Hurmerinta 2006, 338. LIITTEET: Kauko- ja tiedustelupartiomiehet.

LOPPULAUSE

Päämajan alaisuudessa toimi jatkosodan aikana reilut 600 kaukopartiomiestä, jotka suorittivat tilastollisesti katsottuna sadoittain kaukopartioita ja tuhansittain kuljettuja kilometrejä vihollisen selustassa. Näillä raskaan hikiä ajoittain kiroilun, sadattelun ja hirteishuumorin säästämällä matkoilla kaatui tai katosi yhteensä 79 miestä. Näiden henkensä ja ruumiinsa isänmaalleen antaneiden miesten kohtalosta on jäänyt jäljelle merkintä laadittuihin asiakirjoihin ja elävä muisto sodasta selvinneiden miesten mieliin. Sodankäynnin kannalta Päämajan kaukopartiomiesten toiminta tuotti tiedustelutietoa ylimmälle sodanjohdolle, jotta maa ei olisi tullut yllätetyksi. Kyseessä oli modernin sodankäynnin vaateisiin kehitetty erikoisjoukkosodankäynnin muoto, jonka ensisijaisena tehtävänä oli tuottaa tiedustelutietoa, mutta samalla se myös sitoi ja kulutti vihollisen resursseja selustassa harjoittamallaan sissitoiminnalla. Vaikka suomalaiset kaukopartioiden olivat jatkosodan aikainen ilmiö ja modernin sodankäynnin tarpeisiin kehitettyä erikoisjoukkotoimintaa, oli se kuitenkin mielenkiintoinen sekoitus vuosisataisia traditioita yhdistettynä uudenaikaisimpiin tieteellisen maailmankuvan painottamiin oppeihin ihmisten johtamisesta, kouluttamisesta ja yleensä sopeuttamisesta muuttuvan ennakoimattomiin olosuhteisiin.

Kaukopartiotoiminnan perustana oli kattava sotilaallinen koulutus, joka aikakauden sotilaskasvatuksen diskurssissa kulminoitui asevelvollisten perusteelliseen kouluttamiseen, kasvatamiseen ja valmentamiseen sodan aikaisia olosuhteita silmällä pitäen. Vaatimustaso asevelvollisten kohdalla koulutustasoltaan suhteellisesti muita maita jäljessä olleessa Suomessa oli kova ja olikin silmiinpistävä, kuinka perusteellisesti asevelvolliset haluttiin kouluttaa. Sotilailta vaadittiin omatoimisuutta, itseohjautuvuutta, nopeaa rationaalista päätöksentekokykyä ja sisäistettyä kurinalaisuutta. 1900-luvun alkupuolella perustavanlaatuisesti muuttunut mielikuva sodankäynnistä vaikutti suomalaisessa sotilaskasvatustieteen diskurssissa sotilaiden laadullisten ja ennen kaikkea henkisten ominaisuuksien korostamiseen. Tätä ei nähty pelkästään sotataidollisena asiana, vaan koko kansakuntaa turvaavana ja suojelevana kehittämis- ja sivistämisprojektina. Kansalaisista muodostuvan asevelvollisuusarmeijan tehtävänä oli olla koko miespuoleisen kansan kasvatustila, joka iskosti kansalaistaitojen- ja velvollisuuksien merkitystä niin yksilöä kuin yhteiskuntaa ja valtiota suojaavina tekijöinä. Kurinalaisuuteen totuttamisen ohella keskeinen asia oli omaksuttaa koulutettaville oikeanlainen arvomaailma ja maailmankatsamus, jotka tekisivät asepalveluksen suorittamisen tärkeäksi osaksi osallistuvaa tasavaltaisuuteen perustuvaa kansalaisuutta. Aseistetulla kansalla tuli olla korkean

isänmaallinen ja laillista esivaltaa kunnioittava maailmankatsomus, ettei armeija voisi kääntyä sitä vastaan. Armeija nähtiin erottamattomana osana yhteiskuntaa, kansaa ja kulttuuria ja se haluttiin tuoda elimelliseksi osaksi toinen toistaan täydentävää kokonaisuutta. Tämä ei olisi ollut mahdollista, jos armeijan koulutusikänteet eivät olisi muuttuneet, eikä myöskään ilman yhteiskunnan arvomaailman muokkautumista. Suomen itsenäistymisen jälkeisiä vuosikymmeniä kuvasti laajasti koko kansakunnan taisteluun valmentaminen.

Taistelu vapaudesta oli aikakauden retoriikan keskeisin sisältö. Ihmisen tuli taistella ja ponnistella, jotta voisi olla vapaa, mutta vapaus ei tarkoittanut sitä, että olisi voinut tehdä, mitä parhaakseen näki. Se tarkoitti koko kansakuntana kollektivistisutilitaristisessa hengessä sitä, että yhteisö oli asetettava itsensä edelle ja toimittava sen parhaaksi. Tämä tarkoitti jo lapsesta pitäen itsensä kasvattamista kurinalaisuuteen, hyveellisyyteen ja itsehillintään stoalaisen ihmiskuvan ihanteen mukaisesti. Tämä kurinalaisuuden ja itsehillinnän korostaminen ei kuitenkaan tarkoittanut ehdotonta alistumista ja sokeaa tottelemista vaan tiedostavaa siveellistä lujaluonteisuutta, jonka ideaali oli sivistynyt kansalaistaidot omaava, uhrautuva hyveellinen kansalainen.

Kansalaisten ominaisuuksia tuli kehittää ja jalostaa, mistä johtuen aikakautta leimasi hyvin pitkälle ylhäältä alas suuntautuva yhteiskuntasuunnittelu, jossa ennen kaikkea psykologisesti ihmiskuvaa ja arvomaailmaa muokkaamalla pyrittiin ohjaamaan kansalaisten toimintaa haluttuun suuntaan. Oppivelvollisuuden perustuva kansakoulu ja asevelvollisuuden perustuva kansalaisarmeija olivat keskeisimpiä areenoita, joilla tätä indoktrinaation kaltaista vaikuttamista kansalaisiin tapahtui. Tutkimusaineistosta esiin nousseena tyyppinä oli kasvatuksen arvopohjaisen ihanteellisuuden ohella tieteellisyyden ja sen tuoman eksaktiuden korostaminen kasvatuksessa ja sen metodeissa. Sotilaspedagogiikan keskeisimmät teoreetikot Hannes Anttilan ja Heikki Nurmion johdolla korostivat sotilaskasvattajien laaja-alaista pätevyyttä ja perehtyneisyyttä niin kasvatustieteen kuin psykologiankin perusteisiin.

Sotilaspedagogiikka kuitenkin koki vastustusta varsinkin vanhemman, korkeammassa asemassa olevan upseeriston keskuudessa, joka koki sen nuorten jääkäritaustaisten upseerien tungetteluna ja epämieluisena yrityksenä ottaa valta sotilasorganisaatiossa. 1920-luku oli erinäisten jännitteiden, yhteiskunnallisen väkivaltaistumisen ja sen arvomaailman raaistumisen aikaa. Tämä heijastui myös sisäisesti hajanaiseen armeijaan, mikä näkyi ulospäin varusmiesten kohtelussa, joka varsinkin aluksi tapahtui hyvin moninaisten käytänteiden ja traditi-

oiden mukaisesti. Vasta 1930-luvulle tultaessa, kun armeija saatiin yhtenäisemmäksi ja paremmin organisoiduksi, alkoi myös teoreettisten oppien soveltaminen käytäntöön näkyä. Sotilaskoulutuksessa oli entistä enemmän kouluttajia, jotka olivat saaneet oppinsa enemmän aitoa ja tasavertaisempaa vuorovaikutusta painottavan modernin sotilaspedagogiikan mukaisesti. Jännitteitä ja hajaannusta aiheuttanut sukupolvellinen ja kokemuksellinen kuilu oli kuroutumassa umpeen ja 1930-luvun lopulla varusmieskoulutuksen saaneiden sotilaskoulutus poikkesi suuresti siitä, mitä se oli ollut vajaat 20 vuotta aikaisemmin. Tässä ajassa myös sotilaspedagogiikan ajatukset olivat kehittyneet ja niiden periaatteiden vaikutus näkyi myös käytännön ohjesäännöissä ja oppaissa.

1920- ja 1930-luvuilla käydyn opillisen keskustelun pohjalta on kiteytettävissä esiin ideaali sotataito, joka rakentui kurinalaisuuden, velvollisuudentunteen sekä esimiesten ja alaisten välisen lujan luottamuksen muodostamalle pohjalle. Tämän ideaalin ilmenemismuotona oli järkkymätön ja peräänantamaton puolustustahto, jonka avulla uskottiin selvittävän sodan ajan olosuhteissa. Jatkosodan aikaisten kaukopartiomiesten mentaliteetin ja ajatusmaailman voi katsoa saaneen hyvin suuresti vaikutteita tästä varhaisvaiheen sotilaspedagogiikan muokkaamasta sotataidosta ja sitä ilmentäneestä ideaalisotiluudesta, jolle ominaista oli itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan perustuva itseohjautuvuus ja moraalisiin perusteisiin sisäistetty kurinalaisuus. Kaukopartiomiehille sotilaspedagogiikan luomaa ideaalisotiluutta edusti sissihenki, jonka elementtejä olivat horjumaton henkilökohtainen itseluottamus, kunnioitukseen ja luottamukseen perustuva vuorovaikutus, jotka kiteytyivät veljeä ei jätetä –mentaliteettiin. Toki suuri merkitys joukkohengen muokkautumiselle oli myös kaukopartiomiesten toimintaolosuhteilla sekä niiden kautta muokkautuneella ryhmäkäyttäytymisellä ja sen periaatteilla. En kuitenkaan näe, että pelkkä sodanajan olosuhteissa muodostunut luja sosiaalinen ryhmähenki olisi yksin kyennyt selittämään toiminnan taustalla olevaa ajattelu- ja arvomaailmaa ja sen ilmenemismuotoja.

Kaukopartiotoiminnan edellytyksenä oli yleinen sotilaallinen koulutus, jonka katsottiin antavan riittävät sotataidolliset edellytykset kaukopartiomieheksi hakeutumiselle, mutta niitä tuli edelleen syventää ja laajentaa erikoiskoulutuksella kaukopartiointiin. Kaikkiaan partiomiehille haluttiin luoda sellaiset valmiudet, että he kykenivät toiminaan vihollisen selustassa itsenäisesti omiin valmiuksiinsa ja tietotaitoonsa luottaen. Kaukopartiomiesten sotiluutta koskevassa diskurssissa esiin nousi monialainen ammattimaisuus, erityisosaaminen ja koulutuksen perusteellisuus. Näiden pohjalta tarkasteltuna kaukopartiotoiminta kytkettiin osaksi

suurempaa sotataidollista kokonaisuutta, joka edellytti toiminnan entistä tarkempaa suunnittelua ja työn laadun korkeaa tasoa. Kaukopartiotoimintaa kehitettiin läpi sota-ajan jatkuvan oppimisen periaatteen mukaisesti yhteistyönä eri tahojen kanssa. Tämä korostui erityisesti tehtävien suorittamisessa vastuussa olleiden partionjohtajien kohdalla, sillä heidän tuli olla omatoimisia, itsenäisiä ja aktiivisia sekä laaja-alaisesti päteviä ja perehtyneitä työhönsä.

Toiminnan poikkeavuudesta johtuen kenestä tahansa ei ollut kaukopartiotoimintaan sotilaallisista valmiuksistaan huolimatta. Tässä mielessä kaukopartiotoiminta tekee eroa perinteiseen sotilaspedagogiikan ajattelumalliin, jossa kaikille löytyi paikka armeijassa. Tämän pohjalta kaukopartiojoukot oli hyvin eksklusiivinen yhteisö, johon kaikkia ei toivotettu tervetulleiksi. Kaukopartiodiskurssin pohjalta tulkittuna sinne hakeutuvalla miehellä tuli olla erikoista luonnetta, joka näkyi horjumattomana henkilökohtaisena itseluottamuksena, sillä kaukopartioissa jouduttiin toimimaan ilman ulkopuolista materiaalista ja henkistä tukea. Tässä on nähtävissä sotiluuden ideaali, joka oli kurinalaista, taidollisesti huippuluokkaista ja vastuullista toimintakykyä ennakoimattoman vaativissa olosuhteissa ja siihen katsottiin yltävän vain henkisesti ja fyysisesti parhaan miehistöaineksen.

Kaukopartiotoiminnan erityisyyden vuoksi kaukopartioiden johtamistapa poikkesi tavanomaisesta ja keskeistä sille oli tehtäväkeskeisyyteen liittynyt avoin ja kannustettu vuorovaikutus alaisten ja johtajan kesken tehtävien suorittamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla. Ideaalijohtaja kaukopartiointia tutkittaessa oli itsenäinen, lujatahtoinen, älykäs ja vastuullinen esimerkillään, ei ”natsoilla” johtava. Erikoiskoulutetuista miehistä koostuneessa kaukopartiossa molemminpuolinen luottamus ja samalta tasolta yhteistyö olivat keskiössä, joiden pohjalta muotoutui jo varhaisemman sotilaspedagogiikan esiintuoma henkevä kurinalaisuus, mitä kaukopartioissa edusti orgaanisen solidaarisuuden ilmentämä sissihenki. Sotilaspedagogiikan painottama aidompi ja tasa-arvoisempi vuorovaikutuksellisuus olivat lyöneet itsensä läpi kaukopartioiden johtamisotteeseen ja yksiköissä ilmenneeseen veljeä ei jätetä – mentaliteettiin.

Kaukopartioiden johtamistavalla sekä esimiesten ja alaisten läheisyydellä oli suuri vaikutus sotilaskuriin, joka poikkesi perinteisestä kurikäsityksestä siten, että se ei asettanut niin suurta arvovaltaa muodollisille auktoriteeteille. Kaukopartiomiehet tarvitsivat kuitenkin lujaa sisäistä kuria ja itsehillintää ja mielen hallintaa toimiessaan kaukana vihollisen selustassa. Kuri ja johtaminen itsessään kaukopartioinnista käsin analysoituna eivät tarkoittaneet soke-

aa tottelemista ja mielivaltaista ”simputusta” vaan niille ominaista oli se, että esimiehet kykenivät yhdistämään miesten itsensä muodostaman moraalin viralliseen ohjesääntömoraaliin. Esimiehen tehtävä oli hyvin haastava ja siinä ensisijaisesti ratkaisi hänen persoonallisuus ja henkilökohtainen auktoriteetti. Tausta-ajatuksena tässä on nähtävissä Elmo Kailan painottama peräänantamattoman puolustustahdon muokkaaminen, joka vei joukot vaikka läpi harmaan kiven joukossa vallinneen yhdenvertaisuuden tunteen vuoksi. Samankaltainen vastaavuus oli havaittavissa myös kaukopartiojoukoissa, joiden arvomaailma vapauden, vastuun, kurinalaisuuden ja oikeudenmukaisuuden ohella nojasi hyvin pitkälle patriarkaalisen arvomaailman miehisen kunnian käsitteeseen, jonka loukkauksille kaukopartiomiehet aineiston perusteella tulkittuna olivat herkkiä. Luja luottamuksellisuuteen, huolehtimiseen ja kunnioitukseen perustuva yhteishenki teki kaukopartiomiehistä eksklusiivisen yhteisön, mikä näkyi monesti vaiteliaana ja välinpitämättömänä suhtautumisena yhteisön ulkopuolisiin henkilöihin. Sodan ajoittain kaoottisissakin olosuhteissa ryhmä kääntyi sisäänpäin ja haki sieltä turvaa sekä uskoa selviytymiseen ja toivoa yllä vaikeina aikoina. Kaukopartiotoiminta edellytti rohkeaa mieltä ja horjumatonta henkilökohtaista itseluottamusta, mikä ilmeni vaativissa olosuhteissa itsehillintänä ja mielialankurina ja taidokkuutena. Tärkeimmäksi asiaksi yhteisen selviytymisen kannalta nousi kuitenkin toisesta huolehtiminen, joka kaukopartiomiesten mukaan oli suurinta sankaritekoa.

Tämän työn myötä toivon saaneeni raotettua kaukopartiotoimintaan liittyvää ajattelu- ja arvomaailmaa. Aatehistoriallista tutkimusta tästä hyvin mielenkiintoisesta, mutta työläästä ja rohkeaa mieltä vaativasta tutkimusalueesta ei ole ollut saatavilla. Tänä päivänä julkisuudessa oleva käsitys kaukopartiomiehistä on heitä suuresti ihannoiva, tämä kunnia ja arvonto heille ja heidän uhrauksilleen suotakoon. Myyttisen sankaritarinan taustalla on havaittavissa myös tietoisesti muokattua sankarikulttia, josta koko kansan haluttiin saavan voimaa ja toivoa epävarmoina aikoina. Mielenkiintoinen ja nykyaikaan liittyvä tutkimuskohde olisi selvittää lähihistorian sotilaskoulutuksessa vahvasti hyödynnettyä perinnetoimintaa ja sen korostamaa kansakunnan menneisyyden uhrautuvien esitaistelijoiden esimerkin velvoittavuutta. Tämän työn pohjalta laajemman vertailukohdan saamiseksi olisi tärkeää myös selvittää sotilaspedagogiikan luoman ideaalisotiluuden esiintymistä ja mahdollisia ilmenemismuotoja tavallisissa sodanaikaisissa joukko-osastoissa. Työni tutkimuskohde on tässä suhteessa ollut hyvin pieni ja jo ennakolta hyvin tiukkaan valikoitu, mikä osaltaan selittää kaukopartiomiesten edustavuutta sotilaspedagogiikan luomien sotiluusideaalien valossa. Laajempien johtopäätösten teko edellyttää laajempaa aatehistoriallista jatkotutkimusta.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO (KA) Sörnäisten toimipiste

14. Divisioona. Esikunnan tiedustelutoimisto (toimisto II) 1941 - 1944
Salainen kirjeenvaihto 1944. T-5973/8. Marttina 1944, *Kaukopartio-opas*.

Ilmavoimien viestivarikko. Ilmavalvontaerikoiskurssi 1942 Seuraaja
25.5.1942 alkaen Osasto Hartikainen.

Yleinen, salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto 1942. T-829.

Porvali Antti, yksityisarkisto. Pk 1531. *Erilaisia näkökohtia, vaatimuksia ja ke-
kemuksia sissitoiminnasta* – esitelmä vuodelta 1951.

HISTORIAN, KULTTUURIN JA TAITEIDEN TUTKIMUKSEN LAITOKSEN
ARKISTO

TKU-kokoelma, Turun yliopisto

Äänitteet: Kaukopartiomuistelmat TKU/A/86/144–147

II Painetut lähteet

1. Ohjesäännöt ja oppaat

Jalkaväen ohjesääntö I, 1939. 3. painos.

Puolustusministeriö/Koulutusosasto, 1939: *Sissiopas*

Puolustusministeriö/Koulutusosasto, 1939 *Tiedusteluopas*.

2. Lähdekirjallisuus

Adaridi 1925

Karl Adaridi, *Sissitoiminta* (suom. Oiva Linturi).
Otava, Helsinki.

Ahtosalo 1998

Mauri Ahtosalo, *Kaukopartiointia Syväriältä etelään*.
Omakustanne.

- Anttila 1929 Hannes Anttila, *Upseeri ja aliupseeri opettajana*. Sana ja miekka Oy, Tilgmannin Kirjapaino, Helsinki.
- Brantberg 2009 Robert Brantberg, *Kaukopartioritari. Sissikersantti Mikko Pöllä*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Heikkala 1938 A Heikkala, *Piirteitä sielunhoito- ja valistustyöstä kahdenkymmenvuoden ajalta*. Teoksessa Grün, Söderholm, Tapanainen, Turkka, Heikkala & Saari (toim.), *Tampereen rykmentti 1918–1938*. Lahden kirjapaino- ja sanomalehti Oy.
- Hollo 1927 Juho Hollo, *Kasvatuksen teoria. Jobdatus yleiseen kasvatukseen*. WSOY, Porvoo.
- Hurmerinta 2006 Ilmari Hurmerinta, *Mannerheim –ristin ritarit. Ritarmatrikkeli 2006*. Toinen uudistettu painos. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi.
- Kaila 1925 Elmo E. Kaila, *Puolustuslaitos ja puolustustabto. Kolme ensimmäisillä sotilapedagoogisilla kursseilla Helsingissä 18–20.11.24 pidettyä luentoa*. Kouvolan Kirja- ja Kivipaino Oy.
- Marttinen & Tikkanen 2004 Eero Marttinen ja Jorma Tikkanen, *Ampukaa arvojärjestyksessä! Osasto Marttinan jälkeensä jääneet paperit*. WSOY, Juva.
- Mäkelä 1966 Jukka L. Mäkelä, *OsKu: Tiedustelua ja kaukopartiointia välirauhan ja jatkosodan ajoilta*. WSOY, Porvoo.

- Nykänen 2004 Heikki Nykänen, *Sissisotaa: sissipäällikön muistelmia jatkosodasta ja Lapin sodasta*. 2.painos. Alea-kirja, Saarijärvi.
- Pirhonen 1980 Pentti Pirhonen, *Sissien sotaa. ErP 4:n salapoluilta*. Karisto, Hämeenlinna.
- Ringbom 1918 Lars Ringbom, *Inbördetskriget i Finland. Psykologiska anteckningar*. Holger Schildts Förlag, Helsingfors.
- Savinainen 2004 Pauli Savinainen, *Vuimeinen partio*. Joensuun yliopistopaino.
- Snellman 1930 Snellman Johan Vilhelm, *Kootut teokset VII. Tutkielmia ja kirjoitelmia*. (suom. Juho Hollo) WSOY, Porvoo.
- Soininen 1919 Mikael Soininen, *Lyhyt kasvatus- ja opetusoppi*. (toinen painos) Otava, Helsinki.
- Tapanainen 1938 A Tapanainen, *Koulutuksen kehitys*. Teoksessa Grönn, Söderholm, Tapanainen, Turkka, Heikkala & Saari (toim.), *Tampereen rykmentti 1918–1938*. Lahden kirjapaino- ja sanomalehti Oy.

3. Sanoma- ja aikakauslehdistö

Iltasanomat. Kansa taisteli – miehet kertovat, Iltasanomien erikoislehti 28.6.2012.

Kansa Taisteli. Miehet kertovat: kuvauksia sotiemme tapahtumista. Sotamuseo yhdistys 1957–1986.

Kasvatus ja koulu, Kasvatusopillinen aikakauskirja. 1914–1969.

Sana ja Miekka. Aikakauslehti puolustustahdon lujittamiseksi. 1924–1929.

Sotilaskalenteri 1936.

Suomen sotilasaikakauslehti. Vuodesta 1935 Sotilasaikakauslehti. Upseeriliiton julkaisuja.

- Anttila 1926 Hannes Anttila, *Upseeriston pedagogisesta kasvatuksesta*. Suomen sotilasaikakauslehti 1926 s. 527–533.
- Anttila 1927 Hannes Anttila, *Pakokanhu sodassa*. Sana ja Miekka. 1927 s. 356–362.
- Karvinen 1960 Onni Karvinen, *Kohtalokas lento*. Kansa taisteli 1960, s. 264–266.
- Kraemer 1931 Kraemer B.A, *Mietteitä pätevyyskokeista joiden perusteella asevelvollisten jakelu jv yksiköissä olisi suoritettava*. (*Bulletin*) *Belge des Sciences Militairen mukaan*. Suomen sotilasaikakauslehti 1931 s. 103–114.
- Kuuskoski 1930 U. Kuuskoski, *Upseerien sotilaspedagogiset opinnot*. Suomen sotilasaikakauslehti 1930 s. 322–344.
- Lindeman 1937 K-E. Lindeman, *Muutamia saksalaisen ja ranskalaisen sotilaan luonteenomaisia piirteitä*. Sotilasaikakauslehti 1937 s. 547–551.

- Mantere 1914–1915 a Oskari Mantere, *Eräitä siveyskasvatusopin pääkohtia*. Kasvatus ja koulu 5/1914–1915, s. 223–230.
- Mustakallio 1927a Hannes Mustakallio, *Muutama sana pelko-ilmistä*. Sana ja Miekka. 1927 s. 58–63.
- Mustakallio 1927b Hannes Mustakallio, *Mietelmiä sodanaikaisen pelko-ilmion vastustamisesta*. Sana ja Miekka. 1927 s. 105–108.
- Nurmio 1923 Heikki Nurmio, *Eräitä arvosteluja miliisistä, kansanaseistuksesta ja sotilaskasvatuksen merkityksestä*. Suomen sotilasaikakauslehti 1923 s. 86–96.
- Nurmio 1925a Heikki Nurmio, *Lyhentääkö asevelvollisuusaikaa Suomessa*. Suomen sotilasaikakauslehti 1925 s. 265–269.
- Nurmio 1925b Heikki Nurmio, *Erään armeijamme kasvatuskysymyksiä koskettelevan kirjoituksen johdosta*. Sana ja Miekka 1925 s. 327–335.
- Sundman 1927 Sundman A, *Palvelusajan pituus jalkaväkikoulutuksen kannalta*. Suomen sotilasaikakauslehti 1927 s. 237–244.
- Wikman 1934 Wikman L, *Pätevyyskokeet käytäntöön*. Suomen sotilasaikakauslehti 1934 s. 283–301.
- Viljanen 1936 T.V. Viljanen, *Varusmiesten koulutus*. Sotilaskalenteri 1936.
- Virkkunen 1925 Paavo Virkkunen, *Kasvatuksellisen vaikutuksen tehostaminen armeijassamme. Ehdotus 'isien neuvoston'*

järjestämiseksi armeijaan. Kasvatus ja koulu s. 81–85.

III Sähköiset lähteet

Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet.

<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/index.php?joukkoos=II/JR%2012>. Luettu 20.5.2014.

IV Tutkimuskirjallisuus

Ahlbäck 2006

Anders Ahlbäck, *Mitä miehen on kestävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilla sukupuolihistorian valossa.* Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Ahlbäck 2010

Anders Ahlbäck, *Soldiering and the making of Finnish manhood. Conscription and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939.* Uniprint, Turku.

Aho 1993

Jouko Aho, *Sieluun pürretty viiva. Psykologisia perinteitä suomenmielisestä sielutietestä kokeelliseen kasvatustoppiin.* Kustannus Pohjoinen, Oulu.

Arola 2003

Pauli Arola, *Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924.* Yliopistopaino, Helsinki.

Bourke 2006

Joanna Bourke, *Uusi sotahistoria.* (suom. Ville Kivimäki. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.)

- Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Elfvengren 2010 Eero Elfvengren, *Vibollisen selustassa: Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939-1944.* Otava, Keuruu.
- Heiskanen 1989 Raimo Heiskanen, *Saadun tiedon mukaan... Päämajan johtama tiedustelu 1939-1945.* Otava, Helsinki.
- Hyrkkänen 2002 Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli.* Vastapaino, Jyväskylä.
- Janhila 2009 Jaana Janhila, *Sissisotaa kaukopartiossa: Osasto Marttinan partiokertomukset 1941-1942.* Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Janhila 2010 Jaana Janhila, *Sissisotaa kaukopartiossa II: Osasto Marttinan partiokertomukset 1943-1944.* Kariston Kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Jokinen 2006 Arto Jokinen, *Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota.* Teoksessa Kinnen ja Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Kivimäki 2006 Ville Kivimäki, *Sotilaan taakka. "Vibollisen tuhoamisen" dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta.* Teoksessa Kinnen ja Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

- Kivimäki 2013 Ville Kivimäki, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalais-sotilaiden bermoista 1939 – 1945*. WSOY, Helsinki.
- Kivirauma 2004 Joel Kivirauma, *Klassiset kysymykset ja niiden esittäjät*. Teoksessa Kivirauma, Lehtinen ja Rinne. *Johdatus kasvatustieteisiin*. 5. uudistettu painos. WSOY, Helsinki.
- Kosonen 2004 Matti Kosonen, *Talvisodan tiedustelijat. Päämajan tiedusteluosaston Sortavalan alatoimistot talvisodassa*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Kosonen 2005 Matti Kosonen, *Päämajan kankopartiot*. Teoksessa Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.), *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Porvoo.
- Kosonen 2010 Matti Kosonen, *Osasto Hartikaisen lentokenttäpartiot*. Teoksessa Elfvengren, Kosonen ja Laitinen, *Vihollisen selustassa: Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939-1944*. Otava, Keuruu.
- Kronlund 1988 Jarl Kronlund, *Suomen puolustuslaitos 1918 – 1939*. WSOY, Porvoo.
- Kylmäkoski 2000 Merja Kylmäkoski, *The Virtue of the Citizen. Jean-Jacques Rousseau's Republicanism in the Eighteenth-Century French Context*. Tampereen Yliopistopaino.
- Lehti 2001 Martti Lehti, *Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenien henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Hakapaino Oy, Helsinki.

- Martikainen 2013 Elina Martikainen, *Kirjoitettu sota. Sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917-1995)*. Tampere University Press.
- Mälkki 2008 Juha Mälkki, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaisotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920– ja 1930– luvulla ”talvisodan ihmeeksi”*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Mälkki 2009 Juha Mälkki, *Itsenäisen Suomen armeijan kaksi ensimmäistä vuosikymmentä*. Teoksessa Haavisto (toim.) *Suomalainen sotilas jääkäristä rauhanturvaajaan*. WSOY, Hämeenlinna.
- Nordin 1999 Svante Nordin, *Filosofian historia: länsimaisen järjen seikkailut Thaleesta postmodernismiin*. Suom. Jukka Heiskanen. Pohjoinen, Oulu.
- Ojanen 2008 Eero Ojanen, *Sivistyksen filosofia*. Kirjapaja, Helsinki.
- Palokangas 2010 Marko Palokangas, *Räjähävää tyhjyyttä – Sisäsisäodankäynnin menetelmät ja käsitteet osana Suomen sotilaallista puolustusta toisen maailman sodan jälkeen*. Tiede ja ase n:o 68 s. 148–173.
- Partanen 2009 Jukka Partanen, *Sotilaan terveydenhuolto*. Teoksessa Haavisto (toim.) *Suomalainen sotilas jääkäristä rauhanturvaajaan*. WSOY, Hämeenlinna.
- Pipping 1978 Knut Pipping, *Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944*. (suom. Heikki Vile'n) Otava, Helsinki.

- Porvali 2013 Mikko Porvali, *Hyökkäyksen edellä. Kaukopartio Kannaksella kesällä 1941*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Puuperä 2010 Jaakko Puuperä (toim.), *Ympyröiltä upseeriksi. RUK 90 vuotta 1920–2010*. Painoyhtymä, Porvoo.
- Rinne 2004 Risto Rinne, *Suomalaiset vastaukset*. Teoksessa Kivirauma, Lehtinen ja Rinne. *Johdatus kasvatustieteisiin*. 5. uudistettu painos. WSOY, Helsinki.
- Salokangas 2003 Raimo Salokangas, *Itsenäinen tasavalta*. Teoksessa Seppo Zetterberg (toim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. WSOY, Porvoo.
- Saressalo 1987 Lassi Saressalo, *Päämajan kaukopartiot jatkosodassa*. WSOY, Juva.
- Syväoja 2004 Syväoja Hannu, *Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja: perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. PS Kustannus, Jyväskylä.
- Tepora 2006 Tuomas Tepora, *Elää ja kuolla lipun puolesta. Suomen lippu ubrisymbolina ensimmäisessä tasavallassa*. Teoksessa Kinnen ja Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Toiskallio 2009 Jarmo Toiskallio, *Aatehistoriallista taustaa*. Teoksessa Jarmo Toiskallio ja Juha Mäkinen, *Sotilaspedagogiikka: Sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Edita Prima Oy, Helsinki.

- Tynkkynen 1996 Vesa Tynkkynen, *Hyökkäyksestä puolustukseen: taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Nettopaino Oy, Joutsa.
- Valenstein 2005 Elliot S. Valenstein, *The WAR of the SOUPS and the SPARKS. The Discovery of Neurotransmitters and the Dispute Over How Nerves Communicate*. Columbia University Press, New York.
- van Gelderen & Skinner 2002 Martin van Gelderen & Quentin Skinner (toim.), *Republicanism. A Shared European Heritage. Vol I, Republicanism and constitutionalism in early modern Europe*. Cambridge University Press.
- Vasara 1997 Erkki Vasara, *Valkoisen Suomen urbeilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918 – 1939*. Suomen historiallinen seura, Vammalan kirjapaino Oy.
- Vilkuna 1987 Janne Vilkuna, *Lento- ja laskuvarjohyppytoiminta*. Teoksessa Saressalo, *Päämajan kaukopartiot jatkosodassa*. WSOY, Juva.
- von Wright 1981 Georg Henrik von Wright, *Humanismi elämänasenteena*. (suom. Kai Kaila). Otava, Helsinki.
- Ylikangas 2009 Mikko Ylikangas, *Unileipää, kuolonvettä, spüidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.